

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN EMPATİ
BECERİLERİ, KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ VE
ANNEDEN ALGILADIKLARI ÇOCUK
YETİŞTİRME STİLLERİ İLE AHLAKİ
MUHAKEME DÜZEYLERİ ARASINDAKİ
İLİŞKİLERİN İNCELENMESİ**

ZEYNEP AYDIN

2501090165

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. GÜL ŞENDİL

İSTANBUL, 2011

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz **PSİKOLOJİ ANABİLİM** Dalında ders dönemindeki Eğitim - Öğretim Programını başarı ile tamamlayan **2501090165** numaralı **ZEYNEP AYDIN**'ın hazırladığı "Üniversite Öğrencilerinin Empati Becerileri, Kişilik Özellikleri ve Anneden Algıladıkları Çocuk Yetiştirme Stilleri İle Ahlaki Muhakeme Düzeyleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi" konulu **YÜKSEK LİSANS/ DOKTORA TEZİ** ile ilgili **TEZ SAVUNMA SINAVI**, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 15.Maddesi uyarınca **30.06.2011 PERŞEMBE** günü saat **11:00'da** yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **Kabulüne**'ne* **OYBİRLİĞİ /OYÇOKLUĞUYLA** karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI(*)	İMZA
DOÇ. DR. GÜL ŞENDİL	Kabul	
YRD.DOÇ.DR.SEMA KARAKELLE	Kabul	
YRD. DOÇ. DR. SEVİM CESUR	Kabul	
YRD. DOÇ. DR. İ. SİNE EĞECİ	Kabul	
YRD. DOÇ. DR. İLKNUR ÖZALP TÜRETGEN	Kabul	

ÖZ

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN EMPATİ BECERİLERİ, KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ VE ANNEDEN ALGILADIKLARI ÇOCUK YETİŞTİRME STİLLERİ İLE AHLAKİ MUHAKEME DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN İNCELENMESİ

Zeynep AYDIN

Bu araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinin annelerinden algıladıkları kabul ve kontrol ile ahlaki muhakeme düzeyleri arasındaki ilişkide, empati becerilerinin aracı ve biçimlendirici; kişilik özelliklerinin biçimlendirici etkisini incelemektir. Ayrıca, üniversite öğrencilerinin empati becerilerinin ve ahlaki muhakeme düzeylerinin, cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığı da incelenmiştir. Bu amaçla, yaş ortalamaları 20.1 olan 531 üniversite öğrencisine, “Değerlerin Belirlenmesi Testi”, “Çocuk Yetiştirme Stilleri Ölçeği”, “Kişiler Arası Tepkisellik İndeksi” ve “Beş Faktör Kişilik Özellikleri Ölçeği” uygulanmıştır.

Araştırmanın bulgularına göre, empati becerileri ve ahlaki muhakeme düzeylerinin, üniversite öğrencilerinin cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermediği ortaya çıkmıştır. Ayrıca, anneden algılanan kabul ve kontrol ile ahlaki muhakeme düzeyi arasındaki ilişkide, empati becerilerinin aracı bir etkisi olmadığı saptanmıştır. Buna ek olarak, anneden algılanan kabul ve kontrol ile ahlaki muhakeme düzeyi arasındaki ilişkide empati becerilerinin biçimlendirici etkisine bakıldığında, empatinin üç alt boyutunun bir arada bu ilişkiye biçimlendirici etkide bulunmadığı, ancak; empatinin kişisel sıkıntı alt boyutunun, bu ilişkide biçimlendirici etkisinin olduğu görülmüştür. Düşük kişisel sıkıntıya sahip üniversite öğrencilerinin anneden algıladıkları kabul yükseldikçe, ahlaki muhakemenin kişisel kazanç ve normların korunması şemalarını kullanımı da yükselmektedir. Ancak yüksek kişisel sıkıntıya sahip olan üniversite öğrencilerinde, anneden algılanan kabul yükseldikçe, kişisel kazanç ve

normların korunması şemalarının kullanımında herhangi bir artış ortaya çıkmamaktadır. Bu bulgulara ek olarak, üniversite öğrencilerinin annelerinden algıladıkları kabul ve kontrol ile ahlaki muhakeme düzeyleri arasındaki ilişkide kişilik özelliklerinin biçimlendirici bir etkisinin olmadığı bulunmuştur.

Araştırmanın bulguları literatürdeki çalışmaların bulguları karşılaştırılarak tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ahlaki muhakeme, Kişilik Özellikleri, Kabul ve kontrol algısı, Çocuk yetiştirme stilleri, Empati becerileri, Üniversite öğrencileri

ABSTRACT

EXAMINING THE RELATIONS BETWEEN EMPATHY, PERSONALITY TRAITS, PERCEIVED CHILD REARING STYLES AND THE LEVEL OF MORAL REASONING

Zeynep AYDIN

The first purpose of the present study was to examine the effects of mediating and moderating role of empathy; moderating role of personality traits in relations between perceived child rearing styles and the level of moral reasoning. Furthermore, empathy and the level of moral reasoning were examined based on gender. The sample included 531 university students whose average of age is 20.1 and they completed “Defining Issues Test”, “Child Rearing Styles Scale”, “Interpersonal Reactivity Index” and “Five Factor Personality Traits Scale”.

According to the findings of the research, it has been observed that empathy and the level of moral reasoning of university students do not differ significantly due to gender difference. Also, it has been found that empathy do not play a mediating role in relations between perceived acceptance and perceived control and the level of moral reasoning. When the moderating effect of empathy is looked into, it has been seen that the perceived acceptance and control and three sub empathy dimension altogether do not have a significant effect on moral reasoning. As the university students who have low personal distress, have more perceived acceptance from their mothers, the usage of personal interest and maintaining norm schemes of moral reasoning is increased. However, in the university students who have high personal distress, as the perceived acceptance from the mothers increase, there is no increased usage of personal interest and maintaining norm schemes seen. However, it has been concluded that, in correlation between the perceived acceptance and moral reasoning's personality interest and maintaining norms scheme, empathy's personal stress sub dimension has a moderating effect on this relation. In

addition, it has been concluded that personality traits do not have a moderating role in the same relationship.

And also the study of findings were compared with the early studies in the literature.

Key words: Moral reasoning, Personality traits, Child rearing styles, Perceived acceptance and control, Empathy, College students

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın hazırlanmasında ve yürütülmesinde, her türlü yardım, destek, ilgi ve deneyimleriyle çalışmalarına ışık tutan ve bu süreçte motivasyonumu yükseltmeme yardımcı olan danışmanım Sayın Doç. Dr. Gül Şendil'e teşekkür ederim.

Araştırmam sürecinde, sorularımı yanıtsız bırakmadan, her ihtiyacımda yardımını aldığım Sayın Yrd. Doç. Dr. Sevim Cesur'a teşekkürlerimi sunmak isterim.

Araştırmamın uygulaması sırasında katılımları ile yardımcı olan İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi öğretim üyelerine ve katılımları ile katkıda bulunan üniversite öğrencilerine teşekkür ederim.

Araştırmam sürecinde, beceri ve deneyimleri ile bana her ihtiyacım olduğunda yardımcı olan Duygu Akyüz'e, üniversite yıllarımı ve daha fazlasını birlikte geçirdiğim, her süreçte benim yanımda olan canım arkadaşım Zehra Sözügeçer'e teşekkür ederim.

Her zaman ve her koşulda, kendini yanımda hissettirerek, zorlukları aşmamda bana yardımcı olan ve sabırla destek olan Kerem Ölmez'e en içten teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak, hayatım boyunca olduğu gibi, bu süreçte de bana en büyük desteği veren, fedakarlıklarıyla hayatımı kolaylaştıran, yaşama motivasyonumu yükselten ve bana hep güvenen çok özel anneme ve babama, yaptıkları ve katlandıkları her şey için sonsuz ve derin teşekkürlerimi sunarım.

Zeynep AYDIN

Haziran / 2011

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLO LİSTESİ	ix
ŞEKİL LİSTESİ	xi
1. GİRİŞ	1
1.1. AHLAKİ GELİŞİM İLE İLGİLİ YAKLAŞIMLAR	4
1.2. EMPATİ KAVRAMI İLE İLGİLİ YAKLAŞIMLAR	12
1.3. EBEVEYN TUTUMLARI İLE İLGİLİ YAKLAŞIMLAR	19
1.4. KİŞİLİK İLE İLGİLİ YAKLAŞIMLAR	25
1.5. ÇOCUK YETİŞTİRME STİLLERİ, ÇOCUĞUN KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ, EMPATİ BECERİLERİ VE AHLAKİ MUHAKEME DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLERİ İNCELEYEN ÇALIŞMALAR	32
1.5.1. ÇOCUK YETİŞTİRME STİLLERİ İLE ÇOCUKLARIN AHLAKİ MUHAKEME DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLERİ İNCELEYEN ÇALIŞMALAR	32
1.5.2. ÇOCUKLARIN EMPATİ BECERİLERİ İLE AHLAKİ MUHAKEME DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLERİ İNCELEYEN ÇALIŞMALAR	43

1.5.3. ÇOCUKLARIN KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ İLE AHLAKİ MUHAKEME DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİYİ İNCELEYEN ÇALIŞMALAR.....	45
1.5.4. ÇOCUK YETİŞTİRME STİLLERİ İLE ÇOCUKLARIN EMPATİ BECERİLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİYİ İNCELEYEN ÇALIŞMALAR	47
1.5.5. ÇOCUK YETİŞTİRME STİLLERİ İLE ÇOCUKLARIN KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİYİ İNCELEYEN ÇALIŞMALAR	52
1.5.6. ÇOCUKLARIN KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ İLE EMPATİ BECERİLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLERİ İNCELEYEN ÇALIŞMALAR	56
1.5.7. ÇOCUK YETİŞTİRME STİLLERİ, ÇOCUKLARIN EMPATİ BECERİLERİ VE AHLAKİ MUHAKEME DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLERİ İNCELEYEN ÇALIŞMALAR	57
ARAŞTIRMANIN AMACI VE PROBLEMLERİ.....	60
2. YÖNTEM.....	61
2.1. KATILIMCILAR.....	61
2.2. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI.....	63
2.2.1. KİŞİSEL BİLGİ FORMU	63
2.2.2.DEĞERLERİN BELİRLENMESİ TESTİ (DBT).....	63
2.2.3.ÇOCUK YETİŞTİRME STİLLERİ ÖLÇEĞİ (ÇYSÖ)	65
2.2.4.BEŞ FAKTÖR KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ ÖLÇEĞİ (BFKÖÖ).....	66
2.2.5.KİŞİLER ARASI TEPKİSELLİK İNDEKSİ (KATİ).....	68

3. İŞLEM.....	70
4. BULGULAR.....	71
5. TARTIŞMA	92
SONUÇ.....	100
ÖNERİLER.....	101
KAYNAKÇA.....	102
EKLER.....	127
EK 1. KİŞİSEL BİLGİ FORMU.....	128
EK 2. ÇOCUK YETİŞTİRME STİLLERİ ÖLÇEĞİ.....	129
EK 3. KİŞİLER ARASI TEPKİSELLİK İNDEKSİ.....	130
EK 4. BEŞ FAKTÖR KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ ÖLÇEĞİ	131
EK 5. DEĞERLERİN BELİRLENMESİ TESTİ.....	132

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Üniversite öğrencilerine ve ailelerine ait demografik bilgiler.....	62
Tablo 2: DBT ve KATİ'nin Bağımsız t-testi Sonuçları.....	73
Tablo 3: ÇYSÖ ve BFKÖÖ'nin Ağırlıklı Puan Ortalamaları ve Standart Sapmaları.....	74
Tablo 4: Üniversite Öğrencilerinin Anneden Algıladıkları Kabul ve Kontrol, Empati Becerileri ve Ahlaki Muhakeme Düzeyleri Arasındaki Korelasyonlar	76
Tablo 5: Anne Kabulünün Ahlaki Muhakemenin Kişisel Kazanç Şeması Üzerindeki Etkisinde Empati Becerisinin Biçimlendirici Rolüne Dair Hiyerarşik Doğrusal Biçimlendirici Regresyon Analizi Sonuçları.....	78
Tablo 6: Anne Kabulünün Ahlaki Muhakemenin Normların Korunması Şeması Üzerindeki Etkisinde Empati Becerisinin Biçimlendirici Rolüne Dair Hiyerarşik Doğrusal Biçimlendirici Regresyon Analizi Sonuçları.....	80
Tablo 7: Anne Kabulünün Ahlaki Muhakemenin Uzlaşım Sonrası Şeması Üzerindeki Etkisinde Empati Becerisinin Biçimlendirici Rolüne Dair Hiyerarşik Doğrusal Biçimlendirici Regresyon Analizi Sonuçları.....	82
Tablo 8: Anne Kontrolünün Ahlaki Muhakemenin Kişisel Kazanç Şeması Üzerindeki Etkisinde Empati Becerisinin Biçimlendirici Rolüne Dair Hiyerarşik Doğrusal Biçimlendirici Regresyon Analizi Sonuçları.....	83
Tablo 9: Anne Kontrolünün Ahlaki Muhakemenin Normların Korunması Şeması Üzerindeki Etkisinde Empati Becerisinin Biçimlendirici Rolüne Dair Hiyerarşik Doğrusal Biçimlendirici Regresyon Analizi Sonuçları	84

Tablo 10: Anne Kontrolünün Ahlaki Muhakemenin Uzlaşım Sonrası Şeması Üzerindeki Etkisinde Empati Becerisinin Biçimlendirici Rolüne Dair Hiyerarşik Doğrusal Biçimlendirici Regresyon Analizi Sonuçları.....	85
Tablo 11: Anne Kabul Algısının Ahlaki Muhakemenin Kişisel Kazanç Şeması Üzerindeki Etkisinde Kişilik Özelliklerinin Biçimlendirici Rolüne Dair Hiyerarşik Doğrusal Biçimlendirici Regresyon Analizi Sonuçları.....	86
Tablo 12: Anne Kabulünün Ahlaki Muhakemenin Normların Korunması Şeması Üzerindeki Etkisinde Kişilik Özelliklerinin Biçimlendirici Rolüne Dair Hiyerarşik Doğrusal Biçimlendirici Regresyon Analizi Sonuçları.....	87
Tablo 13: Anne Kabulünün Ahlaki Muhakemenin Uzlaşım Sonrası Şeması Üzerindeki Etkisinde Kişilik Özelliklerinin Biçimlendirici Rolüne Dair Hiyerarşik Doğrusal Biçimlendirici Regresyon Analizi Sonuçları.....	88
Tablo 14: Anne Kontrolünün Ahlaki Muhakemenin Kişisel Kazanç Şeması Üzerindeki Etkisinde Kişilik Özelliklerinin Biçimlendirici Rolüne Dair Hiyerarşik Doğrusal Biçimlendirici Regresyon Analizi Sonuçları.....	89
Tablo 15: Anne Kontrolünün Ahlaki Muhakemenin Normların Korunması Şeması Üzerindeki Etkisinde Kişilik Özelliklerinin Biçimlendirici Rolüne Dair Hiyerarşik Doğrusal Biçimlendirici Regresyon Analizi Sonuçları.....	90
Tablo 16: Anne Kontrolünün Ahlaki Muhakemenin Uzlaşım Sonrası Şeması Üzerindeki Etkisinde Kişilik Özelliklerinin Biçimlendirici Rolüne Dair Hiyerarşik Doğrusal Biçimlendirici Regresyon Analizi Sonuçları	91

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: McCrae ve Costa'nın (1995) insan modeli	26
Şekil 2: Anne Kabulünün Ahlaki Muhakemenin Kişisel Kazanç Şeması Üzerindeki Etkisinde Empatinin Kişisel Sıkıntı Alt Boyutunun Biçimlendirici Rolü	79
Şekil 3: Anne Kabulünün Ahlaki Muhakemenin Normların Korunması Şeması Üzerindeki Etkisinde Empatinin Kişisel Sıkıntı Alt Boyutunun Biçimlendirici Rolü	81

1. GİRİŞ

Bilişsel gelişimle paralel ilerleyen bir süreç olan ahlaki gelişim (Piaget, 1935), kişinin ahlaki inanışlarının zaman içindeki değişimini ifade etmektedir. Bu süreçte, kişinin doğru ve yanlış değerlendirme sürecindeki bilişsel etkinliği, o kişinin ahlaki muhakemesini yansıtmaktadır (Lifton, 1985). Gelişiminin yaşam boyu sürdüğü ahlaki muhakemedeki en büyük değişimin, liseden üniversiteye geçiş sürecinde olduğu bilinmektedir (Rest ve ark., 1978).

Bir davranışın ahlaki olarak olgun olabilmesinin koşulu, gelişmiş bir ahlaki muhakeme yeteneğidir (Kohlberg, 1973, 1977). Bu gelişim, geleneksellikten, özgürlükçü bir düşünceye doğru gidişatı içerir (Rest ve ark., 2000). Gelişim sürecinde başlangıçta ahlaki kararlar, kişinin kendi çıkarları doğrultusunda verilirken, bir üst aşamada kişinin içinde bulunduğu grubun normlarına göre verilmeye başlanır. İleri ahlaki muhakeme ise, sorgulayıcı, paylaşımcı ve özgürlükçü düşünceyi kapsamaktadır (Rest ve ark., 1999, 2000).

Çocukların ahlaki muhakeme gelişiminde en önemli faktörlerden biri, ebeveynlik davranışlarıdır (Hoffman, 1979). Çocuklarının psikolojik özerkliklerine fırsat veren (Miners, 2001), demokratik tutuma sahip (Pratt ve ark., 1999), duyarlı (Dunton, 1988), çocuklarının bakış açılarını göz önünde bulunduran (Buck, Walsh ve Rothman, 1981) ve destekleyici ebeveynlerin (Walker ve Henning, 1999), çocuklarının ahlaki muhakeme gelişimlerini olumlu yönde etkiledikleri; koruyucu, kısıtlayıcı (Dunton, 1988) ve aşırı kontrollü ebeveynlerin (Cesur ve Küyel, 2010; Leahly, 1981) ise, çocuklarının ahlaki muhakeme gelişimlerini olumsuz yönde etkiledikleri bilinmektedir. Ebeveynler bu tutumları ile çocuklarına model olarak ya da doğrudan öğreterek, ahlaki normları içselleştirmelerine yardımcı olurlar (Eisenberg ve Morris, 2001).

Ebeveyn tutumları, çocukların ahlaki muhakeme gelişiminde önemli bir yordayıcı olmakla birlikte; ahlaki muhakeme, ebeveyn tutumları gibi tek bir faktörle açıklanamaz. Çocuğun bilişsel gelişimi (Piaget, 1935), gelişimsel özellikleri (Walker, 1984) kişilik özellikleri (Crockroft, 1995; Eğeci ve Cesur, 2002) ve içinde yaşadığı kültür (Gilligan, 1981; Clapton, 1993) gibi bazı faktörlerin, ahlaki muhakemenin

gelişimi ile ilişkili olduğu görülmüştür. Ebeveyn tutumları ile ahlaki muhakeme arasındaki ilişkide, bu faktörlerin nasıl rollere sahip olduğunun, araştırılması gereken bir konu olduğu düşünülmektedir. Nitekim bu faktörlerden empati becerisinin, ebeveyn tutumları ile ahlaki muhakeme düzeyi arasındaki ilişkide aracı bir rolünün olduğunu gösteren bir araştırma mevcuttur (Lopez, Bonenberg ve Schneider, 2001). Bu bulgu, çocuğun empati becerisinin, ebeveyn tutumu gibi ahlaki muhakeme üzerinde önemli bir yordayıcı olduğunu ortaya koymaktadır. Hoffman (1963), ahlaki muhakemenin gelişiminde, sosyalleşmenin önemine yaptığı vurguya ek olarak, ahlaki muhakemenin gelişiminde empati becerisinin önemi üzerinde de durmuştur. Empatik duygular, ahlaki kararları yönetmekte ve ahlaki muhakemeyi biçimlendirmektedir (Hoffman, 1990; Eisenberg ve Mussen, 1978). Ebeveynler, çocuklarının davranışlarının, başkaları üzerindeki sonuçlarına odaklanarak, bunu çocuklarına açıklayıcı tutumları ile çocuklarının başkalarının bakış açılarını dikkate almaya yönelik becerilerini geliştirmeleri yoluyla, ahlaki muhakeme gelişimlerine olumlu katkı sağlamaktadırlar (Akt: Eisenberg ve Morris, 2001). Ahlaki muhakemenin gelişiminde en önemli faktörlerden biri olan empati kapasitesi, kişinin çeşitli rollere ve karşılıklı ilişkilere girmesini kolaylaştırması ve bir başkasının bakış açısını alabilmeyi pekiştirmesi yoluyla, ahlaki muhakeme gelişimini etkilemektedir (Kohlberg, 1977; Walker, 1980).

Empati becerisinin, ebeveyn tutumu ve ahlaki muhakeme arasındaki ilişkideki aracı rolü, hem kavramsal hem deneysel açıklamalar ile desteklenmektedir (Hoffman, 1963; Lopez, Bonenberg ve Schneider, 2001). Ancak empati becerilerinin aynı zamanda bu ilişkide biçimlendirici rolünün olup olmadığının da, araştırılması gereken bir konu olduğu düşünülmektedir. Çünkü, çocukların empati becerilerinin gelişiminde, ebeveyn tutumlarının yanı sıra, biyolojik faktörler (Decety ve Batson, 2009), cinsiyet (Eisenberg ve Mussen, 1978), anne ve babanın eğitim durumu (Çetin, 2008; Filiz, 2008), ailenin sosyoekonomik durumu (Çetin, 2008) ve kişilik özellikleri (Del Barrio, 2004) gibi faktörler de etkilidir. Empati becerilerinin gelişiminin, bu faktörlerin etkisiyle, ebeveyn tutumundan bağımsız gelişen bir yönünün olması, ahlaki muhakeme üzerinde ebeveyn tutumu ve empati becerisinin etkileşimini akla

getirmektedir. Dolayısıyla, empati becerilerinin bir aracı rolü olduğu kadar, biçimlendirici rolünün de olabileceği düşünülmektedir.

Ebeveyn tutumu ve empati gibi, kişilik özellikleri de ahlaki muhakemenin önemli bir yordayıcısıdır. Kişilerin ahlaki gelişimlerdeki farklılığının, onların bireysel özelliklerinden kaynaklandığını, bu bireysel özelliklerin de belirli kişisel ve sosyal deneyimler, ilgi ve motivasyonların bir sonucu olduğu ortaya konmuştur (Harris ve ark., 1976). Özellikle gelişime açıklık kişilik özelliğinin, ahlaki muhakeme gelişiminde önemli bir yordayıcı olduğu dikkat çekmektedir (Agerström ve ark., 2006). Ebeveyn tutumları ile çocuğun ahlaki muhakeme gelişiminde, empati becerisinin rolüne ek olarak, kişilik özelliklerinin rolünden bahsetmek de mümkündür. Ebeveyn tutumları, çocuğun kişilik özellikleri üzerinde önemli bir yordayıcıdır (Branje ve ark., 2005; Reti ve ark., 2002). Ancak kişilik özellikleri, ebeveyn tutumunun yanı sıra, genetik faktörler, sosyal ilişkiler (Bargotta, 1964), yaşam olayları ve içinde yaşanılan kültürden de (McCrae ve Costa, 1995) etkilenmektedir. Görüldüğü gibi kişilik özellikleri de, empati becerileri gibi ebeveyn tutumuna ek olarak, ebeveyn tutumundan başka faktörler tarafından da etkilenmektedir. Bu durum, ahlaki muhakemenin gelişiminde, ebeveyn tutumu ve kişilik özelliklerinin etkileşimini akla getirmektedir. Dolayısıyla, kişilik özelliklerinin bu ilişkide biçimlendirici bir rolü olabileceği düşünülmektedir.

Yukarıda anlatılanlar doğrultusunda, bu araştırmada üniversite öğrencilerinin anneden algıladıkları çocuk yetiştirme stilleri (kabul/ilgi ve sıkı denetim/kontrol boyutları) ve ahlaki muhakeme düzeyleri arasındaki ilişkilde empati becerilerinin hem aracı hem biçimlendirici etkisi, kişilik özelliklerinin ise biçimlendirici etkisi incelenmiştir.

1.1. AHLAKİ GELİŞİM İLE İLGİLİ YAKLAŞIMLAR

Ahlak kavramına yönelik birçok yaklaşım bulunmaktadır. Bu yaklaşımlar, biyolojik yaklaşım, psikoanalitik yaklaşım, sosyal öğrenme yaklaşımı ve bilişsel gelişim yaklaşımlarıdır. Bu yaklaşımların ahlakın doğasını ve ahlaki gelişimi ele alışları farklılık göstermektedir. Bu çalışmada, bilişsel gelişim yaklaşımına odaklanılacaktır.

Literatürde ahlak ile ilgili kavramlara bakıldığında, çok farklı şekillerde kullanıldığı dikkat çekmektedir. Bu kavramlardan *ahlaki gelişim*, kişinin ahlaki inanışlarının zaman içindeki değişimini; *ahlaki düzey*, kişinin ahlaki inanışlarının belirli bir zaman dilimindeki kapsamlılığını; *ahlaki yönelim*, kişinin hakim olan ahlaki inanışını; *ahlaki olgunluk*, kişinin sahip olabileceği en yüksek ahlaki düzeyi; *ahlaki karakter*, kişinin ahlaki inanışlarını yönlendiren psikolojik yapıyı; *ahlaki muhakeme*, ahlaki inanışlar temelinde doğru ve yanlış değerlendirme sürecindeki bilişsel etkinliği; *ahlaki eylem* ise, ahlaki inanışların ortaya çıkardığı davranışı ifade etmektedir (Lifton, 1985).

Ahlak gelişimini bilişsel gelişimle paralel ilerleyen bir süreç olarak tanımlayan Piaget (1935) kuramını, bilişsel gelişim yaklaşımına dayandıran ilk kuramcılardan biridir. Piaget bireylerin, kuralları her bir yaşta ve ahlaki gelişim düzeyinde nasıl anlamlandırdıklarını ve kurallarla ilgili farkındalıklarının ne düzeyde olduğunu incelemek amacıyla, çocukların oyunlarındaki kuralların ve çocukların kurallara bakış açılarının gelişimlerini gözlemiştir. Bu gözlemlerinden yola çıkarak, çocukların oyunlarında karmaşık kural sistemleri olduğunu ve ahlak gelişiminin de bu kurallarla ilişkili olduğunu ileri sürmüştür. Gözlemleri sonucunda ahlaki gelişim ile ilgili üç basamak önermiştir. Bunlar, ahlak dışı (amoral), bağımlı ve özerk dönemlerdir.

Ahlak dışı dönem, ahlaki gelişimin ilk basamağıdır. Çocuk, doğumdan iki yaşına kadar olan süreçte bireyseldir, oyunlarını motor becerileri ve arzuları doğrultusunda oynar. Bununla paralel olarak oyunlarında da, yalnızca motor kuralları uygular, toplu kuralları uygulamaz. Çocuklar, iki ile altı yaşları arasındaki dönemde benmerkezcidirler. Bu dönemde çocuklar, grup halinde oynasalar bile tek başlarına

hareket ederler. Kuralların varlığının farkında olmakla birlikte, kuralların anlamını kavrayamazlar. Bu nedenle, çocuklar tarafından kurallar uygulanırsa bile, bu kurallar yüzeysel olarak uygulanmaktadır.

Ahlaki gelişimin ikinci basamağı, bağımlı dönemdir. Çocuklar arasında işbirliğinin altı ile on yaşları arasında başlamasıyla birlikte, ortaklaşa oyun kurma eğilimi artar. Bu dönemde çocukların, otorite tarafından konulduğuna inanılan kuralların kutsal, değişmez ve dokunulmaz olduğuna dair inançları vardır.

Ahlaki gelişimin üçüncü basamağı olan ahlaki özerklik döneminde ise, çocuklar on ile on iki yaşları arasındadır. Bu yaşlarda çocuklar için kuralların düzenlenmesi önemli taşımaktadır. Kuralların nedenleri ve anlamları fark edilmeye başlanır. Bu dönem, kurallar ve olası alternatiflerin tartışılıp, üzerinde ortaklaşa anlaşmaya varılan kuralların, kanun olarak kabul edildiği ve herkesin o kurallara saygı duyduğu bir dönemdir. Ahlaki gelişim basamakları bir süreç olarak değerlendirildiğinde kurallar, başlangıçta kişinin dışında var olan bir şey olarak varlığını sürdürürken, yavaş yavaş üzerinde ortaklaşa karar verilen bir yapı haline gelmektedir. Dışa bağımlı dönemden ahlaki özerklik dönemine doğru bir gidişat söz konusudur.

Piaget'nin bilişsel gelişimsel basamak anlayışından etkilenen Kohlberg (1958), ahlaki düşüncenin gelişimini incelediği doktora tezinin ardından ahlak alanında en etkili kuramcılardan biri olmuştur. Bir davranışın ahlaki olarak olgun olabilmesi için gelişmiş bir muhakeme (akıl yürütme) yeteneğinin kullanılması gerektiğini öne süren Kohlberg (1973, 1977), kişinin ahlaki gelişiminin, her biri farklı muhakeme biçimini içeren basamaklar halinde ilerlediğini öne sürmüştür. Her biri iki basamağı kapsayan üç ahlaki muhakeme seviyesi, uzlaşım öncesi, uzlaşım ve uzlaşım sonrası seviyelerdir.

Uzlaşım öncesi seviyede, iyi-kötü, doğru-yanlış olarak tanımlanmış kuralların yargılamasındaki dayanak, içsel olmaktan çok dışsaldır. Kuralların anlamlandırılması, bireyin eylemlerinin ödül veya ceza gibi fiziksel sonuçlarına veya kuralları oluşturanın fiziksel gücüne bağlıdır. Toplam iki basamaktan oluşan bu seviyenin birinci basamağı *ceza ve itaat yönelimi*, ikinci basamağı ise *fayda*

yönelimidir. Ceza ve itaat yöneliminin olduğu birinci basamakta, cezadan kaçınma ve güce tartışmasız riayet önemlidir ve ahlaki gelişim ceza ve otorite tarafından pekişir. Faydacı bir yönelimin olduğu ikinci basamakta ise, kişi için doğru olarak belirlenen eylem, öncelikle kendi ihtiyaçlarını tatmin etmeye yönelik eylemdir. Sadakat, minnet ve adalet kavramlarından çok, karşılıklılık kavramının önem taşıdığı ve bu kavramın da, kişinin başkasının ihtiyaçlarını tatminine yönelik eylemde bulunmasının en önemli koşulu olduğu vurgulanmıştır.

Ahlaki gelişimin ikinci seviyesi olan *uzlaşımsal seviyedeki* kişi, ait olduğu aile, grup ya da milletin kural ve beklentilerini kendi doğruları olarak kabul etmeye eğilim gösterir. Kişi tarafından sergilenen tutum, sosyal kural ve beklentileri kapsayan gelenek ve göreneklere uygun davranışlar ve gelenek ve göreneklere bağlılıktır; ayrıca bu kuralları sürdürme, destekleme ve haklı çıkarma çabası mevcuttur. Uzlaşımsal seviye de, iki basamaktan oluşmakta olup; birinci basamağı *kişiler arası ahenk yönelimi*, ikinci basamağı ise *yasa ve düzen yönelimi* olarak adlandırılmıştır. Birinci basamaktaki kişi, başkaları tarafından onaylanan, kabul gören davranışların doğru olduğuna inanır ve onun için gelenek ve göreneklere bağlılık önemlidir. İkinci basamak olan yasa ve düzen yöneliminde ise kişi, otoriteye, belirlenmiş kurallara ve var olan sosyal düzene odaklanarak davranışlarını düzenleme eğilimindedir. Doğru davranışın, görevleri yerine getirmek, otoriteye saygı duymak ve var olan sosyal düzeni devam ettirmek ile mümkün olduğu inancı vardır.

Ahlaki gelişimin üçüncü seviyesi olan *uzlaşım sonrası seviyede*, otoriteye bağlılık ve bireyin grupla özdeşleşmelerinden farklı olarak, kişinin doğru olanı kendi yaşam ve bakış açısına göre tanımlama çabası mevcuttur. Bu seviyenin birinci basamağı olan *sosyal sözleşme ve hukuki yönelim* basamağında, birey için doğru eylem, eleştirel olarak değerlendirilmiş ve toplum tarafından üzerinde anlaşmaya varılmış olan değerleri içermektedir. Yasal bakış açısı üzerine yapılan vurgunun yanı sıra, sosyal fayda için mantıklı düşüncelere dayanarak yasalarda değişim olasılığı da kişiler tarafından dikkate alınır. Bu seviyenin ikinci basamağında ise kişi, *evrensel yönelimlidir*. Bu basamağın temeli, bireysel olarak insana duyulan saygıdır. Kişi tarafından doğru olarak kabul edilen, kişinin kendisinin seçtiği, mantıksal bütünlüğü

olan, tutarlı ve evrensel etik ilkelerdir. Karşılıklılık ve adaletin bu evrensel ilkelerinin, kişinin vicdanı ile uyumlu olması önem taşımaktadır (Kohlberg, 1973, 1977).

Kohlberg (1977), ahlaki muhakeme basamaklarının gelişiminin prensibi olarak adalet kavramına odaklanmıştır. Adalet, bütün insanların eşit olduğuna ve insan ilişkilerinde karşılıklılığın olması gerektiğine duyulan inanç olarak kavramsallaştırılmış ve basamakların ilerlemesi ile adalet algısının artacağı vurgulanmıştır. Basamakların ilerlemesinde ikinci önemli faktörün empati kapasitesi olduğu ifade edilmiş ve kişinin deneyimlediği sosyal etkileşimlerin, çeşitli rollere ve karşılıklı ilişkilere girmeyi gerektirdiği, bu ilişkilerin de bir başkasının bakış açısını alabilmeyi pekiştirdiği ileri sürülmüştür (Kohlberg, 1977; Walker, 1980).

Kohlberg'e (1977) göre adalet algısı ve empati kapasitesindeki artış ile paralel olarak ilerleyen bu basamaklar, düşüncenin organize olmuş sistemleridir. Her kişinin sahip olduğu bir ahlaki muhakeme seviyesi vardır. Ahlaki muhakeme gelişiminde basamakların, her zaman ileri doğru giden, atlanmaz ve değişmez bir sıra izlediği; farklı kültürler arasında içerik değişse de, sıranın değişmez olduğu vurgulanmıştır (Colby ve ark., 1983; Nisan ve Kohlberg, 1982; Parikh, 1980). Bir öncekine göre daha farklılaşmış, bütünleşmiş, genelleşmiş ve evrenselleşmiş olarak ilerleyen basamakların her biri, bir öncekinden bilişsel olarak da daha yüksek bir seviyededir. Her bir basamak, önceki basamağın özelliklerini barındırmakla birlikte, yeni ayrımlar ve düzenlemeleri içermektedir (Kohlberg ve Gilligan, 1971).

Kohlberg'in katı bir şekilde ilerleyen basamak anlayışı, Yeni-Kohlbergci yaklaşım tarafından eleştirilmiştir (Rest ve ark., 1999, 2000). Basamaklar arasında yumuşak bir geçiş olduğuna ve kişinin, basamakların birden fazlasını kullanabileceği görüşüne vurgu yapan bu yaklaşım, şema teorisi olarak adlandırılmıştır. Beklentiler, hipotezler ve algılardan oluşan şemaların, benzer ve tekrarlayan deneyimler ile biçimlendiği öne sürülmüştür. Şema teorisine göre, ahlaki düşüncenin gelişiminde üç yapı mevcuttur. Bunlar, Kohlberg'in 2. ve 3. basamağından türeyen kişisel kazanç şeması (Personal Interest), 4. basamağından türeyen normların korunması şeması

(Maintaining Norms) ve 5. ve 6. basamaklarından türeyen uzlaşım sonrası (postconventional) şemasıdır.

Düşüncenin ilkel biçimlerini içeren *kişisel kazanç şeması*, çocuklukta gelişir. Çocuk on iki yaşına geldiğinde bu şema, merkezi konumunu kaybetmeye başlamaktadır. Bu şemanın muhakeme biçimi, toplum merkezli (sociocentric) bakış açısına sahip olmayı gerektirmemektedir. Kararlar, topluma göre değil, daha sınırlı ahlaki ilişkilere göre verilir ve kişinin kendi çıkarları ve duygulanımsal (affectionate) ilişkileri, ahlaki düşüncelerinde önemli bir yer tutar.

Normların korunması şeması ise, toplum merkezli bakış açısını içermektedir. Bu şemaya sahip bir kişi, toplumda var olan kural, kanun, roller ve otoritenin farkındadır. Toplumun tümüne uygulanabilir olması gereken sosyal normlar, net, değişmez ve kategorik olmasına dair bir ihtiyaç mevcuttur. Normlar, karşılıklılık ilkesine göre işlemektedir. Kanun ve kurallara uyan kişi, karşısındaki kişiden de bu kanun ve kurallara uymasını beklemektedir. Hiyerarşik rol yapılarının, otoritenin ve görev bilincinin önemli olduğu bu şemada, sosyal sistemin devamı için, otoriteye saygı ön plandadır. Bu şema kapsamında ahlak, var olan sosyal düzeni koruma olarak tanımlanmaktadır. Kanunsuz ve kuralsız düzenin var olamayacağı, var olduğu takdirde anarşiye doğru bir gidişin olacağı düşünülmektedir. Bu şemadaki kişilerin, geleneksel düşünceye sahip kişiler oldukları ileri sürülmüştür.

Uzlaşım sonrası şemada ise, ahlaki zorunluluklar, paylaşılan amaçlara dayanmaktadır. Tamamen bir karşılıklılığın mevcut olduğu bu şemada, var olan düzen ve kurallar sorgulamaya ve tartışmaya açıktır. Şema teorisine göre ahlaki muhakemenin gelişiminde geleneksellikten uzlaşım sonrasına doğru bir ilerleme mevcuttur. Normların korunması şeması ile uzlaşım sonrası şeması arasındaki en büyük farkın, ahlaki ortak görüşün oluşturulma biçimi olduğu kabul edilir. Normların korunması şemasında ortak görüş, var olan uygulamalara ve otoriteye baş vurularak belirlenirken; uzlaşım sonrası şemada ortak görüş, amaç ve mantıksal uyumdan destek alınarak belirlenmektedir (Rest ve ark., 1999, 2000). Uzlaşım sonrası şemasının daha özgürlükçü bir ideolojiye sahip olduğu, normların korunması

şemasının ise daha geleneksel ve inanca dayalı ideolojiye sahip olduğu öne sürülmüştür (Rest ve ark., 2000).

Şema teorisini ortaya koyan Rest ve arkadaşlarının (1999, 2000) Kohlberg'in kuramına yaptıkları eleştiriye ek olarak Gilligan (1982) Kohlberg'in kuramını, adaleti temel alan erkeksi akıl yürütme biçimine vurgu yaptığı için eleştirmiştir. Gilligan, kadınların kürtajla ilgili ikilemelerindeki ahlaki yapılanmalarını incelemiş ve ahlaki problemleri kadınların adalet temelinde değil, ilgi (care) ve sorumluluk temelinde açıkladıklarına dikkat çekmiştir. Kadınların ahlak anlayışındaki bu farklılıktan dolayı, bu teorinin daha kapsamlı ele alınması gerektiği ve adalet yöneliminden farklı olarak, kadınların kullandığı ilgi yönelimine de yer verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Cinsiyet farklılıklarının önemine vurgu yaparak ahlaki gelişimdeki bireysel farklılıkları tanımlayan Lifton (1985), cinsiyetin iki yönü üzerinde durmaktadır. Cinsiyetin bir yönün anatomi, genler, hormonlar gibi erkek ve kadındaki biyolojik ve fizyolojik farklılıklar olduğunu; diğer yönünün ise sosyalleştirme, sosyal roller ve sosyal beklentiler gibi psikolojik ve sosyolojik özellikler olduğunu ortaya koymuştur. Anatomik faktörlere bağlı ahlaki gelişimdeki bireysel farklılıklar ile kadın ve erkeğin sosyalleştirilmesine bağlı psikolojik faktörlere bağlı ahlaki gelişimdeki bireysel farklılıkları birbirinden ayırmanın önemini vurgulayarak, bilişsel-gelişimsel bakış açısında, erkeklerin gelişimsel olarak daha üstün ahlaki muhakemeye sahip olduklarını, kızların muhakemelerinin ise daha düşük olduğunu öne sürmüştür. Ahlaki muhakeme basamaklarındaki cinsiyete bağlı farklılıkların, Gilligan'ın öne sürdüğü gibi, erkek ve kadınların daha üstün ya da daha alçak olmasından değil, ahlaki muhakemelerinde ilgi ya da adalet temelini tercih etmelerinden kaynaklandığı ileri sürülmüştür (Lifton, 1985).

Clapton (1993) ise, ahlaki muhakeme yönelimindeki ilgi ve adalet farklılıklarının, cinsiyet özelliklerinden değil, yaşam deneyimlerindeki değişikliklerden kaynaklandığını ileri sürmüştür. Gündelik yaşamlarında karşılaştıkları farklı tipteki ahlaki problemler nedeniyle erkek ve kadınların farklı muhakeme yürütebildiklerini belirterek, benzer problemler ile karşılaştıklarında cinsiyet fark etmeksizin, hem kadın hem de erkeklerin ahlaki muhakeme biçimlerinin de benzer olabileceğine vurgu yapmıştır. Walker, Vries ve Trevethan (1987) ise,

cinsiyet fark etmeksizin yüksek düzeyde ahlaki muhakemenin ilgi ve adalet olmak üzere her iki yönelimin de kullanılmasını içerdiğini öne sürmüştür.

Walker (1984), ahlaki gelişimdeki cinsiyete bağlı farklılığı, çocukluk, gençlik ve yetişkinlik olmak üzere üç farklı gelişimsel dönemde incelemiştir. Kohlberg'in ölçümü kullanılan araştırmaları incelediği çalışmasında, yaşamın ilk yıllarında ahlaki gelişimde cinsiyetler açısından farklılıklar gözlenmediği, ancak ilk ergenliğe doğru kızların erkeklere göre daha yüksek düzeyde muhakemeyi kullanmaya başladıklarını ortaya koymuştur. Gençlik döneminde, çocukluğa zıt bir şekilde erkeklerin daha yüksek düzeyde muhakemeye sahip olduklarını öne sürmüştür. Ortaya çıkan bu farklılıkların oldukça küçük olduğuna vurgu yapmıştır. Yetişkinlik döneminde yine erkeklerin lehine durum devam etmektedir. Çocukluk ve ilk ergenlik döneminde kızların ahlaki muhakemesindeki yüksekliğinin, hızlandırılmış genel gelişimlerinden kaynaklandığı, yetişkin erkeklerin daha yüksek ahlaki muhakemeye sahip olmalarının ise, toplumsal rollere yapılan atıftan kaynaklandığı ileri sürülmüştür (Baumrind, 1986). Genel olarak kadın ve erkeklerin ahlaki muhakemelerinin birbirine benzer olduğu (Walker, 1984), literatürde var olan çalışmaların da cinsiyet farklılığı açısından tutarsızlık gösterdiği öne sürülmüştür (Walker, 1986). Walker'ın (1984) cinsiyet farklılığının olmadığı iddiasına eleştiri getiren Baumrind'in (1986), ahlaki gelişimdeki cinsiyet farklılığını incelemek amacıyla yürüttüğü çalışmasında ise, eğitim düzeyinin ahlaki muhakeme basamaklarına olan etkisinin, kadın ve erkeklerde farklılık gösterdiği ortaya çıkmıştır. Erkekler için, lisansüstü eğitim ahlaki gelişimin uzlaşım sonrası seviyesinin oluşumunda gerekliyken, kadınlar gerekli olmamaktadır. Lise mezunu olan kadın ve erkekler karşılaştırıldığında ise, kadınlar daha yüksek ahlaki muhakeme basamağına sahip olmaktadır. Bunun nedeni, kadınların kişiler arası ilişkilerinde çatışma çözmeye daha eğilimli olması; erkeklerin ise, sosyal-bilişsel ikilemlere yüksek düzeyde muhakeme ile yaklaşmak için, üniversite eğitiminin sağladığı resmi bilişsel eğitime ihtiyaç duymaları olarak açıklanmıştır.

Eisenberg ve arkadaşları (2005) tarafından yürütülen bir araştırmada ise, kadınların erkeklere göre daha yüksek düzeyde ahlaki muhakemeye sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Sosyalleştirme ve sosyal rollerdeki cinsiyet farklılıklarından dolayı,

kadınların erkeklere göre, başkalarının ahlaki konulardaki düşüncelerindeki içsel durumlarına ve ihtiyaçlarına daha fazla odaklanma eğiliminde oldukları öne sürülmüştür.

Ahlaki gelişimdeki cinsiyet farklılıklarının, yakın ilişkilerin ve cinsiyet ile ilgili norm ve beklentilerin arttığı ergenlik döneminde daha belirginleştiği ileri sürülmektedir (Eisenberg ve ark., 2005). Literatürde ahlaki gelişimi konu alan çok sayıda çalışmanın çoğunun da ergenlik dönemindeki gençleri kapsadığı görülmektedir (Hart ve Carlo, 2005). Bu konunun ergenlik dönemi üzerinde yoğunlaşmasının çeşitli nedenlerinden en önemlisinin, bu dönemin yetişkinliğin temeli olduğu düşüncesidir. Matsuba ve Walker (2005), Mahatma Gandhi gibi ahlaki örneklerin, ergenlik ve ilk yetişkinlikteki ahlaki bağlılıklarının incelenerek anlaşılabilirliğini öne sürmüştür. Yetişkinlikteki ahlaki düzeyin kısmen ergenlikte biçimlendiğini, bu nedenle ergenler üzerinde etkili olan faktörlerin anlaşılmasının, yetişkinlikteki ahlaki karakter ile ilgili olarak daha doğru bir yol çizilmesini sağlayacağını önermişlerdir. Benzer şekilde Lawford ve arkadaşları da (2005), yetişkinlikteki üretkenliğin ergenlik deneyimlerinden kaynaklandığını belirterek, sonraki kuşakları önemseyen yetişkinlerin, ergenlikte demokratik bir aileye sahip olduklarını ve toplum yararına hizmet deneyimlerinin daha fazla olduğunu ortaya koymuşlardır.

Ergenliğin yetişkinlik için bir temel olmasının yanı sıra, bu döneminin, onu gelişimsel olarak çocukluk döneminden farklı kılan özelliklerinin olması da, bu dönemi araştırmalar için önemli bir konuma getirmektedir (Hart ve Carlo, 2005). Pardini, Loeber, and Stouthamer-Loeber (2005), ergenlerin suç davranışları ile ilgili inanışlarında ebeveyn ve akranlarının etkilerine odaklanmışlardır. Bu araştırmanın sonuçları, çocuklar ile karşılaştırıldığında ergenlerin, ebeveynlerine göre akranlarıyla daha fazla vakit geçirdiklerini; bunun bir sonucu olarak da akranlarından daha fazla etkilendiklerini göstermiştir. Akranlarının baskın etkileri, okul, iş, romantik ilişkiler gibi farklı ortam ve ilişkilerin içine girmeleri, ergenlik dönemindeki önemli değişimler olması nedeniyle, bu dönemde ahlaki yaşam başa çıkılması gereken yeni meseleler, fırsatlar ve etkilerden oluşmaktadır (Hart ve Carlo, 2005).

Ergenlik dönemi, yalnızca farklı ortam ve deneyimleri değil, aynı zamanda yeni becerileri de beraberinde getirmektedir. Eisenberg, Cumberland, Guthrie, Murphy, and Shepard (2005), bakış açısı alabilme gibi ahlaki yaşam ile ilişkili çeşitli becerilerin, çocukluğa nazaran ergenlikte daha fazla gelişme gösterdiğini belirtmiştir. Ahlaki muhakeme düzeyinde ileriye doğru bir gelişim olduğuna vurgu yapan Rest ve arkadaşları (1978) da, doğumdan bu yana ve okulda geçirilen yılların, ahlaki muhakemenin gelişiminde önemli olduğunu ileri sürerek, en büyük değişimin liseden üniversiteye geçiş sürecinde olduğunu bulmuşlardır. Bu gelişim, yetişkinliğin 20’li yaşlarında yavaşlamakta ve okulu bırakmanın ardından ilerleme kaydedilmeyen bir döneme girilmektedir. Tüm bunlar birlikte düşünüldüğünde hem içinde buldukları ortam ve ilişkilerin çeşitliliği, hem de kazanmış oldukları yeni beceriler, ergenlik dönemindeki ahlaki gelişimin önemini ortaya koymaktadır (Hart ve Carlo, 2005).

1.2. EMPATİ KAVRAMI İLE İLGİLİ YAKLAŞIMLAR

Kişiler arası ilişkilerde çok önemli bir yere sahip olan empati kavramının, tarihsel süreç içinde çeşitli tanımları yapılmıştır. Günümüzde tanımı halen tartışmalı olan bu kavram, ilk defa 1897’de Lipps tarafından kullanılmıştır. Almanca “*einfihlung*” olarak adlandırılan bu kavram, bir nesneyi incelerken ve gözlemlerken kişinin kendini nesneye yansıtması ve nesne ile arasında bir özdeşim kurması durumu olarak tanımlanmıştır (Barrett-Lennard, 1981). Tichener (1909) ise, “*einfihlung*” kelimesini, İngilizceye “*empathy*” olarak uyarlamıştır (Batson ve ark., 1987). Bu dönemde empati kavramı, bir objeye ya da olaya onun içine girerek bakmak ve onun hakkında sezgiye sahip olmak olarak tanımlanmıştır. Wundt ve McDougall gibi bazı kuramcılar da, doğrudan “*empati*” terimini kullanmamışlar ancak, bu terimin yerine geçen tanımlamalar yaparak, bir başkasının duygularının anlaşılması konusuyla ilgilenmişlerdir (Akt: Dökmen, 1988).

Tarihsel süreç boyunca çeşitli tanımlamalara sahip olan empati kavramının genel olarak üç safhadan geçtiği ileri sürülmektedir. Bu safhalarda ortaya çıkan tanımlardaki farklılıkların, empatinin farklı boyutları üzerinde durulmasından kaynaklandığı dikkat çekmektedir. Örneğin, 1950’lerde bilişsel nitelikli bir kavram

olarak ele alınan empati, kişinin, karşısındakinin içinde bulunduğu bağlamı göz önünde bulundurarak onun bakış açısını anlama becerisi olarak tanımlanmıştır. Empatinin duygusal yönüne 1960'lı yıllarda odaklanılmaya başlanmış ve başkasının bakış açısını anlama becerisinin (bakış açısı alma) empatinin ön koşulu olduğu ancak empatiyi açıklamaya yeterli olmadığı ileri sürülerek 1950'lerin görüşü eleştirilmiştir. Bu dönemde empati, kişinin karşısındakinin duygularını anlaması, onun hissettiği duyguların aynılarını hissetmesi anlamında kullanılmıştır. Bu kavram 1970'li yıllara gelindiğinde ise, birinin belirli bir duygusunu anlamak ve o duyguya uygun tepki vermek olarak tanımlanmıştır. Bu anlayışta, empati kuran kişinin dikkatini, kendisi üzerine yoğunlaştırmak yerine karşısındaki kişiye yoğunlaşması üzerinde vurgu yapılmıştır (Batson ve ark., 1987).

Literatürde empatinin tanımının ne olduğu sorusuna verilen cevapların oldukça çeşitli olduğu görülmektedir (Wiseman, 1996). Bu çeşitliliğin, empatinin yalnızca bilişsel ya da duyuşsal (affective) boyutuna ya da her ikisine de odaklanılmasının bir sonucu olduğu görülmektedir (Moore, 1990). Örneğin Hogan (1969), empatiyi bir başkasının içinde bulunduğu düşünce durumunu, zihinsel olarak algılama şeklinde tanımlayarak, empatinin bilişsel yönüne odaklanmıştır. Bu kavramın bilişsel bir fenomen olduğu anlayışını eleştiren Feshbach ve Roe (1968) ise empatiyi, başka bir kişinin duygusal deneyimlerini anlama ve buna uygun duygusal tepkiler verme olarak tanımlamıştır. Benzer tanımlama yapan Mehrabian ve Epstein (1972) da, empatinin duyuşsal yönünü vurgulayarak, yalnızca empatinin bu boyutunu ölçen bir ölçüm aracı geliştirmiştir. Eisenberg ve Lennon (1982) da empatiyi, bir başkasının duygusal durumuna verilen duyuşsal tepkiler olarak tanımlamıştır.

Empatinin duyuşsal ya da bilişsel boyutundan yalnızca birine odaklanan yaklaşımların, günümüzde yerini çok boyutlu yaklaşımlara bıraktığı görülmektedir. Empatinin günümüzdeki tanımı, bu kavramı psikoterapi alanında değerlendiren ve empatik iletişim kurma becerisinin önemine dikkat çeken Carl Rogers'a dayanmaktadır (Akt: Dökmen, 1988). Rogers (1983) empatiyi, bir kimsenin algısal dünyasına girmek, duygularını doğru bir şekilde anlayarak, duygu değişimlerine duyarlı olmak olarak tanımlamıştır. Bu tanım kapsamında empati, üç temel öğeden oluşmaktadır. Bu öğeler kişinin, karşısındaki kişi ile empati kurabilmesinde

önemlidir. İlk olarak, empati kuracak kişi, kendisini karşısındakinin yerine koyabilmeli ve onun bakış açısını anlayarak durum ve olaylara bu bakış açısı ile yaklaşabilmelidir. Bunu yapabilmek için gerekli koşul, empati kuracak kişinin kısa bir süre için karşısındaki kişinin rolüne girebilmesi ve kısa bir süre sonra tekrar kişinin kendi rolüne geçebilmesidir. Buna ek olarak, empati kurabilmek için kişinin, karşısındaki hem duygularını hem de düşüncelerini doğru bir şekilde anlamasının önemli olduğu, bilişsel açıdan o kişiyi anlamamanın, duygusal olarak anlamamanın ön şartı olduğu kabul edilmektedir. Son aşamada iletişimin gerçekleşebilmesi için kişinin empatik anlayışını, karşısındakine iletmesi önem taşımaktadır. İlk iki öge gerçekleştiği halde, bu karşısındaki kişiye aktarılmazsa, empati kurma sürecini tamamlanamamaktadır (Akt: Dökmen, 1994). Empatiyi içsel bir deneyim olarak tanımlayan Barret-Lennard (1981) da benzer bir şekilde, empatik iletişimin empati kurulan kişi tarafından anlaşılır olabilmesi için, bu içsel deneyimin görünür hale getirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Empatik iletişim süreci, empati kurulan kişinin özelliklerine, verilen sinyale ve empati kuran kişiye bağlıdır. Öncelikle karşısındaki kişinin duygu ve düşüncelerinin, empati kuran kişi tarafından anlaşılmasını kapsayan empatik anlayış gerçekleşmektedir. Empatik anlayışı, empati kuran kişinin karşısındakinin yaşadığı deneyimle uyumlu duygu ve düşüncelerini ifade etmesini içeren empatik ifade takip etmekte ve bu süreç, karşılıklı konuşmayı içeren empatik iletişim ile son bulmaktadır.

Kişinin, karşısındakinin iç yaşantıları, duygu ve düşünceleri ile doğrudan temas halinde olmamasına rağmen, onu nasıl anladığı bir tartışma konusudur. Bunu açıklayan üç görüş ileri sürülmektedir. Bunlar, çıkarsama kuramı, rol oynama kuramı ve heyecan yayılması olarak empati kuramıdır (Ünal, 1972).

Çıkarsama kuramı, bir insanı anlamak için, onun ortaya koyduğu fiziki ifade tarzlarının yorumlanmasının gerektiğini savunmaktadır. Kişinin içsel durumunun işaretleri olan bu fiziki ifadeler, o kişinin duygu ve düşünceleri ile ilgili yorum yapmaya olanak tanımaktadır. Empati kavramını, yansıtma olarak ele alan bu görüş, kişinin kendi iç dünyası ve dış görüntüleri arasında kurduğu bağı, başkalarına atfederek genelleştirdiğini ve bu yolla karşısındakinin anladığını öne sürmüştür (Ünal, 1972).

Mead tarafından geliştirilen rol oynama kuramı ise, kişinin çevresindekileri gözlemleyip taklit ederek veya kendisini onların yerine koyarak, başkalarının bakış açısını anlayabildiğini savunmaktadır. Bu görüşe göre, çocuk taklit ederek ve başkalarının rolüne girerek, hem kendisi hem de başkalarını tanıyıp anlamlandırabilmektedir (Ünal, 1972).

Sullivan tarafından ortaya atılan heyecan yayılması olarak empati görüşüne göre ise, çocuk ve bakım vereni arasında olan heyecansal bağ, çocukta empatinin gelişiminde teşvik edicidir. Çocuk, bakım vereninin fiziksel değişimlerine duyarlı hale gelerek, karşısındaki kişi hakkında gittikçe gelişen bir kavrayışa sahip olabilmektedir (Ünal, 1972).

Empatinin gelişimini açıklayan kuramlarda olduğu gibi, Hem Rogers (1983), hem de Barret-Lennard (1981) tarafından açıklanan empatik iletişim kurma sürecinde de, empatinin bilişsel ve duyuşsal olmak üzere iki boyutlu yapısı yer almaktadır. Benzer bir şekilde empatiyi, bir başkasının gözlemlenen deneyimlerine karşı gösterilen tepkiler olarak tanımlayan Davis de (1980, 1983), bu kavramı çok boyutlu bir yapı olarak ele almıştır. Birbirinden farklı ama birbirleriyle ilişkili olan bu yapıların, empatik ilgi, bakış açısı alma, hayal gücü ve kişisel sıkıntı boyutları olduğunu ileri sürmüştür.

Empatinin boyutlarından biri olan *empatik ilgi (empathic concern)*, zor durumda olan kişilere karşı ilgi, şefkat ve sıcaklık duyguları gösterme eğilimini ifade etmektedir. Bu boyut, özellikle kendinden ziyade başkalarına yöneltilmiş bir duruma yönelik olan duygusal tepkiyi kapsamaktadır.

Empatinin diğer bir boyutu olan *kişisel sıkıntı (personal distress)* ise; zor durumda olan kişinin gözlemlenmesi sonucunda oluşan kişisel gerilim ve kaygıyı ifade etmektedir (Davis, 1980). Yüksek düzeyde kişisel sıkıntı yaşayan bir kişi, duygusal olarak incinebilir (emotional vulnerability) olmaya ve kronik korku yaşamaya eğilimli olmaktadır (Davis, 1983). Decety ve Batson (2009), kişilerin acı verici bir deneyim yaşarken sahip oldukları nöral mekanizmalarının bir kısmının, karşısındakini acı verici bir durumda gördükleri zaman da aynı şekilde ortaya çıktığını ileri sürmüşlerdir.

Empati ile kişisel sıkıntı boyutları arasında bir ayırım yapan Batson ve Shaw (1991), kişinin, karşısındakinin huzuruna bağlı olarak verdiği diğerine odaklı duygusal tepkileri empati; karşısındakinin huzuruna bağlı olarak kişinin kendisine odaklı verdiği duygusal tepkileri ise kişisel sıkıntı olarak tanımlamıştır.

Empatinin diğer bir boyutu olan *hayal gücü (fantasy)* ise, kitaplar, filmler ve oyunlardaki hayali karakterlerle yer değiştirerek, onların duygu ve davranışlarıyla özdeşleşme eğilimlerini ifade etmektedir (Davis, 1980). Hayal gücü yüksek olanların duygusal tepkilere karşı daha duyarlı oldukları bulunmuştur (Davis, 1983).

Empatinin *bakış açısı alma (perspective taking)* boyutu ise; bir başkasının bakış açısını algılayıp kabul edebilme ve olay ya da durumları başkalarının bakış açısından görebilme eğilimini yansıtmaktadır (Davis, 1980). Bir başkasının bakış açısını alma becerisinin, başkalarının davranışlarını ve tepkilerini anlamada kişiye yardımcı olduğu; bu nedenle kişiler arası ilişkilerin daha düzgün ve tatmin edici olmasını kolaylaştırdığı öne sürülmüştür. Kişiler arası ilişkilere olan etkisinin yanı sıra, bakış açısı alma becerisinin, kişinin duyarlılığı (Bernstein, Davis, 1982; Davis, 1983) ve özgüveni ile ilişkili olduğu ortaya çıkmıştır (Davis, 1983). Empatik tepkinin, kişinin, karşısındaki hakkındaki bilişsel algısına dayandığını öne süren Hoffman (1975), bu bilişsel yapının bakış açısı alma kapasitesi ile ilişkili olduğunu ve gelişimsel bir yapı gösterdiğini ileri sürmüştür.

Empatik ilgi ve kişisel sıkıntı tepkileri empatinin duyusal boyutunu yansıtırken bakış açısı alma ve hayal gücü ise, bilişsel boyutunu yansıtmaktadır (Davis, 1980, 1983).

Empatinin çok boyutlu bir yapı olduğunu savunan Brems de (1988), empatinin duyusal ve bilişsel boyutlardan oluştuğuna vurgu yapmıştır. Kişinin, karşısındakinin duygu ve düşüncelerini anlamasının empatinin bilişsel yönü, onun gibi hissetmesinin ise duyusal yönü olduğunu vurgulamıştır. Daha karmaşık olan bilişsel boyut, benmerkezci olmadan zihinsel olarak bir başkasını anlamayı gerektirirken; gelişimsel olarak daha düşük seviyede olan duyusal boyut ise, benmerkezciliğine ya da tepkinin bilişsel yapısına bakmadan, karşısındakinin duygularını doğru anlamayı içermektedir.

Empatiyi çok boyutlu bir yapı olarak değerlendiren Moore (1990) ise bu kavramı, algısal, sosyal-bilişsel ve duyuşsal olmak üzere üç boyutta ele almıştır. Algısal boyut, kişinin, başkasının görsel bakış açısını kestirme eğilimini; sosyal-bilişsel boyut, kişinin, başkasının güdü, düşünce, sosyal davranış ve niyetini anlama eğilimini; duyuşsal boyut ise, kişinin başkasının duygu, tepki ve ilgilerini sezebilme eğilimini ifade etmektedir. Algısal boyutun, sosyal-bilişsel ve duyuşsal empati kapasitesinin gelişimi için bir öncü olduğu varsayılmaktadır (Moore, 1990). Empatiyi, kişiler arası duyarlılık ile ilişkilendiren Decety ve Batson (2009) ise bu kavramı, bir başkasının bilişsel, duyuşsal ve motivasyonel durumlarını duyarlı bir şekilde algılama ve onlara tepki verme becerisi olarak tanımlamıştır. Bu araştırmacılar empatiyi, biyolojik ve psikolojik boyutların birleşimi olan sosyal nörobilim (social neuroscience) ışığında, çok boyutlu bir kavram olarak ele almışlardır.

Literatürde empati kavramını konu alan araştırmalara bakıldığında, bu becerinin cinsiyete göre farklılık gösterdiğine dair bulgular görülmektedir (Rehber, 2007; Çetin, 2008; Eisenberg ve Mussen, 1978; Carlo, McGinley, Hayes, Batenhorst ve Wilkinson, 2007). Ancak, empatinin cinsiyete göre farklılık göstermediği araştırmaların da mevcut olduğu görülmüştür (Mete, 2005). Empatinin duyuşsal boyutu üzerinde duran Hoffman (1977), empatinin kadınlarda daha sık rastlandığını ileri sürmüştür. Benzer bir şekilde yetişkinlerle yaptıkları bir çalışmada Schieman ve Gundy (2000), kadınların empatik olma eğilimlerinin erkeklerden daha fazla olduğunu bulmuş ancak bu farklılığın yaş arttıkça ortadan kalktığını ileri sürmüştür. Eisenberg ve Lennon da (1983), empatik olma eğiliminin erkeklerden çok kadınlara atfedilmesinin, kalıplaşmış cinsiyet rollerinin bir sonucu olduğunu ileri sürmüştür. Kadınların daha destekleyici ve daha fazla kişiler arası ilişki yönelimli olmalarından kaynaklı olarak, empati becerilerinin de daha yüksek olduğu ileri sürülmüştür. Hoffman (1977), kadın ve erkeklerin empatik olmaya daha yatkın olmalarının, farklı sosyalleşme deneyimlerinden kaynaklandığının altını çizerek; erkeklerin duygularının ön planda olmalarından çok, eylemde bulunmaya yönlendirildiklerini öne sürmüştür. Buna ek olarak, literatürde empatinin farklı şekillerde ölçülmesi (kişinin kendini değerlendirmesi, fizyolojik ölçümler, yüze ait/mimik ölçümler)

nedeniyle, cinsiyet farklılıklarında tutarsızlık ortaya çıktığı belirtilmiştir. Kişinin kendi kendisini değerlendirdiği ölçüm araçlarında, maddelerin kadınsı ya da erkeksi özellikleri net bir şekilde yansıttığı ileri sürülerek; kadınların duyarlılık, cana yakınlık gibi kadınsı özelliklerin baskın olduğu empati ile ilgili maddeleri daha yüksek, erkeklerin ise daha düşük oranlayabileceği ihtimali üzerinde durulmuştur. Nitekim, araştırmalar gözden geçirildiğinde, kadınların kişinin kendilerini değerlendirdikleri ölçüm araçları kullanıldığında, empati becerilerinin daha yüksek olarak ortaya çıktığı görülmüştür (Eisenberg ve Lennon, 1983).

Kişiler arası ilişkilerde her iki cinsiyet için de çok önemli bir role sahip olan empati ile ilgili, literatürde yapılan çok sayıda araştırma bulunmaktadır. Empati kurma becerisinin çeşitli öncüllerinden bazılarının, annenin eğitim seviyesi (Çetin, 2008), babanın eğitim seviyesi (Filiz, 2009), ailenin sosyoekonomik durumu (Çetin, 2008), ebeveynle kurulan güvenli bağlanma (Çetin, 2008) gibi faktörler olduğu dikkat çekmektedir. Bunlara ek olarak çok sayıda araştırma ebeveynlerin tutumunun da, çocuğun empati kurma becerisi ile olan ilişkisini ortaya koymuşlardır. Örneğin, cezalandırıcı ve kısıtlayıcı olmayan; eşitlikçi; çocuklarıyla aralarındaki duygusal ilişkiyi korumaya eğilimli olan; çocuklarını, problemlerini kendileriyle paylaşmaları için teşvik eden ve çocuklarının başkaları üzerinde iyi izlenim oluşturmaya önem veren annelerin çocuklarının da empati düzeylerinin yüksek olduğu bulunmuştur (Eisenberg, Mussen, 1978). Benzer bir şekilde Murphy (1994) araştırmasında, ebeveynin demokratik tutumunun, çocuklarda empati gelişimi açısından izin verici ve otoriter ebeveynliğe göre daha avantajlı olduğunu ortaya koymuştur. İzin verici ebeveynliğin ise empatiyi negatif yönde etkilediği ileri sürülmüştür (Schaffer, Clark ve Jeglic, 2009).

Ailenin eğitim seviyesi, sosyoekonomik seviyesi, ebeveynin tutumu gibi çeşitli faktörler tarafından yordanan empati, kişiler arası ilişkiler için oldukça önemlidir. Örneğin empati kurma becerileri yüksek olan kişilerin, saldırganlık düzeylerinin düşük (Filiz, 2009; Rehber, 2007; Bayraktar, Sayıl, Kumru, 2009); problem çözme davranışlarının yüksek (Rehber, 2007) ve özsaygılarının yüksek (Çetin, 2008) oldukları görülmüştür. Ayrıca yapılan araştırmalar ergenin suça yönelmesinde empatinin etkili olduğunu ortaya koymuştur (Yılmaz, 2009). Bunların

yanı sıra empatinin, olumlu sosyal davranışların gelişimi için önemli bir belirleyici olduğu ortaya konmuştur (Eisenberg ve Mussen, 1978; Hoffman, 1975; Stocks, Lishner, Decker, 2009; Roberts ve Strayer, 1996; Aktaş ve Güvenç, 2006; Kumru, Carlo, Edwards, 2004; Eisenberg ve Fabes, 1990; Eisenberg, Mussen, 1978).

Hoffman (1975), olumlu sosyal bir davranış olan yardım etmenin ortaya çıkış mekanizmasını açıklarken en önemli kanıtın, kişinin sahip olduğu empati kapasitesi olduğunu ileri sürmüştür. Özellikle başkasının sıkıntısını gözlemenin yardım etme davranışını arttırdığını öne süren Hoffman, eğlence ve heyecan gibi olumlu duyguların paylaşılmasının da yardım etme davranışına etki ettiğini ancak bu etkinin daha zayıf olduğunu vurgulamıştır. Bir başkasının sıkıntısına verilen empatik tepkinin temelde olumsuz bir durumun deneyimlenmesinden kaynaklandığını varsayarak, empatik sıkıntı kavramını, başka bir kişinin acı verici duygusal deneyimine karşı gösterilen güçlü bir tepki olarak tanımlamıştır (Hoffman, 1975). Empatik sıkıntı, erken çocukluk döneminde öğrenilmekte, karşısındaki kişinin olumsuz duygularının deneyimlenmesi, kişinin kendi geçmişindeki deneyimini harekete geçirmekte ve bu da empatik eylemle sonuçlanmaktadır. Bu süreçte, klasik koşullanma önem taşımaktadır. Empatik duyguların, olumlu sosyal davranışların yanı sıra, ahlaki güdülerini yönettiği ve ahlaki yargılarda bulunmayı da etkilediği görülmektedir (Hoffman, 1990; Eisenberg ve Mussen, 1978).

1.3. ÇOCUK YETİŞTİRME STİLLERİ İLE İLGİLİ YAKLAŞIMLAR

Sosyalleşme (socialization), ebeveyn ve çocuğu içine alan bir süreçtir. Yetişkin tarafından başlatılan bu süreç, kültüre uyum sağlamayı içeren değer ve alışkanlıkları, çocuğa iletmeyi kapsar. Sosyalleşme, çocukların kavrama, öğrenme ve taklit etme süreci olarak tanımlanmıştır. Doğumla birlikte içinde büyüdüğü öğrenme ortamındaki etkileşimlerin farkına varmaya ve karşılıklı ilişkilerin içine girmeye başlayan çocuk için en önemli ortamın, aile olduğu ileri sürülmektedir. Bu nedenle çocukların içinde büyüdüğü aile, sosyal olarak kullanılabilir ve kişisel olarak tatmin edici tutum ve davranışları, kısıtlama ya da geliştirme potansiyeline sahiptir.

(Baumrind, 1978, 1980). Ebeveynler kullandıkları disiplin yöntemleri, ödül-ceza sistemleri, öğretme biçimleri, çocuğa verdikleri duyuşsal tepkileri ile çocuklarını, diğerlerinden farklılaşan kişilik, ilgi ve sosyal becerilere sahip kılmaktadırlar (Maccoby, 1984).

Baumrind (1966, 1971), çocukları ve onların ebeveynlerini gözlemlerinden yola çıkarak oluşturduğu kuramında, çocuk yetiştirme tutumları konusunda dört boyut belirlemiştir. Bunlar, ebeveyn kontrolü, ebeveyn-çocuk iletişiminde açıklık, olgunluk beklentisi ve bakım-destek boyutudur. Bu dört boyutun birleşmesinden, üç temel ebeveyn tutumu ortaya çıkmıştır. Bunlar, otoriter, demokratik ve izin verici stillerdir.

Otoriter (authoritarian) ebeveynler, çocuklarının davranışlarını ve tutumlarını, belirli standartlar ile uyumlu bir şekilde biçimlendirme, kontrol etme ve değerlendirme eğilimindedirler. Belirli standartlar genellikle, daha yüksek bir otorite tarafından oluşturulmuş kesin kurallardır. Bu gruptaki ebeveyn, itaati bir erdem olarak görür ve ona önem verir. Kendisinin doğru davranış olarak belirledikleri ile çocuğunun davranışları çatışırsa, cezalandırıcı ve zorlayıcı yöntemler kullanarak çocuğunun inatçılığını engelleme eğilimindedirler. Çocuğun özekliğini engeller ve ona eve ait sorumluluklar verirler. Otoriter ebeveynler, kurallara ve geleneksel yapıya saygı duyarlar. Sözel alış-verişi desteklemez, çocuğunun onun her sözünü doğru olarak kabul etmesi gereğine inanırlar.

Demokratik (authoritative) ebeveynler ise, çocuklarının davranışlarını rasyonel ve konu odaklı bir şekilde yönetirler. Bu gruptaki ebeveynler, sözel alış-verişi destekleyerek, kuralların arkasında yatan nedeni çocuğa açıklar ve çocuğun bunlara uymak istemediği durumlardaki itirazlarını dinlerler. Hem özerk inatçılık hem de disipline uyum, bu ebeveynler için önemlidir. Bu nedenle ebeveyn, çocuğu ile arasındaki görüş ayrılıklarında kararlı bir kontrol göstermekle birlikte, çocuğu yasaklarla bastırmazlar. Bu ebeveynler, kendi bakış açısını bir yetişkin olarak devam ettirirken, aynı zamanda çocuğun bireysel ilgi ve ihtiyaçları olduğunu da göz önünden ayırmazlar. Çocuklarının yetenek ve özelliklerini onaylarken aynı zamanda gelecekteki davranışları ile ilgili bir takım standartlar düzenlerler.

İzin verici (permissive) gruptaki ebeveynler ise, çocuklarının dürtüleri, arzuları ve eylemleri karşısında, cezalandırıcı olmayan (nonpunitive), kabul edici, onaylayıcı (affirmative) bir tutum gösterirler. Bu tip ebeveynler, çocuklarına az sayıda ev ile ilgili sorumluluk verirler. Çocuklarından kurallı davranış sergilemelerini beklemezler. İzin verici ebeveynler kendilerini, çocuğun istekleri doğrultusunda kullanabileceği bir kişi olarak gösterirler. Bu tip ebeveynler, çocukların benzemeye çalıştıkları; ya çocuklarının var olan ya da gelecekteki davranışlarını biçimlendiren ya da değiştiren bir model değildirler. Ebeveynler, çocukların kendi faaliyetlerini düzenlemesine mümkün olduğunca izin verirler. Kontrol kullanmaktan kaçınırlar. Dışsal olarak belirlenmiş bir takım standartlara uyma konusunda çocuklarını teşvik etmezler (Baumrind, 1966).

Ebeveynlik stilleri arasında demokratik stilin, çocukların yeterliliklerinin gelişimi için en etkili stil olduğu ileri sürülmüştür (Baumrind, 1971). Baumrind (1978), sosyal yeterliliği, sosyal sorumluluk, bağımsızlık, başarı yönelimi ve canlılık olarak tanımlayarak, demokratik ebeveynlerin, sosyal olarak yeterli çocuklar yetiştirdiklerini vurgulamıştır. Benzer bir şekilde Baumrind (1971), demokratik ebeveynliğin, otoriter ve izin verici ebeveynlik ile karşılaştırıldığında, kız çocukların bağımsız, amaca yönelik ve baskın davranışları ile ilişkili olduğunu, erkek çocukların ise sosyal sorumluluk özellikleri ile ilişkili olduğunu ortaya koymuştur.

Çocuklarının bakış açılarına ve ihtiyaçlarına karşı duyarlı olan demokratik ebeveynlerin, çocuklarının davranışlarını değiştirme sürecinde, çocuklarının bu bireysel özelliklerini göz önünde bulundurdıkları ve çocuklarını kendilerine benzetmek yerine, onlarla tamamlayıcı olmaya meyilli oldukları öne sürülmektedir. Öte yandan otoriter ebeveynlerin, çocuklarının bireysel haklarının az olduğunu ancak sorumluluklarının yetişkinler kadar fazla olduğu fikrini benimserken; izin verici ebeveynlerin ise çocuklarının, yetişkinler kadar fazla haklara sahip olduğunu ancak sorumluluklarının çok az olduğunu kabul ettikleri vurgulanmıştır (Baumrind, 1980). Baumrind ve Black (1967), ebeveyn tarafından bağımsızlık verilen ve sözel alış-veriş pekiştirilen, diğer taraftan da tutarlı disiplin uygulanan çocukların, daha kararlı ve kendine güvenli davrandıklarını ortaya koymuştur.

Demokratik ebeveynliğin, çocukların gelişiminde olumlu ebeveynlik olduğunu savunan Janssens (1994) yürüttüğü araştırmada, çocukların dışsallaştırılmış davranışlarının otoriter ebeveynlik ile pozitif ilişki gösterdiğini, içselleştirilmiş davranışlar gösteren çocukların ebeveynlerinin ise, daha az otoriter tutum gösterdiklerini bulmuştur.

Maccoby ve Martin (1983), Baumrind'in öne sürdüğü kuramı gözden geçirerek, çocuk yetiştirme stillerinin altında yatan iki temel boyut öne sürmüştür. Bu boyutlar, kontrol olarak da adlandırılan talepkarlık (demandingness) ve sıcaklık olarak da adlandırılan duyarlılık (responsiveness) boyutlarıdır. Talepkarlık boyutu, ebeveynlerin, çocuklarını sosyalleştirme eylemlerini; duyarlılık boyutu ise, ebeveynlerin çocuklarının bireyselliklerinin farkında olmalarını ifade etmektedir (Darling ve Steinberg, 1993). Maccoby ve Martin (1983), bu iki alt boyuttan türeyen dört ebeveynlik stili önermiştir. Bunlar, demokratik, otoriter, izin verici-müsamahakar ve izin verici-ihmkar stillerdir. Baumrind'in izin verici stili, bu yazarlar tarafından izin verici-müsamahakar ve izin verici-ihmkar stil olarak ikiye ayrılmıştır. Demokratik ebeveynler, talepkarlık ve duyarlılık boyutunda yüksek; otoriter ebeveynler, talepkarlık boyutunda yüksek, duyarlılık boyutunda düşük, izin verici-müsamahakar ebeveynler, talepkarlık boyutunda düşük, duyarlılık boyutunda yüksek, izin verici-ihmkar ebeveynler ise talepkarlık ve duyarlılık boyutunda düşük ebeveynlerdir.

Talepkarlık boyutu yüksek, duyarlılık boyutu düşük olan otoriter ebeveynler, çocuklarından, onların yapabileceklerinden daha fazlasının talep etmeye eğilimlidirler. Çocuklardan kendi istek ve taleplerini bastırmaları beklenir. Kurallara herhangi bir müzakere süreci ile ya da oy birliği ile ulaşılmaz; kurallar önceden tartışılmaz. Bu tip ebeveynler, otoritenin devamına güçlü değerler ile bağlıdırlar ve çocukların bunlara karşı çıkararak gösterdiği çabayı bastırma eğilimindedirler. Ebeveynler, çocuğun, ebeveynin isteklerinden saptığı durumlarda, oldukça şiddetli, çoğu zaman da fiziksel bir ceza uygularlar. Hem talepkarlık hem de duyarlılık boyutu yüksek olan demokratik ebeveynlikte ise, ebeveynin, çocuktan fazla bilgisi, becerisi ve gücü vardır. Çocuklara sorumluluk vermelerinin yanında, çocuklarının mantıklı taleplerine ve bakış açlarına da saygı duyarak, onları dikkate alırlar.

Hem talepkarlık hem de duyarlılık boyutu düşük olan izin verici-ihmkalkar ebeveynler, çocukları ile olan etkileşimlerdeki çaba ve zamanı en aza indirme eğilimdedirler. Çocuklarını, kendilerinden uzakta tutma arzusuna sahiptirler. Talepkarlık boyutu düşük, duyarlılık boyutu yüksek olan izin verici-müşamahakar ebeveynler ise, çocuklarına karşı toleranslı ve onaylayıcı bir tutum sergileyen, mümkün olduğunca kural koymaktan, ceza vermekten kaçınan ebeveynlerdir.

Çocuk yetiştirme stillerinin altında yatan iki temel boyuttan bahsedilmektedir. Bu temel boyutlar, Steinberg, Mounts ve arkadaşları (1991) tarafından, kabul/katılım, sıkı disiplin/kontrol ve psikolojik özeklik olarak ileri sürülmüştür. Kabul/katılım boyutu, Maccoby ve Martin'in duyarlılık boyutuna, sıkı disiplin/kontrol boyutu ise talepkarlık boyutuna denk gelmektedir. Kabul/katılım, ebeveynin sevecenliğini (loving), duyarlılığını ve katılımını ifade ederken, sıkı disiplin/kontrol ise ebeveynin çocuğunu gözlememesi ve kısıtlamasını ifade etmektedir. Temel boyutlardan olan psikolojik özeklik ise, ebeveynin kullandığı zorlayıcı olmayan, demokratik disiplini, ergenin aile içinde bireyselliğini ifade etmesi için onu teşvik edişini içermektedir. Bu boyutlar arasındaki ilişkiler, her birinin ebeveynliğinin farklı boyutları olmakla birlikte, birbirleriyle ilişkili olduklarını göstermektedir. Demokratik ailelerinin, üç boyutta da ortalama düzeyde oldukları görülmüştür. Bu üç alt boyutu ortamanın altında kullanan aileler ise, demokratik olmayan aileler olarak kavramsallaştırılmıştır. Steinberg, Lamborn ve arkadaşları (1994) ise, araştırmalarında kabul/katılım ve sıkı disiplin olmak üzere iki alt boyutu kullanmışlardır. Kabul/katılım boyutu ve sıkı disiplin/kontrol boyutu yüksek olan ebeveynlerin demokratik, her iki boyutu da düşük olan ebeveynlerin izin verici-ihmkalkar, sıkı disiplin/kontrol boyutu yüksek, kabul/katılım boyutu düşük ebeveynlerin otoriter ve kabul/katılım boyutu yüksek, sıkı disiplin kontrol boyutu düşük ebeveynlerin ise izin verici-şımartan ebeveynler oldukları saptanmıştır.

Literatürdeki çeşitli çalışmalarda, ebeveynliğinin kontrol boyutu, psikolojik ve davranışsal kontrol olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Ebeveynin davranışsal kontrolü, sosyal normlar ile uyumlu olarak çocukların davranışlarını düzenleme eğilimlerini, psikolojik kontrol ise, çocuğun duygusal ve psikolojik ihtiyaçlarına duyarsızlığını ve çocukların bireyselliklerini ve özerkliklerini kısıtlayan davranışlarını kapsamaktadır

(Barber, 1996; Barber ve ark., 2005). Yapılan araştırmalarda davranışsal kontrolün yalnızca dışsallaştırılmış davranışlarda bir öncü olduğu ancak psikolojik kontrolün hem depresyon gibi içselleştirilmış hem de suç davranışları gibi dışsallaştırılmış davranışlarda öncü olduğu bulunmuştur. Buna ek olarak, psikolojik kontrolün, kontrolün en olumsuz formu olduğu ileri sürülmüştür (Barber, 1996).

Otoriter ve demokratik ebeveynlik arasındaki en büyük fark, psikolojik kontrol boyutundadır. Hem otoriter hem de demokratik ebeveynlerin çocuklardan talepleri vardır, çocuklarının uygun davranmasını ve ebeveynin koyduğu kurallara uymasını beklerler. Ancak otoriter ebeveynler aynı zamanda çocuklarından kendi yargı, değer ve hedeflerini sorgulamadan kabul etmelerini bekleme eğilimindedirler. Tersine, demokratik ebeveynler, çocukları ile karşılıklı sözel alış verişlere ve onlara geniş açıklamalar yapmaya eğilimlidirler. Bu nedenle, otoriter ve demokratik ebeveynler davranışsal kontrol boyutunda yüksek olmalarına rağmen, demokratik ebeveynler psikolojik kontrolde düşükken, otoriter ebeveynler yüksektirler. Demokratik ebeveynler, çocukların bireyselliklerine saygı göstererek talep ederler, dolayısıyla bu tip çocuklar da dışsal uyum ile kendi bireysel ve özerklik ihtiyaçlarından doğan talepleri dengeleme eğiliminde olurlar (Darling, 1999).

Literatürdeki yer alan çok sayıda çalışma, çocuk yetiştirme stilleri ile çeşitli değişkenler arasındaki ilişkiyi konu edinmiştir. Çeşitli stillerin çocukların psikososyal gelişimleri ile ilişkili olduğu dikkat çekmektedir. Örneğin, demokratik çocuk yetiştirme stiline çocukların psikososyal olgunluğuna katkıda bulunduğu görülmüştür (Steinberg, Elmen, 1989). Yapılan başka bir araştırmada benzer bir şekilde, ebeveynlerini kabul edici ya da reddedici algılamının, çocukların psikososyal uyumu ile ilişkili olduğu ortaya çıkmıştır (Kim ve ark., 2006). Benzer bir şekilde, beşinci sınıfta okuyan öğrencilerle yapılmış bir çalışmada ise, demokratik ebeveynliğin çocukların sağlıklı uyumları ile pozitif ilişkili olduğu, duygusal ve davranışsal problemleri ile negatif ilişkili olduğu görülmüştür (Kaufmann ve ark., 2000). Ergenlerle yapılan boylamsal bir araştırmada ise, demokratik ebeveynlere sahip ergenlerin uyumlarının devam ettiği, izin verici-müsamahakar ebeveynlerin çocuklarının da zaman içinde daha az somatik sıkıntı gösterdikleri saptanmıştır. Bunun terine izin verici-ihmkar ebeveynlerin, çocukları üzerinde psikolojik ve

davranışsal olarak olumsuz sonuçlar doğurduğu ortaya çıkmıştır. Bu çocukların zaman içinde uyumlarında düşme, okul ve iş yönelimlerinde, alkol ve madde kullanımlarında ve suç işleme davranışlarında artış görülmüştür (Steinberg, Lamborn, 1994). Bu bulgularla benzer bir şekilde Lamborn, Mounts (1991) tarafından ergenlerle yürütülen bir çalışmada, ebeveynlerini demokratik olarak algılayan ergenlerin, psikososyal yeterliklerinin yüksek, psikolojik ve davranışsal işlevsizliklerinin düşük olduğu ortaya çıkmıştır. Ebeveynlerini ihmalkar olarak algılayan ergenler için durum tam tersidir. Otoriter ebeveynlere sahip ergenlerin itaat ve uyum ölçeklerin yüksek puan aldıkları, ancak nispeten zayıf kendilik algıları olduğu ortaya çıkmıştır. Müsamahakar ebeveynlere sahip ergenlerin ise, yüksek kendilik algıları olduğu, sıklıkla madde kullandıkları ve okulla meşguliyetlerinin düşük oldukları ortaya çıkmıştır.

Çocukların psikososyal uyumlarına ek olarak çok sayıda araştırma, çocuk yetiştirme stilleri ile çocukların akademik başarıları arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Demokratik ebeveynliğin, ergenlerin akademik başarılarında (Steinberg, Elmen, 1989; Steinberg, Lamborn, 1992) ve okula uyumlarında olumlu etkileri olduğu (Steinberg, Lamborn, 1992), otoriter ve izin verici ebeveynliğin ise ergenlerin akademik seviyeleri ile negatif ilişkili olduğu bulunmuştur (Dornbusch, Ritter, 1987).

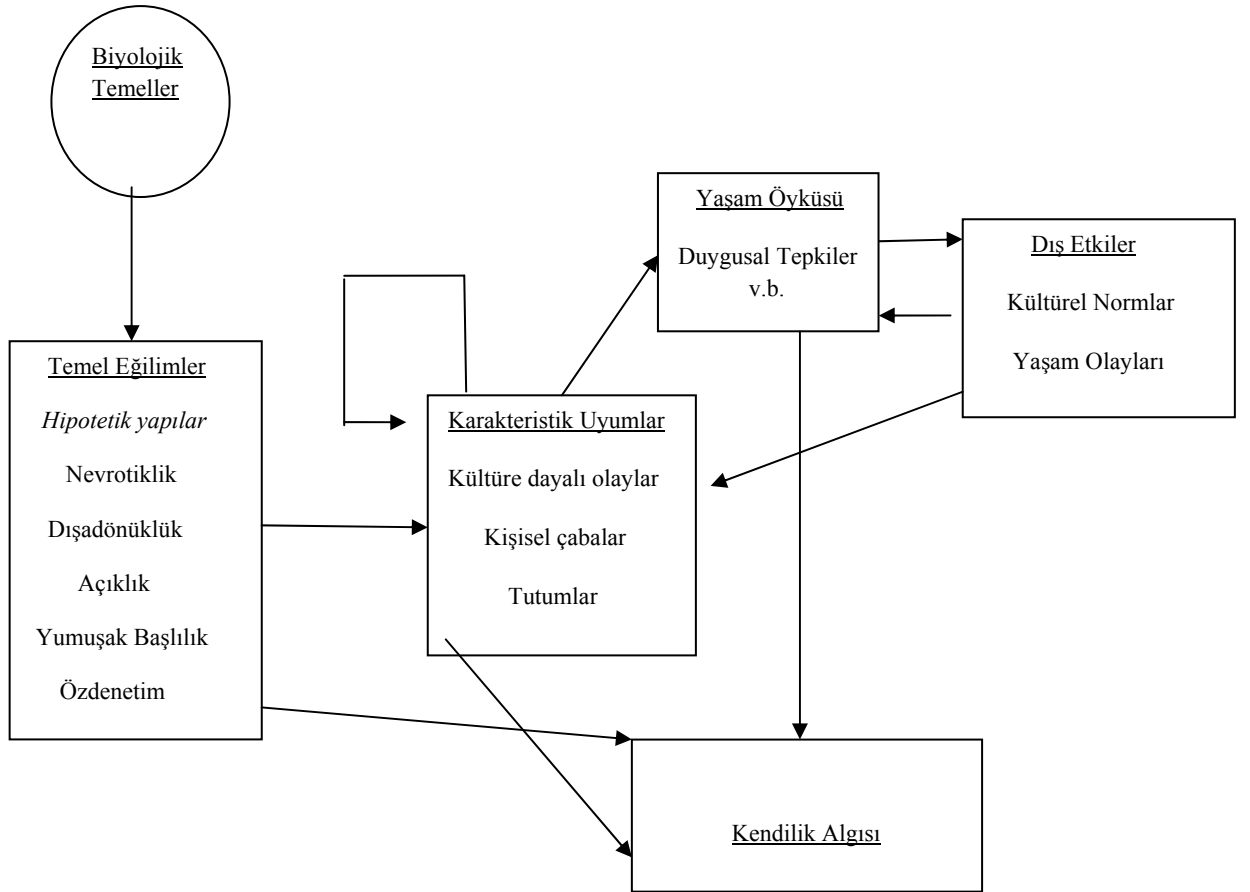
1.4. KİŞİLİK İLE İLGİLİ YAKLAŞIMLAR

Kişilik kavramını açıklamak için, bu kavramın çeşitli boyutlarını ele alan birçok yaklaşım bulunmaktadır. Bunlar, psikodinamik, hümanistik, bilişsel, sosyal-bilişsel, davranışçı ve ayırıcı özellik yaklaşımlarıdır. Bu çalışmada kişilik kavramı, ayırıcı özellik yaklaşımı çerçevesinde ele alınacaktır.

Borgatta'ya (1964) göre kişilik, nispeten sabit bir yapı gösteren, davranışların temsili özellikleri olarak tanımlanır. Bu davranışlarda bireysel farklılıklar görülür ve bu farklılıklar, genetik geçmişten ve sosyal çevreden kaynaklanır. Biyolojik ve sosyal faktörlerden etkilenen bireyin davranışlarda bir düzen vardır. Kişilik

özellikleri de, davranışların tutarlılığı ile uyumlu bir şekilde, belirli durumlarda belirli şekillerde hareket etme eğilimi olarak tanımlanır.

McCrae ve Costa (2003) özellik terimini, tutarlı düşünce, duygu ve eylem biçimlerini gösterme eğilimindeki bireysel farklılıklar olarak tanımlamıştır. Özelliğin tanımındaki en önemli kavram “eğilim”dir. Altta yatan eğilim olarak özellikler, tutarlı düşünce, duygu ve eylem biçimlerine yol açarlar (McCrae ve Costa, 1995).

Şekil 1. McCrae ve Costa'nın (1995, 2008) insan modeli (a model of the person)

Şekil 1'de sol tarafta kişilik özelliklerinden oluşan temel eğilimler bulunmaktadır. Şeklin sağ tarafında ise kültür, bağlam ve yaşam olaylarından oluşan dış etkiler yer almaktadır. Temel eğilimler, biyolojik temellidir ve gözlenemeyen hipotetik yapılar olarak kavramsallaştırılmıştır. Alışkanlıklar, tutumlar, beceriler,

değerler, motivler, roller ve ilişkileri kapsayan karakteristik uyumlar, biyolojik ve çevresel etkiler ile biçimlenir. Bireyin davranış ve beklentilerini kapsayan yaşam öyküsünün altında karakteristik uyumlar ve dolaylı olarak biyolojik temelli kişilik özellikleri yatar. Kişilik özelliklerini kapsayan temel eğilimler ile özel davranışları kapsayan yaşam öyküsü arasında doğrudan bir bağlantı yoktur. Bunun yerine, kişilik özellikleri, karakteristik uyum yoluyla, dolaylı olarak yaşam öyküsünü etkilemektedir. Biyolojik bir temeli olduğu farzedilen kişilik özellikleri, zaman içinde, çevre ile etkileşime geçmekte ve kültüre bağlı ve anlam yüklü tutumlar, motivler, ilişkiler üreterek, özel davranışları oluşturmaktadır (McCrae ve Costa, 1995, 2008).

Özellik yaklaşımına göre, insanlar, belirli bir şekilde davranmaya eğilimlidirler. Bazıları dışadönük, bazıları arkadaşça, bazıları ise baskındır. Çeşitli özellik teorisyenleri, bireyin kişiliğini oluşturan özellikleri tanımlamakta farklılık gösterse de, özelliklerin, kişiliği inşa eden önemli yapılar olduğu görüşünde hemfikirdirler (Pervin, 1993).

Özellik teorisyenlerinden olan Allport (1967), kişilik özelliklerini, ana, merkezi ve ikincil olmak üzere üçe ayırmıştır. Ana özellikler, insan yaşamında yaygın ve göze çarpan eğilimleri kapsar. Merkezi özellikler, bağlamla sınırlı özelliklerdir. İkincil özellikler ise, belli, açık, genel ve tutarlı eğilimleri ifade eder. Allport, bu ayrımı yaparak, bağlamın önemine vurgu yapmış ve insanların neden hep aynı şekilde davranmadıklarını açıklamıştır (Akt: Pervin, 1993).

Eysenck, kişiliğin iki temel boyutundan bahsetmektedir. Bunlar, içedönüklük-dışadönüklük ve nevrotizmdir. Daha sonra psikotiklik boyutunu da eklemiştir. Eysenck'e göre dışadönükler, sosyal, çok arkadaşı olan, heyecanı seven ve dürtüsel kişilerdir. Tersine içedönükler, sessiz, düşünceli ve çekingen kişilerdir. Psikotik boyutu yüksek olanlar ise, yalnız, duyarsız ve sosyal kurallara karşı gelen kişilerdir. Eysenck'e göre, sosyal davranış ve kişilikte, genetik faktörler önemli bir rol oynamaktadır (Pervin, 1993).

Özellik teorisyenlerinden biri olan Catell ise özellikleri, beceri, mizaç, dinamik, yüzeysel ve kaynak (source) olarak ayırmıştır. Kaynak özellikler, kişiliği inşa eden özelliklerdir (Pervin, 1993).

Kişilik araştırmacıları tarafından kabul gören özellik yaklaşımında, kişilik özelliklerinin sınıflamasında, dil önemli bir faktördür. Dil hipotezini ilk ortaya koyan Galton, insanlar arasındaki ilişkilerdeki en önemli bireysel farklılıkların, tüm dünya dillerinde tekil kavramlar ile kodlanabileceğini öne sürmüştür (Goldberg, 1993). Dil hipotezinden yola çıkarak kişilik özelliklerini sınıflama görüşünü destekleyen ve araştırmalarını bu temelden çeşitlendiren araştırmacılar bulunmaktadır (John ve Srivastava, 1999). Allport and Odbert (1936), İngilizce sözlükten, kişilik ile ilgili terimleri derleyerek bir taslak oluşturmuşlardır. Bu araştırmacılar, bir kişiyi diğerinden ayıran tüm terimleri bu taslağın içine katmışlardır. Tamamlanmış listeleri 18.000 kelimededen oluşmuştur. Bu binlerce kişilik özelliğini, sınıflayarak düzenlemişler ve dört kategori bulmuşlardır. Bu araştırmacılar, terimleri sözlükten alarak, ortak kategorilerde birleştirmişlerdir. Catell (1943) de, Allport ve Odberg'in listesinden 4500 terimi, kendi kişilik yapısının çok boyutlu modeli için bir başlangıç noktası olarak almıştır. Yaptığı analiz sonucunda, 16 faktör bulmuştur (Akt: Digman, 1990; John ve Srivastava, 1999).

Cattel'in faktörlerinden yola çıkarak, bunları kısaltma yoluna giden Norman, analizleri sonucunda beş faktör bularak, beş faktör kişilik modelinin başlangıcını oluşturmuştur. Norman, bu beş faktörü, *dışadönüklük (extraversion)*, *yumuşak başlılık (agreeableness)*, *özdenetim (conscientiousness)*, *duygusal denge (emotional stability)* ve *kültür (culture)* olarak belirlemiştir (Akt: McCrae ve John, 1992). McCrae ve Costa (1987), Norman'ın beş faktörlü sınıflamasından yola çıkarak, analizlerini yürütmüş ve benzer bir şekilde beş faktörlü kişilik yapısına ulaşmıştır. Bulduğu beş faktör Norman'ın sınıflaması ile tutarlılık göstermiş ancak beşinci faktör *kültür* yerine *gelişime açıklık (openness to experience)* olarak belirlenmiştir.

Özellik yaklaşımını referans alan birçok araştırma, kişiliğin beş boyutu üzerinde hemfikir olmuşlardır. Goldberg (1990, 1992), kişiliğin beş faktörlü yapısı ile ilgili yaklaşımları desteklemek amacı ile yürüttüğü araştırmalarında, kişiliğin beş

faktör modelini pekiştiren sonuçlar elde etmiştir. Ülkemizde Gülgöz (2002), kişilik özelliklerini değerlendirmeyi kapsayan NEO-PI-R'ı Türkçe'ye uyarlama çalışmasında kişiliğin beş boyutlu yapısına dair bulgular elde etmiştir. Benzer bir şekilde Somer ve Goldberg (1999) de, kişilik özelliklerinin Türkçe'deki sıfat karşılıklarını incelediklerini araştırmalarında, beş faktör modelini destekleyen bulgular saptamıştır.

Kişiliği konu alan araştırmalarda, kişilik özelliklerin sayısının değişmesine rağmen, kişilik özelliklerinin açıklanmasında ortaya koyulan beş faktör kişilik modeli, yeterli ve açıklayıcı bir kuramsal çerçeve sağlamaktadır (Digman, 1990). McCrae ve Costa'ya (1987) göre, kişilik yapısını en iyi açıklayan model, beş faktör kişilik modelidir. Beş faktör modeli kişiliği, beş boyutunun hiyerarşik organizasyonu olarak tanımlar. Günümüzde bu modelin, kişilik teorileri ve bunların psikoloji alanındaki uygulamaları için daha verimli bir alt yapı sağladığı ve özelliklerin yapısını daha doğru temsil ettiği görüşü mevcuttur. Bu model, farklı kültüre sahip psikologlara ortak bir dil sağlamaktadır (McCrae ve John,1992).

Bu beş boyut şu şekilde belirlenmiştir:

- Dışadönüklük
- Yumuşak Başlılık
- Özdenetim
- Duygusal tutarsızlık / Nevrotiklik
- Gelişime Açıklık

Benet-Martinez ve John (1998) tarafından, İspanyol örneklem için geliştirilen kişilik ölçeğinde *dışadönüklük*, hareketlilik, enerji, baskınlık, sosyallik, etkileyicilik ve olumlu duygularla ilişkili olarak tanımlanmıştır. John ve Ostendorf (1993), kişiliğin beş faktörlü yapısı konusundaki tartışmalara açıklık getirmek amacıyla yürüttükleri çalışmada, dışadönüklük özelliğinin olumlu duygular ile ilişkisini bulmuştur. Bu faktörün, eğlenmeyi seven, sosyal, konuşkan, açık yürekli özelliklerinden yük aldığı görülmektedir. Hem dışadönük hem yumuşak başlılık faktörlerinden yük alan, şefkatli, neşeli, coşkulu, arkadaşça gibi özellikler, dışadönüklükten daha yüksek faktör yükü almışlardır. Dışadönüklükten de faktör

yükü alan cömertlik ve sıcaklık özellikleri, yumuşak başlıktan daha yüksek yük almışlardır. Simms (2009), dışadönüklüğü temsil eden özelliklerin, olumlu mizaç, sosyallik, üstünlük/güç, atılganlık ve açık yüreklilik olduğunu bulmuştur. Somer ve Goldberg (1999), yürüttükleri araştırmada, dışadönüklük kapsamında, canlı, hareketli, konuşkan, rahat, dinç, lider, cesur, şakacı, mutlu gibi sıfatları almışlardır. Dışadönük bireyler, cana yakın, canlı, enerjik ve baskınken; içedönük bireyler ise, sessiz, çekingen, halsiz, başkalarını takip etmeye eğilimli kişilerdir (Caspi, Roberts ve Shiner, 2005).

Kişilik özelliklerinden *yumuşak başlılık*, Benet-Martinez ve John (1998) tarafından, fedakarlık, duyarlılık, güven ve alçakgönüllülük özellikleri ile tanımlanmışlardır. John ve Ostendorf (1993) ise, yumuşak başlılığı açıklarken, olumsuz duyguları ifade etmeme özelliği üzerinde durmuştur. Buna ek olarak yumuşak başlılık, empatik olma, güvenilir olma, açıksözlülük ve ılımlılık özelliklerini içermektedir (Simms, 2009). Somer ve Goldberg'ın (1999) araştırmasında ise bu özellik, yumuşak, uysal, merhametli, saygılı, geçimli, kibar, bağışlayıcı, alışılmış gibi sıfatlarla tanımlanmıştır. Caspi, Roberts ve Shiner de (2005) yumuşak başlı kişilerin, işbirlikçi, anlayışlı, saygılı, cömert, kibar ve nazik olduklarını; yumuşak başlı olmayan kişilerin ise, saldırgan, kaba, kin tutan, inatçı, küçümseyici ve çıkarıcı kişiler olduklarını öne sürmüşlerdir. Ayrıca yumuşak başlı kişiler, diğerlerinin ihtiyaç ve isteklerine uyum sağlama eğilimindedirler.

Özdenetim kişilik özelliği ise, görev ve amaç yönelimli davranışlar, kurallarla belirlenmiş dürtü kontrolü olarak tanımlanmıştır (Benet-Martinez ve John, 1998). Simms (2009) bu özelliği, öz-disiplin, sorumluluk, ağırbaşlılık, başarı odaklılık ve düzen özellikleri ile ilişkilendirmiştir. Somer ve Goldberg (1999) araştırmalarında özdenetimi, programlı, işini sıkı tutan, çalışkan, iradeli, düzenli, disiplinli, sorumluluk sahibi, kararlı, otoriter, dengeli, bilgili, amaçlı, mükemmeliyetçi ve mücadeleci gibi özellikler ile değerlendirmişlerdir. Özdenetim kişilik özelliğine sahip kişiler, davranışsal ve bilişsel olarak kontrollü kişilerdir. Bu boyutu yüksek olan kişiler sorumlu, dikkatli, düzenli, planlı iken; bu boyutu düşük olan kişiler, sorumsuz, güvenilmez, umursamaz kişilerdir (Caspi, Roberts ve Shiner, 2005). Barrick ve Mount (1991), kişilik boyutları ile iş performansı arasındaki ilişkiyi

incelemek amacıyla yürüttükleri çalışmada, özdenetimin, diğer kişilik özelliklerine göre iş performansı ile tutarlı ilişkiler gösterdiğini bulmuşlardır.

Kişilik özelliklerinden *nevrotiklik*, Benet-Martinez ve John (1998) tarafından duygusal sabitliğin tam tersi olarak kavramsallaştırılmış olup, kaygı, üzüntü, alınganlık, sinirsel gerginlik gibi özellikleri kapsamaktadır. Bu kişiler, dünyayı sıkıntılı ve korkutucu olarak deneyimleme eğilimindedirler. Bu özelliği yüksek olan çocuk ve yetişkinler, kaygılı, sıkıntı durumunda yaralanabilir, kendilerini suçlu hisseden, öz-güveni düşük, kızgın, karamsar, ilişkilerinde güvensiz, kolayca hayal kırıklığına uğrayan kişilerdir. Bu özelliği düşük olan kişiler ise, duygusal olarak dengeli ve uyumlu kişilerdir (Caspi, Roberts ve Shiner, 2005). Simms (2009) bu özelliği, kaygı, depresyon, kızgınlık, somatik şikayetler, kıskançlık ve bağımlılık özellikleri ile tanımlamıştır. Somer ve Goldberg de (1999), yürüttükleri araştırmada nevrotiklik boyutunu, endişeli, gergin, telaşlı, kaygılı, evhamlı, huzursuz, hastalık hastası gibi özellikler ile değerlendirmişlerdir.

Kişilik özelliklerinin beşinci boyutu olan *gelişime açıklık* ise, bireylerin zihinsel ve deneyimsel yaşamlarındaki esneklik, derinlik ve karmaşıklık ile ilişkilendirilmiştir (Benet-Martinez ve John, 1998). Simms (2009) gelişime açıklık özelliği olan kişileri, zeki, alışılmışın dışında deneyim arayan, geleneksel olmayan, alışılmışın dışında inançları olan kişiler olarak tanımlamışlardır. Caspi, Roberts ve Shiner (2005), bu kişilerin, yaratıcı, hayal gücü yüksek, duyarlı kişiler olduklarını öne sürmüşlerdir. Somer ve Goldberg (1999), araştırmalarında, gelişime açıklık özelliğini, değişikliğe açık, yenilikçi, araştırmacı, yaratıcı, çağdaş, gelişimci, okumayı seven ve sanata meraklı gibi özellikler kapsamında ele almışlardır.

1.5. ÇOCUK YETİŞTİRME STİLLERİ, ÇOCUĞUN KİŞİLİ ÖZELLİKLERİ, EMPATİ BECERİLERİ VE AHLAKİ MUHAKEME DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLERİ İNCELEYEN ÇALIŞMALAR

Bu bölümde çocuk yetiştirme stilleri, çocuğun kişilik özellikleri, empati becerileri ve ahlaki muhakeme düzeyleri arasındaki ilişkileri inceleyen araştırmalar özetlenecektir. Bu araştırmanın amacı doğrultusunda, her araştırmanın cinsiyet değişkenine bağlı sonuçları da verilecektir.

1.5.1. ÇOCUK YETİŞTİRME STİLLERİ İLE ÇOCUKLARIN AHLAKİ MUHAKEME DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLERİ İNCELEYEN ÇALIŞMALAR

Cesur ve Küyel'in (2010) yürüttüğü bir araştırmada, ebeveyn tutumlarının gençlerin ahlaki gelişimlerine etkilerinin ve bu etkinin gençlerin cinsiyetlerine göre farklılık gösterip göstermediğinin incelemesi amaçlanmıştır. Bu araştırmaya, psikoloji, sosyoloji ve felsefe bölümlerinde okuyan 30 kız ve 30 erkek olmak üzere toplam 60 üniversite öğrencisi ve onların anne ve babaları olmak üzere toplam 120 ebeveyn katılmıştır. Öğrencilerin ahlaki muhakeme düzeylerini değerlendirmek amacıyla Değerlerin Belirlenmesi Testi, ahlaki yönelimlerini değerlendirmek için ise ilgi ve adalet boyutlarından oluşan Ahlaki Yönelim Ölçeği kullanılmıştır. Değerlerin Belirlenmesi Testi'ndeki 2. ve 3. basamak puanlarının toplamı "Kişisel Kazanç" şeması ve 4. basamak puanı "Normların Korunması" şeması olarak belirlenmiştir. Aynı testte 5. ve 6. basamakların toplamı olan P puanı ise, "Uzlaşım Sonrası" şemasını ifade etmektedir. Ebeveynlerinin tutumlarını değerlendirmek amacıyla anne ve babalara Aile Hayatı ve Çocuk Yetiştirme Ölçeği uygulanmıştır. Bu ölçek, aşırı koruyuculuk, demokratik tutum ve eşitlik tanıma, ev kadınlığı rolünü reddetme, geçimsizlik ve sıkı disiplin boyutlarından oluşmaktadır. Demokratik tutum ve eşitlik tanıma boyutu dışında diğer boyutlardan alınan yüksek puanlar olumsuz ebeveyn tutumuna işaret etmektedir. Öğrencilere verilen kişisel bilgi formunda ise, ebeveynlerinin otoriterliği ve hangi durumlarda ceza verdiği gibi konular

sorgulanmıştır. Araştırmanın bulgularında, gençlerin ahlaki muhakemelerinin, cinsiyetlerine göre farklılaşmadığı ortaya çıkmıştır. Demografik bilgi formunda yer alan sorulara bakıldığında ise, her iki ebeveynini de otoriter olarak tanımlayan gençlerin Normların Korunması puanı, sadece annesini otoriter olarak tanımlayanlara göre anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuştur. Ebeveynlerin tutumları açısından bakıldığında, yalnızca babaların geçimsizlik puanları ile kızlarının normların korunması puanları arasında negatif yönde bir ilişki bulunmuştur. Annelerin ev kadınlığını red ve geçimsizlik puanları ile oğullarının uzlaşım sonrası puanları arasında ve yine babaların aşırı kontrol, ev kadınlığını red, geçimsizlik ve sıkı disiplin puanları ile oğullarının uzlaşım sonrası puanları arasında negatif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Bu araştırma, ebeveyn tutumları ve gençlerin ahlaki muhakemeleri arasındaki ilişkiyi ortaya koyması bakımından önemlidir.

Seydooğulları (2008), algılanan demokratik ve otoriter anne-baba tutumlarının, çocuklarının ahlaki muhakeme yeteneklerine etkisini incelemek amacıyla bir araştırma yürütmüştür. Bu araştırmaya, 194 kız ve 183 erkek olmak üzere toplam 377 lise öğrencisi katılmıştır. Katılımcıların ahlaki muhakemesinin değerlendirilmesinde, kişinin kendi fikriyle çelişen bir ahlakî pozisyonu kabul etmesi veya üstlenmesi ve kendi fikrini bu fikrin ışığında yeniden değerlendirmesi veya değiştirmesi, ahlaki açıdan yüksek değere sahip olduğunu göstermektedir. Katılımcıların algıladıkları anne baba tutumlarını tespit etmek amacıyla Anne Baba Tutum ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçeğin alt boyutları, demokratik ve otoriter tutumdur. Araştırmanın bulgularında, öğrencilerin ahlaki muhakeme yeteneğinin, algılanan anne ve baba tutumunun demokratik ve otoriter oluşuna göre anlamlı bir farklılık göstermediği ortaya çıkmıştır. Ayrıca cinsiyet değişkeni açısından da, öğrencilerin ahlaki muhakeme puanlarının anlamlı bir farklılık göstermediği bulunmuştur.

White ve Matawie (2004) tarafından yürütülen bir araştırmada, aile süreçlerinin, ergenin ahlaki gelişimi üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Ergen, anne ve babadan oluşan 155 aile ve ergen ve anneden oluşan 63 ailenin katıldığı bu araştırmada, ahlaki muhakemeye vurgu yapan Kohlberg'in basamak anlayışından farklı bir şekilde, ahlaki düşüncenin içeriğine odaklanılmıştır. Ergenin ahlaki

düşünce içeriği beş boyutta değerlendirilmiştir. Bunlar, aile, eğitimci, toplum, eşitlik ve kişisel çıkar kaynakları boyutlarıdır. Aile ve eğitimci kaynakları, dışsal ahlak; toplum ve eşitlik kaynakları, ilkeli ahlak (principle); kişisel çıkar kaynağı ise içsel ahlak olarak gruplandırılmıştır. Aile süreçleri ise, bağlılık (cohesion), uyumluluk ve iletişim boyutlarında değerlendirilmiştir. Araştırmanın bulgularına bakıldığında, aile süreçlerinden bağlılık, uyumluluk ve iletişimin, ergenlerin dışsal ahlakını anlamlı düzeyde yordadığı görülmüştür. Ancak bu aile süreçlerinin, ergenin içsel ve ilkeli ahlakını yordamadığı ortaya çıkmıştır. Araştırmacılar, bağlı, uyumlu ve iletişime açık aile koşullarının, ergenlerin ahlaki kararlarında dışsal ahlakın önemini arttırdığını ortaya koymuşlardır.

Jankowski (2002) tarafından yürütülen bir araştırmada, ahlaki muhakemenin din, ebeveynlik stilleri ve cinsiyet ile ilişkilerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu araştırmaya 16 erkek ve 12 kadından oluşan toplam 28 kişi katılmıştır. Katılımcıların yaşları 18 ile 22 arasında olup (yaş ort. 20.14), çoğunluğunu üniversite öğrencileri oluşturmuştur. Katılımcıların ahlaki muhakeme düzeylerini belirlemek amacıyla, Değerlerin Belirlenmesi Testi kullanılmıştır. Katılımcıların algıladıkları ebeveynlik stilleri, kabul boyutu üzerinden değerlendirilmiştir. Ayrıca katılımcıların dini inanç ve bağlılıkları da değerlendirilmiştir. Araştırmanın bulgularında, ebeveynsel kabul ile ahlaki muhakeme düzeyi arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır. Buna ek olarak, ahlaki muhakemeye göre cinsiyetin bir farklılık yaratmadığı bulunmuştur. Araştırmacılar değişkenler arasında ilişki saptamamalarını, örneklem sayısının düşük olmasına, kullanılan ölçeklerin geçerlik ve güvenilirliklerinin düşük olmasına ve bu ölçeklerin kişilerin kendilerini raporlamasını gerektirdiğine atfetmişlerdir.

Sup Lee (2001), algılanan ebeveynlik stilleri ile ahlaki muhakeme düzeyleri arasındaki ilişkileri inceleyen bir araştırma yürütmüştür. Araştırmanın katılımcılarını, 302 genç yetişkin oluşturmuştur. Katılımcıların ahlaki muhakeme düzeyini değerlendirmek amacıyla Değerlerin Belirlenmesi Testi kullanılmıştır. Bu test sonucunda, katılımcılar kişisel kazanç, normların korunması ve uzlaşım sonrası şema puanlarına sahip olabilmektedirler. Ebeveynlerin algıladıkları tutumlar ise, otoriterlik, demokratiklik, izin vericilik, sıcaklık ve destek boyutları çerçevesinde değerlendirilmiştir. Araştırmanın bulgularına bakıldığında, algılanan ebeveynlik

stilleri ile ahlaki muhakeme düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Gençlerin ahlaki muhakemelerinin cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığına bakıldığında ise, kızların erkeklere göre daha yüksek uzlaşım sonrası şema puanına sahip oldukları görülmüştür.

Miners (2001) tarafından yürütülen bir araştırmada, ebeveynlik, çocukların arkadaş seçimi ve ahlaki gelişimleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın katılımcılarını 59 erkek ve 61 kızdan oluşan toplam 120 öğrenci oluşturmuştur. Katılımcıların yaşları 10 ile 13 arasında değişmekte olup, yaş ortalamaları 11.20'dir. Çocukların ahlaki gelişimleri, iki boyuta dayandırılarak değerlendirilmiştir. Biri adalet/ilgi temelli davranış; diğeri ise ahlaki muhakemenin uzlaşım öncesi ve uzlaşım düzeyidir. Algılanan ebeveynlik stilleri ise, üç boyut üzerinden değerlendirilmiştir. Bunlar, sıcaklık, kontrol ve psikolojik özerklik verme boyutlarıdır. Tüm ölçekler, katılımcılar tarafından doldurulmuştur. Araştırmanın bulgularında, ebeveynin özerklik vermesinin, çocuklarda uzlaşım düzeyi ile negatif ilişkili olduğu saptanmıştır. Cinsiyetler açısından bakıldığında, kızlar, uzlaşım tepkileri, uzlaşım öncesi tepkilere göre anlamlı düzeyde daha fazla vermişlerdir. Erkekler ise uzlaşım öncesi tepkileri, uzlaşım tepkilere göre anlamlı düzeyde daha fazla vermişlerdir. İhmalkar (neglectful) gruptaki erkekler, diğer üç gruba göre, uzlaşım öncesi tepkileri, uzlaşım tepkilere göre anlamlı düzeyde daha fazla vermişlerdir. Demokratik ve izin verici gruptaki erkekler ise, ihmalkar gruptaki erkeklere göre ahlaki ikilemlere anlamlı düzeyde daha yüksek uzlaşım tepkileri vermişlerdir. Erkeklerin tersine ihmalkar gruptaki kızlar, uzlaşım tepkileri, uzlaşım öncesi tepkilere göre anlamlı düzeyde daha fazla vermişlerdir. Cinsiyet fark etmeksizin, otoriter gruptaki çocuklar, uzlaşım tepkileri, uzlaşım öncesi tepkilere göre anlamlı düzeyde daha fazla vermişlerdir. Bu araştırmanın bulguları, ergenlerin ahlaki muhakeme düzeylerinin, ebeveynlerinin tutumlarına göre farklılaşabildiğini ortaya koymaktadır.

White (2000), ergenlerin ahlaki düşünceleri ve aile süreçleri arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla bir araştırma yürütmüştür. Katılımcılar, yaşları 14 ile 19 arasında 271 ergenden oluşmaktadır. Ahlaki muhakemeye odaklanan Kohlberg'in basamak anlayışından farklı bir şekilde bu araştırmada ahlaki düşüncenin içeriğine

odaklanılmıştır. Araştırmacılar, ahlaki düşüncenin içeriğinin, ahlaki muhakemenin bir ögesi olduğunu ifade ederek, Kohlberg'in anlayışının, ahlaki muhakemenin nasıl yapıldığı ile ilgilendiğini, bu araştırmadaki yaklaşımın ise, kişinin ne hakkında muhakeme yaptığı ile ilgili olduğu üzerinde durmuşlardır. Ergenlerin ahlaki düşünce içeriklerini değerlendirmek amacıyla kullanılan ölçek, beş boyut üzerinden değerlendirme yapmaktadır. Bunlar, kişisel çıkar, ailenin beklentileri, eğitimcinin beklentileri, toplumun refahı ve bireylerin eşitliği olarak belirlenmiştir. Bu boyutların birbirinden üstün olmadığı, sadece farklı olduğu ve bu farklılığın da ailenin sosyalleştirme deneyimlerine bağlı olduğu vurgulanmıştır. Aile süreçleri ise bağlılık, uyumluluk ve iletişim olmak üzere üç boyutta değerlendirilmiştir. Bağlılık, aile üyeleri arasındaki duygusal bağ; uyumluluk, ailenin güç yapılarını (kontrol, disiplin..), uzlaşma stillerini, role ilişkilerini ve kurallarını, bağlamsal ve gelişimsel değişimler sonucunda değiştirebilme yeteneğini yansıtmaktadır. İletişim boyutu ise, empati, yansıtıcı (reflective) dinleme ve destekleyici yorumları kullanan, diğerinin ihtiyaç ve seçimlerinin farkında olan aileleri yansıtmaktadır. Araştırmanın bulguları, aile bağlılığının, ahlaki düşüncenin aile beklentileri boyutu ile anlamlı düzeyde ilişkili olduğunu göstermiştir. Ayrıca bağlılığın, kişisel çıkar ve eşitlik boyutlarına da anlamlı etkileri olduğu bulunmuştur. Bağlılığın, ahlaki düşüncenin eğitimci ya da toplum alt boyutları ile anlamlı ilişkisinin olmadığı saptanmıştır. Aile süreçlerinden uyumluluğunun, ahlaki düşüncenin aile, eğitimci, kişisel çıkar, toplum ve eşitlik boyutları ile anlamlı ilişkileri olduğu ortaya koyulmuştur. Uyumluluk boyutu, çok esnek, esnek, yapılandırılmış ve katı/esnemez olmak üzere dört alt boyuta ayrılmış ve esnekliği yüksek ailelerin ahlaki düşüncenin tüm boyutlarını anlamlı düzeyde etkilediği ortaya çıkmıştır. Bu araştırma, ailenin sosyalleştirme süreçleri ile ergenin ahlaki düşüncelerinin içeriği arasında güçlü bir bağ olduğunu ortaya koymaktadır.

Pratt, Arnold, Pratt ve Diessner (1999), ergenlerin ebeveynleriyle olan etkileşimlerinin, ergenin ahlaki muhakemesindeki yordayıcılığını incelemek amacıyla bir araştırma yürütmüştür. Bu araştırmaya, 12- 16 yaşları arasındaki 40 ergen ve onların aileleri katılmıştır. Bu boylamsal çalışmanın birinci aşamasında, ebeveynlik stilleri hem çocuklar hem ebeveynlerden veri toplanılarak, duyarlılık ve talepkarlık boyutlarında değerlendirilmiştir. Buna ek olarak, ergen ve ebeveyn

arasındaki etkileşim kapsamında, ebeveynlerin çocuğun bakış açısına yer vermeleri ve aralarındaki işlevsel dialoglar da değerlendirilmiştir. Ergenlerin ahlaki muhakeme düzeyleri ise, araştırmanın hem birinci hem ikinci aşamasında değerlendirilmiştir. Araştırma bulgularına bakıldığında, anne ve babaların demokratikliğinin araştırmanın birinci aşamasında çocukların ahlaki muhakeme düzeyi ile pozitif yönde ilişki gösterdiği bulunmuştur. Babaların, ergen çocuklarıyla tartışmalarında işlevsel dialoglar yürütmesi, iki yıl sonra ergenin ahlaki muhakeme düzeyi ile pozitif yönde ilişki gösterirken; annenin çocuğun bakış açısına duyarlı olması da benzer bir şekilde, ergenin iki yıl sonraki ahlaki muhakeme düzeyi için yordayıcı olmuştur. Bu bulgular, ebeveynliğin, ergenlerin ahlaki sosyalleşme sürecindeki önemini ortaya koymaktadır.

Walker ve Henning (1999), ebeveynlik stillerinin çocukların ahlaki gelişimleri üzerindeki etkisini incelediği iki araştırma yürütmüştür. Birinci araştırmaya, anne, baba ve çocuktan oluşan 80 aile katılmıştır. Çocuklar, ilköğretim öğrencilerinden oluşmuştur. Ahlaki muhakeme değerlendirmesi için, anne, baba ve çocukla bireysel ve toplu mülakatlar yapılmıştır. Mülakatlar sonucundaki sözel etkileşimler, altı boyutta kodlanmıştır. Bunlar, operasyonel (diğerinin muhakemesini çalıştıran konuşmalar - eleştiri, rekabetçi talep, imtiyaz, açıklama), temsili (diğerinin muhakemesini temsil eden/aydınlatan konuşmalar - istek, yorum), aydınlatıcı (fikirlerin paylaşılmasını gerektiren konuşmalar – rekabetçi fikir, uzlaşım, anlaşamamazlık, değişim talep), destekleyici (olumlu duyguları gösteren veya katılım için cesaretlendiren – cevapları dinlemeyi içeren cesaretlendirme, mizah), bilişsel olarak müdahale edici (tutarlı tartışmalara engel olan konuşma – meşgul etme, reddetme, değerini düşürmek, çarpıtma), çatışmacı (olumsuz duyguları öne çıkaran konuşma – reddetme, düşmanlık) ve karışık (tamamlanmamış cümleler) boyutlarıdır. Çocukların ahlaki gelişimini değerlendirmek amacıyla, iki yıl sonra çocuklarla yeniden ahlaki muhakeme mülakatı yapılmıştır. Araştırmanın bulgularına bakıldığında, ebeveynlik stillerinden çocukların ahlaki gelişimlerini en kolaylaştırıcı olanının ebeveyn-çocuk arasındaki destekleyici dialoglar olduğu saptanmıştır. Ayrıca çocukların ahlaki gelişiminin, ebeveyn düşmanlığı ve çatışması ile engellendiği, ebeveynsel destek ve teşvik ile geliştiği ortaya çıkmıştır. Araştırmacılar tarafından

yürütülen ikinci araştırmada, birinci araştırmadan farklı bir takım değişiklikler yapılmıştır. Bunlar, katılımcıların ebeveynlerden sadece birini ve çocuğu kapsaması, boylam süresinin dört sene olması gibi değişikliklerdir. Bu araştırmaya, 20 baba ve 40 anneden oluşan 60 ebeveyn-çocuk çifti katılmıştır. Bu araştırmanın mülakat değerlendirmeleri, birinci araştırma ile benzerlik göstermiştir. Araştırmanın bulgularına bakıldığında, en düşük ahlaki muhakeme gösteren çocukların ebeveynlerinin, müdahaleci ve operasyonel etkileşime sahip oldukları saptanmıştır. Diğer taraftan önemli miktarda ahlaki gelişim gösteren çocukların ebeveynlerinin, yüksek düzeyde temsili, düşük düzeyde aydınlatıcı etkileşim gösterdikleri ortaya çıkmıştır. Genel olarak araştırma bulguları, ebeveynlik stillerinin çocukların ahlaki gelişimlerinde etkili olduğunu göstermektedir.

Wilkin (1996), genç yetişkinler tarafından hatırlanan fiziksel ceza şiddeti ile ahlaki muhakeme düzeyleri arasındaki ilişkiyi inceleyen bir araştırma yürütmüştür. Bu araştırmaya, 124 üniversite öğrencisi katılmıştır. Ebeveynin hatırlanan fiziksel ceza şiddeti, fiziksel olmayan ceza, orta düzeyde fiziksel ceza ve şiddetli fiziksel ceza boyutlarında değerlendirilmiştir. Katılımcılar bu değerlendirmeleri hem anne hem de babaları için yapmıştır. Ayrıca katılımcıların ahlaki muhakeme düzeyini belirlemek amacıyla Değerlerin Belirlenmesi Testi kullanılmıştır. Araştırmanın bulguları, fiziksel ceza şiddetine bağlı olarak ahlaki muhakeme düzeyinin farklılaşmadığını ortaya koymuştur.

Mar (1994), ebeveynlik ile son ergenlik dönemindeki gençlerin ahlaki gelişimleri arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla bir araştırma yürütmüştür. Araştırmanın katılımcılarını, 17 ile 26 yaşları arasındaki üniversite öğrencileri oluşturmuştur. Öğrenciler, Değerlerin Belirlenmesi Testi'ni ve ebeveynin çocuk yetiştirme tutumunu değerlendiren bir ölçek doldurmuşlardır. Ayrıca ebeveynin inanç ve değerlerini içselleştirme durumunu ve ebeveynin, ergenin ahlaki değerleri üzerindeki etkisini içeren ölçümler tamamlamışlardır. Ebeveyn tutumu ile ergenin ahlaki muhakeme düzeyi arasındaki ilişkiye dair bulgulara bakıldığında, demokratik ebeveynlik stili ile ergenlerin ahlaki muhakeme düzeyleri arasında bir ilişki olmadığı görülmüştür.

Kaya (1993), üniversite öğrencilerine ait bazı demografik değişkenlerin ve öğrencilerin benlik tasarımları ve uyum düzeylerinin, ahlaki muhakeme düzeylerine etkisini incelemek amacıyla bir araştırma yürütmüştür. Araştırmanın örneklemini, 1075 üniversite öğrencisi oluşturmuştur. Öğrencilerin ahlaki muhakeme düzeylerini değerlendirmek amacıyla Ahlaki Yargılar Envanteri kullanılmıştır. Bu envanterden 5A, 5B ve 6. basamak puanlarının toplamı olan P puanı değerlendirmeye alınmıştır. Buna ek olarak öğrencilerin benlik tasarım düzeyleri ve uyum düzeyleri de değerlendirilmiştir. Uyum düzeyleri, Hacettepe Kişilik Envanteri ile değerlendirilmiştir. Bu envanter, kişisel, sosyal ve genel uyum olmak üzere üç alt boyuttan oluşmaktadır. Kişisel uyum alt boyutu, kendini gerçekleştirme, duygusal kararlılık, nevrotik eğilimler, psikotik belirti alt boyutlarını kapsamakta; sosyal uyum ise, aile ilişkileri, sosyal ilişkiler, sosyal normlar ve antisosyal eğilim boyutlarını kapsamaktadır. Öğrencilerin ebeveynlerinden algıladıkları ebeveyn tutumları, demografik bilgiler kapsamında, açık uçlu bir soruyla değerlendirilmiştir. Ebeveyn tutum boyutları, otoriter, demokratik, aşırı koruyucu veya ilgisiz olarak belirlenmiştir. Tüm ölçüm araçları öğrenciler tarafından doldurulmuştur. Araştırmanın bulgularında, algılanan anne-baba tutumlarına göre, öğrencilerin ahlaki muhakeme puanları arasında anlamlı bir fark olmadığı saptanmıştır. Uyum değişkeni açısından bakıldığında ise, öğrencilerin sosyal, kişisel ve genel uyum düzeylerine göre ahlaki muhakeme puanları arasında anlamlı bir fark olduğu ortaya çıkmıştır. Uyum düzeyi yüksek olan öğrencilerin ahlaki muhakeme düzeylerinin, uyum düzeyi düşük olan öğrencilerden anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Norstrom (1993) tarafından yürütülen bir çalışmada, doğum sırası ve algılanan ebeveynlik stillerinin ahlaki gelişim üzerindeki etkilerinin araştırılması amaçlanmıştır. Araştırmanın örneklemini, yaş ortalamaları 20.11 olan, toplam 200 kadın üniversite öğrencisi oluşturmuştur. Katılımcıların ahlaki muhakeme düzeylerini belirlemek amacıyla Değerlerin Belirlenmesi Testi kullanılmıştır. Bu çalışmada, Değerlerin Belirlenmesi Testi'nden alınan 5. ve 6. basamak puanlarının toplamı olan P puanı kullanılmıştır. Katılımcılar tarafından algılanan ebeveynlik stilleri, demokratik, otoriter ve izin verici ebeveynlik kategorilerinde değerlendirilmiştir. Araştırmanın bulgularında, hem annelerin hem de babaların

farklı ebeveynlik stilleri için, çocuklarının P skorlarında anlamlı bir farklılık saptanmamıştır. Bu bulgu, farklı ebeveynlik stilleri ile ahlaki muhakeme düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığını göstermiştir.

Dunton (1988), yürüttüğü bir araştırmada, ebeveynlik uygulamalarının, çocukların ahlaki muhakeme gelişimleri ile ilişkisini ve yüksek düzeyde ahlaki muhakemeye sahip olan çocuk ve yetişkinlerin psikolojik özelliklerini incelemeyi amaçlamıştır. Toplam 134 çocuk ve onların ailelerin katıldığı bu araştırmada veriler, çocuklar 3, 9 ve 14 yaşlarındayken toplanmıştır. Çocuk ve ebeveynlerin ahlaki muhakeme düzeyini değerlendirmek amacıyla Kohlberg'in ahlaki muhakeme yaklaşımı kullanılmıştır. Ebeveynlerin davranışları ise doğal ve yapılandırılmış gözlemler ve mülakatlarla, duyarlılık ve talepkarlık olmak üzere iki boyutta değerlendirilmiştir. Araştırmanın bulgularına bakıldığında, ebeveynsel duyarlılık ve talepkarlığın çocukların yüksek düzeyde ahlaki muhakemesi ile pozitif yönde ilişki gösterdiği ortaya çıkmıştır. Ayrıca kısıtlayıcı ebeveynliğin, düşük ahlaki muhakeme düzeyi ile pozitif ilişkili olduğu görülmüştür.

Kittredge'in (1984), ebeveynlik uygulamaları ile ergenlerin ahlaki muhakemeleri arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasına, 26 anne ve onların ergen kızları katılmıştır. Lise öğrenimine devam eden kızların yaşları 14 ile 18 arasında olup, yaş ortalamaları 16.6'dır. Ergenlerin ahlaki muhakeme düzeylerini değerlendirmek amacıyla Değerlerin Belirlenmesi Testi verilmiştir. Ebeveynler ise, demokratik, otoriter ve izin verici ebeveynlik boyutları çerçevesinde değerlendirilmişlerdir. Araştırmanın bulgularında, ebeveynlik stillerinin, ergen kızların ahlaki muhakeme düzeyleri ile anlamlı ilişki göstermediği saptanmıştır.

Buck, Walsh ve Rothman'ın (1981) araştırmasında, ebeveynlerin ve çocukların ahlaki muhakeme düzeyleri ve çocuk yetiştirme yöntemleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu araştırmaya anne, baba ve erkek çocuktan oluşan 30 aile katılmıştır. Ailelerin yarısındaki çocukların yaş ortalamaları, 10.4, diğer yarısındakilerin yaş ortalamaları ise 12.8'dir. Ebeveynlerin ve çocukların ahlaki muhakeme düzeylerini belirlemek amacıyla Kohlberg'in ahlaki muhakeme yaklaşımı kullanılmıştır ve bu ölçüm hem ebeveynlere hem çocuklara uygulanmıştır.

Ebeveynlerin çocuk yetiştirme yöntemlerini belirlemek amacıyla videoteybe kaydedilen mülakatlarda, ebeveynin muhakemesi (reasoning), pekiştirmesi, teşviği, çocuğun bakış açısına olan ilgisi ve çocuğun tatmin düzeyi değerlendirilmiştir. Ebeveyn-çocuk arasındaki etkileşim, grup mülakatları yapılarak, iletişim, sıcaklık ve gerilim boyutlarında değerlendirilmiştir. Bulgulara bakıldığında, ebeveynler tarafından kullanılan çocuk yetiştirme yöntemlerinin, çocuğun ahlaki muhakeme düzeyi ile ilişkili olduğu bulunmuştur. Ebeveynlerin çocuklarının bakış açılarını yüksek düzeyde göz önünde bulundurmalarının, muhakemeyi yüksek düzeyde kullanmalarının ve yüksek ebeveynsel sıcaklığın, çocukların daha yüksek ahlaki muhakeme düzeyi ile anlamlı düzeyde ilişkili olduğu görülmüştür. Araştırmacılar, çocukların yüksek düzeyde ahlaki muhakemesi ile ilişkili olan çocuk yetiştirme yöntemlerinin, bakış açısı alma yeteneği, katılım, çocukların bağımsızlığına saygı duymayı içeren yöntemleri kapsadığını belirtmişlerdir.

Leahly'in (1981), çocuk yetiştirme stilleri, ergenlerin benlik bilinci ve ahlaki muhakeme düzeyi arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla yürüttüğü çalışmasına, 104 ergen ve aileleri katılmıştır. Ergenler, ahlaki muhakeme düzeylerinin değerlendirilmesi amacıyla, Değerlerin Belirlenmesi Testi'ni doldurmuşlardır. Babalar, teşvik, kontrol, kabul, çocuğun özerkliği ile ilgili karmaşa, çocuğun bağımsızlığına izin vermeme boyutlarında değerlendirilirken; anneler, teşvik, kabul, otoriterlik, kontrol, zorlayıcılık boyutlarında değerlendirilmişlerdir. Araştırmanın bulgularında, erkeklerde ahlaki muhakemenin yüksek basamağının, daha az zorlayıcı ve daha düşük kontrollü annelik; daha kabul edici ve çocuğuyla daha fazla işbirlikçi babalıkla ilişkili olduğu saptanmıştır. Kızların yüksek ahlaki muhakeme düzeylerinin, çocuklarının özerklikleri ile ilgili daha az karmaşa yaşayan, daha az koruyucu babalıkla ve daha az zorlayıcı annelikle ilişkili olduğu ortaya çıkmıştır. Bunla ek olarak, babanın kontrol boyutunun yüksek olması, kızların ahlaki muhakemesinin ikinci ve dördüncü basamak puanları ile ilişkiliyken, bu kızların altıncı basamak puanının düşük olma eğilimi gösterdikleri ortaya çıkmıştır. Genel olarak araştırmanın bulguları, ebeveynlik stillerinin, ahlaki muhakeme ile ilişkili olduğunu göstermiştir.

Parikh (1980) tarafından yürütülen bir araştırmada, Hindistanlı çocuk, ergen ve ebeveynlerin ahlaki muhakeme düzeyleri incelenerek, bulguların kültürlerarası karşılaştırılması amaçlanmıştır. Bu amacın yanı sıra, aileden kaynaklanan bir takım çevresel faktörler ile çocukların ahlaki muhakeme düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi de, bu araştırmanın amaçları arasında yer almıştır. Bir çocuk ve iki ebeveyne sahip, yüksek sosyoekonomik düzeyden 40 ailenin katıldığı bu araştırmada, çocuk ve ebeveynlerin ahlaki muhakeme düzeylerini değerlendirmek amacıyla Kohlberg'in ahlaki muhakeme sistemi kullanılmıştır. Aileden kaynaklanan çevresel faktörler kapsamında, ebeveynlerin kullandıkları tümevarım ve teşvik değerlendirilmiştir. Tümevarım, ebeveynlerin çocukların davranışlarının sonuçları ile ilgili açıklamalar yapmalarını, teşvik ise ebeveynlerin, çocuklarının ahlaki ikilemler ile ilgili tartışmalara katılmalarını sağlayan fırsatlar sunmalarını ifade etmektedir. Ebeveynler, hem tümevarım hem teşvik kullanımları ile ilgili olarak düşük ve yüksek olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Araştırmanın bulgularına bakıldığında, 12-13 yaş grubu çocuklarının, daha büyük çocuklara göre daha düşük ahlaki muhakeme düzeyine sahip oldukları görülmüştür. Aileden kaynaklanan çevresel faktörler ile çocukların ahlaki muhakeme düzeyleri arasındaki ilişkilere bakıldığında, 15-16 yaş grubundaki çocuklar için, ebeveynin yüksek düzeyde teşvik kullanımının, çocukların uzlaşım düzeyi ile ilişkili olduğu ancak, 12-13 yaş grubundaki çocuklar için bu ilişkinin anlamlı olmadığı ortaya çıkmıştır. Yaş grubu fark etmeksizin, uzlaşım öncesi düzeye sahip çocukların anne ve babalarının, düşük düzeyde teşvik kullandıkları görülmüştür. Ebeveynin tümevarım kullanımına bakıldığında ise, yüksek düzeyde tümevarım kullanan annelerin çocuklarının ahlaki muhakeme düzeylerinin, düşük gruptaki annelerin çocuklarına göre daha yüksek olduğu saptanmıştır. Yaş gruplarına göre bakıldığında ise bu ilişkinin, 15-16 yaş grubundaki çocuklar için anlamlı olduğu ancak 12-13 yaş grubundaki çocuklar için anlamlı olmadığı ortaya çıkmıştır. Babanın tümevarım kullanımının, her iki yaş grubundaki çocukların ahlaki muhakeme düzeyi ile ilişkili olmadığı görülmüştür.

1.5.2. ÇOCUKLARIN EMPATİ BECERİLERİ İLE AHLAKİ MUHAKEME DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLERİ İNCELEYEN ÇALIŞMALAR

Arıdağ ve Yüksel (2010), üniversite öğrencilerinin ahlaki yargı yetenekleri ile empati becerileri arasında bir ilişki olup olmadığını incelemek amacıyla bir araştırma yürütmüştür. Araştırmaya katılan birinci örneklem grubu, yaşları 20 ile 29 arasında değişen (yaş ort.22.85), 68 kadın ve 61 erkek olmak üzere toplam 129 üniversite öğrencisinden oluşmuştur. İkinci örneklem grubu, yaşları 18 ile 30 arasında değişen (yaş ort.22.30) 294 kadın ve 141 erkekten oluşan toplam 435 üniversite öğrencisinden oluşmuştur. Bu araştırmadaki her iki grubun gençlerinin ahlaki muhakemeleri değerlendirilmiş, buna ek olarak iki gruba ahlaki muhakeme ölçümü ile birlikte iki farklı empati ölçümü verilmiştir. Empati ölçümlerinden biri çok boyutlu olup, kişisel sıkıntı, bakış açısı alma, empatik ilgi ve hayal gücü olmak üzere dört alt boyutu kapsamakla birlikte, diğer empati ölçümü, kişinin empati beceri düzeyini yansıtmaktadır. Araştırmanın bulgularında, her iki örneklem grubunda da ahlaki muhakeme puanları ile her iki empati ölçeğinden alınan puanlar arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Bulgularda bir ilişki bulunamamasının nedeni, ölçeklerin yapısı ve örneklem grubunun homojenliğine atfedilmiştir.

Erken'in (2009) yürüttüğü bir araştırmada, ilköğretim beşinci sınıf öğrencilerinin empati beceri düzeylerine ve cinsiyetlerine göre, ahlaki davranış düzeyleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığı incelenmiştir. Bu çalışma, 136'sı kız ve 124'ü erkek olmak üzere toplam 260 öğrenci üzerinde yürütülmüştür. Öğrencilerin empati becerilerini değerlendirmek amacıyla Empati Beceri Ölçeği, ahlaki davranışlarını belirlemek için ise, araştırmacı tarafından geliştirilen Adaletli Davranış, Hoşgörülü Davranış, Dürüst Davranış, Sabırlı Davranış, Saygılı Davranış ve Yardımsever Davranış Ölçekleri kullanılmıştır. Araştırmanın bulgularına bakıldığında, empati beceri düzeyi yüksek olan öğrencilerin, empati beceri düzeyi düşük olanlara göre daha adaletli, dürüst, yardımsever, saygılı ve sabırlı davranışlar sergiledikleri sonucu ortaya çıkmıştır. Öğrencilerin cinsiyetlerine göre değerlendirildiğinde, kız öğrencilerin empati düzeyinin erkek öğrencilere göre daha

yüksek olduğu saptanmıştır. Cinsiyet ile ahlaki davranışlar arasındaki ilişkiye bakıldığında, adaletli ve yardımsever davranışların, kız öğrencilerde erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Self, Gopalakrishnan, Kiser ve Olivarez (1996) tarafından yürütülen bir araştırmada, empati ve ahlaki muhakeme düzeyi arasındaki ilişkilerin incelenmesi amaçlanmıştır. Katılımcılar, 23 erkek ve 17 kadın olmak üzere toplam 40, birinci sınıf tıp öğrencisinden oluşmuştur. Katılımcıların empati düzeylerini belirlemek amacıyla Kişiler Arası Tepkisellik İndeksi, ahlaki muhakeme düzeylerini belirlemek için ise Değerlerin Belirlenmesi Testi kullanılmıştır. Kişiler Arası Tepkisellik İndeksi, empatinin dört alt boyutunu değerlendirmekte (empatik ilgi, bakış açısı alma, kişisel sıkıntı ve hayal gücü); Değerlerin Belirlenmesi Testi skorları ise, ahlaki muhakemenin altı basamağına tekabül etmektedir. Ayrıca, bu testten elde edilen P skorları, uzlaşım sonrası düzeyi ifade etmektedir. Bulgulara bakıldığında, empatinin alt boyutları ile ahlaki muhakeme düzeyi arasında bir ilişki saptanmamıştır. Buna ek olarak, cinsiyet ile ahlaki muhakeme düzeyi arasında anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur. Kadınların, erkeklerden daha yüksek ahlaki muhakeme düzeyine sahip oldukları görülmüştür. Cinsiyet ile empati arasındaki ilişki değerlendirildiğinde, kadınların, hayal gücü, empatik ilgi ve bakış açısı alma boyutlarında erkeklerden daha yüksek skorlar aldıkları ancak bu ilişkinin sadece hayal gücü için anlamlı olduğu bulunmuştur.

Akkoyun (1987) tarafından yürütülen bir araştırmada, empatik eğilim ile ahlaki muhakeme arasındaki ilişkilerin incelenmesi amaçlanmıştır. Üniversite öğrencilerinin katıldığı bu araştırmada, öğrencilerin empatik eğilimleri, empatinin duygusal boyutu üzerinden değerlendirilmiştir. Öğrencilerin ahlaki muhakeme düzeylerini belirlemek amacıyla Görüşleri Belirleme Testi kullanılmıştır. Bu araştırmada, ahlaki muhakemenin farklı basamaklarını ifade eden çeşitli puanlar arasından, ahlaki ilkeleri göz önüne almaya verilen önemi gösteren P puanı kullanılmıştır. Araştırmanın bulgularında, empati değişkeni açısından cinsiyetler arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Kızlar erkeklerden anlamlı düzeyde daha yüksek empati puanları almışlardır. Görüşleri Belirleme Testi'nden alınan ortalamalar arasında karşılaştırma yapıldığında ise, cinsiyetler arasında anlamlı bir

farklılık bulunmamıştır. Empatik eğilim ile ahlaki muhakeme arasındaki ilişkiler, ölçek puanlarından tutarlılığı yüksek olan 9 erkek ve 43 kadından oluşan toplam 52 kişi üzerinden değerlendirilmiştir. Buna göre, duygusal empati ile ahlaki muhakeme arasında anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Ancak, kız ve erkeklerin sayısının eşit ve yeterli olmayışından dolayı, bu ilişkinin cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediği incelenememiştir.

1.5.3. ÇOCUKLARIN KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ İLE AHLAKİ MUHAKEME DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİYİ İNCELEYEN ÇALIŞMALAR

Bovell (2005) tarafından yürütülen bir araştırmada, ahlaki şemalar, kişisel değerler ve kişilik özellikleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu araştırmaya, 147 kadın ve 49 erkekten oluşan toplam 196 üniversite öğrencisi katılmıştır. Öğrencilerin yaşları 16 ile 50 arasında olup, yaş ortalamaları 21'dir. Öğrenciler, birinci ve ikinci sınıf psikoloji öğrencilerini kapsamıştır. Üniversite öğrencilerinin sahip oldukları ahlaki şemaları değerlendirmek amacıyla, Değerlerin Belirlenmesi Testi'nin üç ikilemden oluşan kısa hali kullanılmıştır. Kişilik özellikleri, dışadönüklük, yumuşak başlılık, öz-denetim, nevrotikliğe karşı duygusal sabitlik ve açıklık özelliklerinden oluşan beş boyut üzerinden değerlendirilmiştir. Ayrıca, katılımcıların kişisel değerleri de değerlendirilmiştir. Kişisel değer boyutları, başarı, yardımseverlik, uyum, hedonizm, güç, güvenlik, kendi kendini yönetme, uyarılma, gelenek ve evrensellik olarak belirlenmiştir. Araştırma bulgularına bakıldığında, Değerlerin Belirlenmesi Testi'nden elde edilen P skoru ile kişisel değer boyutları arasındaki ilişkilerin anlamlı olmadığı ortaya çıkmıştır. Kişilik özellikleri ile P skoru arasındaki ilişkiye bakıldığında, açıklık özelliğinin P skoru ile pozitif ilişkili olduğu ortaya çıkmıştır. P skoru ile diğer kişilik özellikleri arasındaki ilişkinin anlamlı olmadığı saptanmıştır. Açıklık, yumuşak başlılık ve öz-denetimin bir arada, P skorunun %20.9'unu açıklayabildiği bulunmuştur. Ancak bu özelliklerin arasından açıklığın, ahlaki muhakeme düzeyini anlamlı düzeyde yordadığı bulunmuştur.

Eğeci ve Cesur (2002), ahlak gelişimi ve kişilik özellikleri arasındaki ilişkiyi ve yaş, eğitim gibi faktörlerin ahlaki gelişim ile ilişkisini incelenmek amacıyla bir

araştırma yürütmüştür. Bu araştırmaya, yaş ortalamaları 20.6 olan, birinci ve dördüncü sınıf psikoloji bölümünde okuyan, 70 kız ve 7 erkekten oluşan toplam 77 öğrenci katılmıştır. Gençlerin ahlaki muhakeme düzeyini değerlendirmek amacıyla Değerlerin Belirlenmesi Testi, kişilik özelliklerini değerlendirmek için ise Neo-5 Faktörlü Kişilik Envanteri kullanılmıştır. Değerlerin Belirlenmesi Testi'nden elde edilen P puanı, 5A, 5B ve 6. basamakların toplamından oluşmakta ve uzlaşım sonrası düzeyi ifade etmektedir. Neo-5 Faktörlü Kişilik Envanteri ise, kişilik özelliklerinden nevrozizm, dışadönüklük, deneyime açıklık, uzlaşılabilirlik ve sorumluluk özelliklerini kapsamaktadır. Buna göre, kişilik özelliklerinden gelişime açıklık boyutuyla ahlak gelişimi puanı arasında pozitif, dışadönüklük boyutu ile P puanı arasında negatif yönde bir ilişki ortaya çıkmıştır. Birinci ve dördüncü sınıflar, P puanı açısından karşılaştırıldığında, dördüncü sınıf öğrencilerinin birinci sınıf öğrencilerinden anlamlıya yakın düzeyde daha yüksek P puanına sahip oldukları saptanmıştır. P puanı, öğrencilerin cinsiyeti, okudukları lisenin türü, anne ve babalarının eğitim durumları açısından farklılaşmamıştır. Ayrıca araştırmanın bulgularında P puanı ile yaş arasında da bir ilişki ortaya çıkmamıştır.

Cockroft'un (1995) yürüttüğü bir araştırmanın iki amacından biri, kişilik, otoriterlik ve ahlaki muhakeme arasındaki ilişkileri incelemek; ikincisi ise, otoriterlik ile sosyal etki arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmaktır. Bu araştırmaya 353 psikoloji lisans öğrencisi katılmıştır. Öğrencilerin ahlaki muhakeme düzeylerinin değerlendirilmesi amacıyla Değerlerin Belirlenmesi Testi, kişilik özelliklerini belirlemek amacıyla ise dışadönüklük, öz-denetim, yumuşak başlılık, deneyime açıklık ve duygusal sabitlik özelliklerini kapsayan bir ölçüm kullanılmıştır. Bu araçların dışında katılımcıların otoriterliği de değerlendirilmiştir. Sosyal etkiyi belirlemek amacıyla sorulan iki soruda etkinin akran grubundan mı yoksa otoriter gruptan mı doğru olduğu değerlendirilmiştir. Araştırmanın, öğrencilerin kişilik özellikleri ile ahlaki muhakeme düzeyleri arasındaki ilişkilerini gösteren bulguları incelendiğinde, ahlaki muhakemenin, kişilik yapısı ile ilişkili olduğu saptanmıştır. Ahlaki muhakemenin 4. basamağının öz-denetim boyutu ile ilişkili olduğu, ahlaki muhakemenin 5. basamağının, dışadönüklük boyutu ile negatif yönde ilişkili olduğu ortaya çıkmıştır. Ahlaki muhakemenin hiçbir basamağının, deneyime açıklık boyutu

ile anlamlı düzeyde ilişki gösterdiği bulunmamıştır. Cinsiyetin, dışadönüklük özelliği dışında tüm kişilik boyut skorları ile anlamlı düzeyde ilişki gösterdiği ortaya çıkmıştır. Kadınların, erkeklere göre yumuşak başlılık, öz-denetim, nevrotiklik ve açıklık ölçeklerinden daha yüksek skorlara sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Erkeklerin ise, kadınlara göre daha fazla 3. basamak cevabı verdikleri bulunmuştur. Bu araştırma, ahlaki muhakeme düzeyi için, kişilik özelliklerinin önemini göstermesi bakımından değerlidir.

1.5.4. ÇOCUK YETİŞTİRME STİLLERİ İLE ÇOCUKLARIN EMPATİ BECERİLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLERİ İNCELEYEN ÇALIŞMALAR

Padilla-Walker ve Christensen (2010) tarafından yürütülen bir araştırmada, olumlu annelik-babalık, empati ve öz-düzenlemenin, yabancılara, arkadaşlara ve aileye karşı olan olumlu sosyal davranışlarla olan ilişkisinin araştırılması amaçlanmıştır. Bu araştırmada, boylamsal bir projenin birinci ve ikinci zamanından alınan veriler kullanılmıştır. Birinci zamanda, 500 aile bu araştırmaya katılmıştır. Katılan çocukların yaşları 10 ile 14 arasında olup, yaş ortalamaları 11.29 olarak belirlenmiştir. İkinci zamanda, 478 aile araştırmaya katılmaya devam etmiştir. Olumlu ebeveynlik, ebeveyn ve çocuk arasındaki yakınlık ve ebeveyn katılımı değerlendirilerek belirlenmiştir. Ebeveyn ve çocuk arasındaki yakınlık, birinci zamanda sadece ebeveyn tarafından rapor edilmiştir. Anne ve babalar için ayrı ayrı yakınlık puanları elde edilmiştir. Ebeveyn katılımı, ise yine birinci zamanda hem ebeveyn hem eş tarafından rapor edilmiştir. Anne ve babalar, kendileri için ve ayrıca eşleri için bu ölçeği doldürmüşlerdir. Anneler, ergen çocuklarının empatik ilgisini birinci zamanda değerlendirmişlerdir. Ayrıca, anneler ve ergenler, ergen çocukların öz-düzenlemelerini değerlendirmişlerdir. Ergenlerin olumlu sosyal davranışları, ikinci zamanda bir ölçeğin incelik ve cömertlik alt ölçekleri ile değerlendirilmiştir. Araştırmanın bulgularına bakıldığında, kızların, erkeklere göre daha yüksek düzeyde empati rapor ettikleri ortaya çıkmıştır. Ayrıca, olumlu anneliğin, ergenlerde empati düzeyi ile ilişkili olduğu saptanmıştır.

Schaffer, Clark ve Jeglic (2009) tarafından yürütülen bir araştırmada, çocuklukta maruz kalınan izin verici ebeveynliğin doğrudan ve dolaylı olarak empati üzerindeki etkileri yoluyla, antisosyal davranışlara nasıl katkıda bulunduğu incelenmiştir. Bu çalışmaya, yaş ortalamaları 20.7 olan toplam 244 üniversite öğrencisi katılmıştır. Araştırmada empatiyi değerlendirmek amacıyla Kişiler Arası Tepkisellik İndeksi, ebeveyn tutumunu değerlendirmek amacıyla ise izin verici, demokratik ve otoriter ebeveynlik alt boyutlarından oluşan Ebeveynsel Otorite Ölçeği kullanılmıştır. Araştırma bulgularında, izin verici ebeveynliğin, düşük düzeyde empatiye yol açtığı ortaya çıkmıştır.

etin (2008), çocukların empati beceri düzeyleri, anne-baba tutumları ve özsaygıları arasındaki ilişkileri incelenmek ve her bir değerrişkenin cinsiyet, doğum sırası, anne-baba öğrenim düzeyi ve ailenin gelir düzeyi ile ilişkisini değerlendirmek amacıyla bir araştırma yürütmüştür. Araştırmanın örneklemini, dördüncü sınıfa devam eden 197 kız ve 220 erkek olmak üzere toplam 417 kişi oluşturmuştur. Çocukların empati becerilerini belirlemek amacıyla Çocuklar İçin Empati Ölçeği, ebeveynlerinin çocuk yetiştirme tutumlarını belirlemek amacıyla Ana-baba Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Ana-baba tutum ölçeği, demokratik ve otoriter tutumları değerlendirmektedir. Buna ek olarak, çocukların özsaygı düzeyleri de değerlendirilmiştir. Tüm ölçekler, öğrenciler tarafından doldurmuştur. Demografik değerrişkenler ile empati becerileri arasındaki ilişki bulgularına bakıldığında, kız öğrencilerinin empati puanlarının, erkeklere göre daha yüksek olduğu, doğum sırası ile empati beceri düzeyi arasında anlamlı bir farklılık olmadığı saptanmıştır. Anne-babaların eğitim durumuna göre bakıldığında, empati beceri düzeyi en düşük olan çocukların annelerinin okur-yazar olmadıkları ve empati beceri düzeyleri en yüksek çocukların annelerinin yüksek okul ya da üniversite mezunu oldukları saptanmıştır. Anne-babaların tutumları ve çocukların empati düzeyleri arasındaki ilişkiler incelendiğinde, anne ve babaların hem demokratik hem otoriter tutumlarının, çocukların empati düzeyleri ile negatif ilişkili olduğu bulunmuştur.

Önder ve Gülay (2007), annelerin kabul- red düzeyleri ile çocuklarının empati eğilimleri arasındaki ilişkilerin incelendiği bir araştırma yürütmüşlerdir. Araştırmanın örneklemini, 205 kız ve 182 erkek olmak üzere toplam 387 öğrenci

oluşturmuştur. Öğrenciler ilköğretime devam eden öğrenciler arasından seçilmiştir. Annelerin çocuğunu kabullenme ya da reddetme davranışlarını değerlendirmek amacıyla Ebeveyn Kabul-Red Ölçeği, çocukların empatik eğilimlerini belirlemek amacı ile Çocuk ve Ergenler İçin Empati Ölçeği kullanılmıştır. Kişisel bilgi formu ve empati ölçeği çocuk tarafından; Ebeveyn kabul-red ölçeği ise anneler tarafından doldurulmuştur. Araştırmanın bulgularında, annelerin kabul-red puanları ile çocukların empati puanları arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır.

Carlo, McGinley, Hayes, Batenhorst ve Wilkinson'ın (2007) yürüttüğü bir araştırmada, ebeveynlik stilleri, ebeveynlik uygulamaları, ergenin empati düzeyi ve olumlu sosyal davranışları arasındaki ilişkilerin incelenmesi amaçlanmıştır. Katılımcılar, yaş ortalamaları 16.7 olan, liseli 233 ergendir. Ebeveynlik uygulamalarını değerlendirmek amacıyla kullanılan Ebeveyn Pratikleri Ölçeği, sosyal ödüller, maddesel ödüller, konuşma, söylemsel iletişim ve deneyimsel öğrenme alt boyutlarını kapsamaktadır. Ebeveynlik stillerini değerlendirmek amacıyla, talepkarlık ve duyarlılık alt boyutlarını içeren Ebeveynlik Stilleri Envanteri kullanılmıştır. Bunlara ek olarak ergenlerin olumlu sosyal davranışları değerlendirilmiştir. Ergenlerin empati düzeylerini belirlemek amacıyla Kişiler Arası Tepkisellik İndeksi'nin empatik ilgi ve bakış açısı alma alt ölçekleri kullanılmıştır. Empati puanı, bu iki alt boyuttan alınan puanların ortalamasından elde edilmiştir. Bulgulara bakıldığında, empatinin maddesel ödüller ile ilişkisi olmadığı görülmüştür. Empatinin, tüm ebeveynlik uygulamaları ve olumlu sosyal davranışlar ile orta düzeyde pozitif ilişkili olduğu saptanmıştır. Cinsiyetler açısından bakıldığında, kızların erkeklere göre daha yüksek empati ve ebeveynsel duyarlılık rapor ettikleri görülmüştür. Ebeveynlik uygulamaları arasından konuşma (conversations) ve sosyal ödül alt boyutlarının, duyarlılık ile empati arasındaki ilişkiye aracılık ettiği saptanmıştır.

Krevans ve Gibbs (1996) yürüttükleri bir araştırmada, ebeveynin disiplin stilleri, çocukların empati düzeyi ve olumlu sosyal davranışları arasındaki ilişkileri incelemeyi amaçlamışlardır. Bu araştırmada özellikle, ebeveynin tümevarımcı disiplin stilini kullanmaları ile çocuklarının olumlu sosyal davranışları arasındaki ilişkide çocukların empati düzeyinin aracı rolünü test etmeye odaklanmışlardır. Bu

araştırmaya, 34 erkek ve 44 kız olmak üzere toplam 78 çocuk katılmıştır. Çocukların yaşları 11.5 ile 14.3 arasında olup, yaş ortalamaları 12.3 olarak bulunmuştur. Ebeveyne ait disiplin stillerinin değerlendirilmesi, ebeveynler ve çocuklar tarafından yapılmıştır. Değerlendirmenin alt boyutları, çocuğun dikkatini, karşısındaki kişinin durumuna çekmeyi ifade eden diğeri odaklı tümevarım; çocukların davranışlarını, onların üzerinde güç kullanarak değiştirmeyi ifade eden güç iddiası ve ebeveynin onay ve ilgisinin kısıtlanmasını ifade eden sevgi göstermemedir. Anneler aynı zamanda, ebeveyne ait bakımı değerlendirmişlerdir. Buna ek olarak çocukların empatik olgunlukları ve olumlu sosyal davranışları değerlendirilmiştir. Araştırmanın bulgularına bakıldığında, toplam ebeveyne ait disiplin skorları ile çocukların toplam empati skorları arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu görülmüştür. Araştırmacılar tümevarım yöntemini kullanan ebeveynlerin, daha empatik çocuklara sahip olabileceklerini belirtmişlerdir. Ayrıca çocukların cinsiyetlerinin, empati ile anlamlı düzeyde ilişkili olduğu saptanmıştır. Kızlar, erkeklere göre daha yüksek empati rapor etmişlerdir. Çocuklarının empati düzeylerinin, ebeveyne ait disiplin stilleri ile çocukların olumlu sosyal davranışları arasındaki ilişkideki aracı rolünü değerlendirmek amacıyla yapılan analizler sonucunda, ebeveyne ait disiplin stiline, çocukların empatisini ve olumlu sosyal davranışını yordadığı, çocukların empatisinin de olumlu sosyal davranışlarını yordadığı ortaya çıkmıştır. Araştırmacıların aracılık hipotezi ile tutarlı bir şekilde, çocukların empatisinin etkisi kontrol edildiğinde, ebeveynsel disiplin ile çocukların olumlu sosyal davranışları arasındaki ilişkinin düştüğü saptanmıştır.

Henry, Saget ve Plunkett (1996), ergenlerin ebeveyn-ergen arasındaki iletişimdeki etkililik, ebeveynsel destek ve kontrol algıları ile empati düzeyleri arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla bir araştırma yürütmüşlerdir. Bu araştırmaya, 74 erkek ve 76 kız olmak üzere toplam 149 ergen katılmıştır. Yaşları 13 ile 18 arasında değişmekte olup, yaş ortalamaları 14.77'dir. Ergenler, empati düzeylerini değerlendirmek amacıyla dört alt boyuttan oluşan (empatik ilgi, bakış açısı alma, kişisel sıkıntı, hayal gücü) Kişiler Arası Tepkisellik İndeksi'ni doldurmuşlardır. Aile sistem özellikleri, uyum ve bağlılık boyutları ile; ebeveyn-ergen ikili alt sistemi ise, ebeveyn-ergen arasındaki iletişimin etkililiği, ebeveynsel

destek, ebeveynsel tümevarım, sevgi göstermeme ve cezalandırma boyutları ile değerlendirilmiştir. Ayrıca ergenlerin özsayıları da değerlendirilmiştir. Empatinin alt boyutları için ayrı ayrı yapılan analizlere bakıldığında, ergenlerin cinsiyetinin, empatik ilgi ile anlamlı düzeyde ilişkili olduğu görülmüştür. Kızlar, erkeklere göre daha yüksek empatik ilgi düzeyi rapor etmişlerdir. Empatik ilgi ayrıca, aile sistem özelliklerinden aile uyumu ve bağlılığı, ebeveyn-ergen ikili davranışlarından ebeveyn-ergen arasındaki iletişim, ebeveynsel destek ve ebeveynsel tümevarım ile anlamlı bir ilişki göstermiştir. Kişisel sıkıntı alt boyutu ile ilgili bulgulara bakıldığında, ergenlerin cinsiyetinin, kişisel sıkıntı ile pozitif yönde ve anlamlı düzeyde ilişkili olduğu bulunmuştur. Kızlar, erkeklere göre daha yüksek kişisel sıkıntı düzeyi rapor etmişlerdir. Kişisel sıkıntı ayrıca, ebeveynsel tümevarım ile pozitif ve anlamlı bir ilişki göstermiştir. Ebeveynsel destek ile kişisel sıkıntı arasında da negatif yönde bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Bakış açısı alma alt boyutu ile ilgili bulgulara bakıldığında, ergenin cinsiyetinin, bakış açısı alma ile anlamlı düzeyde ilişki gösterdiği bulunmuştur. Kızlar, erkeklere göre daha yüksek bakış açısı alma düzeyi rapor etmişlerdir. Bakış açısı almanın ayrıca, aile sistemi özelliklerinden aile uyumu ve bağlılığı, ebeveyn-ergen iletişimi, ebeveynsel destek ve ebeveynsel tümevarım ile anlamlı düzeyde pozitif ilişki gösterdiği; ebeveynsel cezalandırma ile negatif bir ilişki gösterdiği saptanmıştır. Hayal gücü alt boyutu ile ilgili bulgular, ergenin cinsiyetinin, hayal gücü ile anlamlı düzeyde pozitif yönde bir ilişki gösterdiğini ortaya çıkarmıştır. Kızlar, erkeklere göre daha yüksek hayal gücü düzeyi rapor etmişlerdir. Hayal gücünün, ebeveyn-ergen arasındaki ikili davranışlardan ebeveynsel destek ve tümevarım ile pozitif yönde anlamlı ilişki gösterdiği saptanmıştır. Araştırmanın bulgularında, ebeveynsel destek ve ebeveyn-ergen arasındaki ikili davranışlar ile ergenlerin empati düzeyleri arasında ilişkiler görülmüştür.

Murphy'nin (1994) yaptığı bir çalışmada, Baumrind tarafından tanımlanan ebeveynlik stilleri ile 6. sınıftaki çocukların empati düzeyleri arasındaki ilişkilerin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Araştırmaya, yaş ortalamaları 12.64 olan toplam 218 öğrenci katılmıştır. Ebeveynlik stilleri ve öğrencilerin empati düzeyleri, çeşitli ölçeklerle değerlendirilmiştir. Bulgulara bakıldığında, erkeklerin annelerinin, kızların

annelerine göre anlamlı düzeyde daha yüksek otoriter ebeveynlik skorlarına sahip oldukları görülmüştür. Ayrıca kızların empati skorlarının, erkeklerin empati skorlarına göre daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Ebeveynlik ile empati arasındaki ilişkiler değerlendirildiğinde, demokratik ebeveynliğin, izin verici ve otoriter ebeveynliğe göre empati düzeyiyle daha güçlü pozitif yönde ilişki gösterdiği ortaya koyulmuştur. Hem kızlar hem de erkekler için demokratik ebeveynlik, empati düzeyiyle pozitif yönde ilişkili olan tek ebeveynlik stili olarak ortaya çıkmıştır.

1.5.5. ÇOCUK YETİŞTİRME STİLLERİ İLE ÇOCUKLARIN KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLERİ İNCELEYEN ÇALIŞMALAR

Manders, Scholte, Janssens ve De Bruyn'ın (2006) yürüttüğü bir araştırmada, ergenlerin kişilik özellikleri ile davranış problemleri arasındaki ilişkide, ebeveyn ve ergenler arasındaki ilişki kalitesinin aracı ve biçimlendirici rolünün incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmaya, yaşları 11 ile 18 arasında değişen, yaş ortalamaları 14.4 olan, 68 erkek ve 72 kızdan oluşan toplam 140 ergen ile bu ergenlerin ebeveynleri ve kardeşleri katılmıştır. Ergenin kişilik özellikleri, kişiliğin beş faktörüne dayanılarak değerlendirilmiştir. Kişiliğin beş faktörü, dışadönüklük, yumuşak başlılık, öz-denetim, duygusal sabitlik ve gelişime açıklık özelliklerini kapsamaktadır. Bu ölçeği, babalar, anneler ve ergenlerin kardeşleri puanlamışlardır. Ebeveyn ve ergen arasındaki ilişkinin kalitesi ise, ebeveyn-ergen arasındaki ilişkideki sıcaklık-düşmanlık boyutlarının ve ebeveyn-ergen arasındaki iletişimin değerlendirilmesiyle elde edilmiştir. Bu ölçeği anneler, babalar ve ergenler puanlamışlardır. Ergenlerin davranış problemleri ise, içselleştirilmiş ve dışsallaştırılmış davranış alt boyutları üzerinden değerlendirilmiştir. Bu ölçeği de anneler, babalar ve ergenlerin kardeşleri puanlamışlardır. Araştırmanın bulgularına bakıldığında ergenlerin kişilik özelliklerinin tüm boyutlarının, baba-ergen arasındaki ilişki kalitesi ile pozitif ilişkili olduğu ortaya çıkmıştır. Ergenlerin gelişime açıklık özelliği dışında kişilik özelliklerinin, anne-ergen arasındaki ilişki kalitesi ile de pozitif ilişkili olduğu bulunmuştur. Bu bulgular, ergenin kişilik özellikleri ile ergen-ebeveyn arasındaki ilişki kalitesi arasındaki ilişkiyi göstermesi bakımından önemli görülmektedir.

Branje, Van Lieshout ve Van Aken (2005) yürüttüğü araştırmalarında, yumuşak başlılık ve aileden algılanan destek arasındaki ilişkinin tüm ilişkilere genellenebilir olup olmadığını veya belirli ilişkilerde ortaya çıkıp çıkmadığını incelemeyi amaçlamışlardır. Bu araştırmanın katılımcılarını 285 Alman aile oluşturmuştur. Bu aileler, iki ebeveynli ve iki ergen çocuğa sahip aileler olmuştur. Ergenlerin yaşları 11 ile 15 arasında değişmektedir. Daha büyük ergenler, 142 erkek ve 143 kızıdan oluşmakla birlikte, yaş ortalamaları 14.5'dir. Daha kk ergenler, 135 erkek ve 150 kızıdan oluşmakla birlikte, yaş ortalamaları 12.3'tür. Aileler üç yıl boyunca takip edilmiş ve mülakatçı tarafından her yıl ev ziyaretleri ile ölçüm yapılmıştır. Her bir aile yesi, diğer üç aile üyesinden algıladıkları desteği, kendilerinden ve diğer üç üyeden algıladıkları yumuşak başlılık özelliğini bildirmişlerdir. Algılanan destek boyutunda, sağlanan bilginin kalitesi, partnerin özerkliğine saygı, sağlanan duygusal destek ve hedeflerdeki benzerlik değerlendirilmiştir. Yumuşak başlılık için ise, memnuniyet, yardımseverlik, arkadaş canlısı olma, naziklik, uzlaşmacılık ve sempatiklik özellikleri değerlendirilmiştir. Araştırmanın bulgularında, hem aile ilişkilerinde hem özel ilişkilerde, daha fazla yumuşak başlı olarak algılanan bireylerin daha destekleyici oldukları bulunmuştur. Ayrıca, tüm aile üyelerinden daha fazla destek algılayan bireylerin, tüm aile yeleri tarafından daha yumuşak başlı olarak algılanmadığı, annenin kk çocuğundan algıladığı yumuşak başlılığı ile çocuğun anneden algıladığı desteği arasındaki ilişkinin anlamlı olmadığı saptanmıştır. Bu bulgular genel olarak, aileden alınan destek ile yumuşak başlılık kişilik özelliği arasında bir ilişki olmadığını ortaya koymaktadır.

Reti, Samuels, Eaton, Bienvenu, Costa ve Nestadt (2002), yürüttükleri bir araştırmada, çocuklukta deneyimlenen ebeveynliğin, sonraki kişilik özellikleri üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlamıştır. Araştırmaya, yaşları 34 ile 94 arasında değişen, yaşlarının ortalaması 51 olan, 742 yetişkin katılmıştır. Katılımcıların kişilik özellikleri, beş faktör modeli ile; algılanan ebeveyn tutumları ise bakım, davranışsal kısıtlayıcılık ve psikolojik özelliği reddetme boyutlarıyla değerlendirilmiştir. Araştırmanın bulgularına bakıldığında, algılanan ebeveyn tutumları ile kişilik özellikleri arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Düşük ebeveyn bakım ve yüksek

ebeveynsel zorlayıcılık rapor eden katılımcıların, nevrotiklik boyutundan daha yüksek, öz-denetim boyutundan daha düşük, kendi kendini idare etme boyutundan daha düşük ve kaçınma boyutundan daha yüksek puanlar aldıkları ortaya çıkmıştır.

Weiss ve Schwarz (1996), yürüttükleri bir araştırmada, ebeveynlik tipleri, ergenlerin kişilik özellikleri, akademik başarıları, madde kullanımları ve uyumları arasındaki ilişkileri incelemeyi amaçlamışlardır. Araştırmanın katılımcıları, 85 erkek ve 93 kızdan oluşan toplam 178 üniversite öğrencisi ve onların oda arkadaşları, anne-babaları ve bir kardeşlerinden meydana gelmiştir. Ebeveynlerin ebeveynlik tiplerini belirlemek amacıyla kullanılan ölçekler, katılımcının kendisi, annesi, babası ve kardeşi tarafından doldurulmuş olup, dört boyut üzerinden değerlendirilmiştir. Bu boyutları, atılgan, destekleyici, yol gösterici/geleneksel (directive/conventional) ve zorlayıcı kontrol boyutları oluşturmuştur. Bu boyutlardan hareketle altı tip ebeveynlik ortaya çıkmıştır. Bunlar, açıklayıcı otoriter (authoritative), demokratik, yol gösterici olmayan (nondirective), otoriter-yol gösterici, otoriter olmayan-yol gösterici ve serbesttir (unengaged). Ayrıca ebeveynler, politika, din, cinsiyet rolleri, madde kullanımı ve cinsel serbestliğe olan tutumlarını yansıtan bir ölçek doldürmüşlerdir. Bu ölçeğin, cinsel serbestlik boyutu, hem ebeveynler hem ergenler tarafından doldurulmuştur. Bu ölçümlere ek olarak, ergenlerin kişilik özellikleri, dışadönüklük, yumuşak başlılık, öz-denetim, duygusal sabitlik ve gelişime açıklık özellikleri çerçevesinde; uyumları ise, sosyal uyumsuzluk, genel uyumsuzluk, nevrotik semptomlar ve ağır depresyon boyutları çerçevesinde değerlendirilmiştir. Ayrıca ergenlerin madde kullanımları ve akademik başarıları da sorgulanmıştır. Araştırmanın bulgularına bakıldığında, serbest ailelerdeki ergenlerin, otoriter-yol gösterici aileler hariç diğer ailelerdeki ergenler arasında, en düşük düzeyde uyumluluk ve gelişime açıklık skorları elde eden grup oldukları saptanmıştır. Otoriter-yol gösterici evlerdeki ergenler, yol gösterici olmayan evlerdeki ergenlere göre daha düşük gelişime açıklık skorları elde etmişlerdir. Ayrıca bu çocukların, demokratik evlerdeki çocuklara göre anlamlı düzeyde daha nevrotik ve değişken mizaçlı oldukları ortaya çıkmıştır.

Karadayı (1994), yürüttüğü bir araştırmada, algılanan ebeveyn tutumları ve anne-babayla olan ilişkilerin bazı kişilik özellikleri ile olan ilişkisini incelemiştir. Bu

araştırmaya, 164 üniversite öğrencisi katılmıştır. Öğrencilerin algıladıkları ebeveyn tutumu, kabul/ilgi ve disiplin/kontrol boyutunda değerlendirilmiş, anne-baba ile olan ilişkiler, ucu açık sorular ile öğrencilerin kişilik özellikleri ise, duygusallık, sinirlilik, mücadelecilik, çekingenlik, heyecanlılık, rahatlık, neşelilik, iyimserlik, kendine güven, özsaygı, sabır, sorumluluk, beceriklilik, anne-baba ve arkadaşına bağımlılık özellikleri ile değerlendirilmiştir. Araştırmanın bulgularına bakıldığında, baba ile olumlu ilişkilerin, mücadelecilik, özsaygı ve babaya bağımlılık özellikleri ile ilişkili olduğu görülmüştür. Buna ek olarak, anne ile olumlu ilişkilerin, özsaygı ve anne-babaya bağımlılık ile ilişkili olduğu bulunmuştur. Babanın disiplinli tutumu, beceriklilik ile pozitif ilişki gösterirken; annenin disiplinli tutumu, duygusallığın ve heyecanlılığın düşük olması, arkadaşına bağımlılığın yüksek olması ile ilişkilidir. Babanın ilgisi, babaya olan bağımlılık ile pozitif yönde ilişkiyken; annenin ilgisi, anneye bağımlılık, kendine güven, beceriklilik, neşelilik, hareketlilik ile pozitif yönde ilişkili bulunmuştur. Babanın demokratik tutumu, iyimserlik, babaya bağımlılık özelliklerini artırmakta, kötümserlik ve beceriklilik özelliklerini azaltmaktadır. Annenin demokratik tutumu ise duygusallık ile pozitif yönde ilişkilidir. Araştırmanın genel bulgularına bakıldığında, çocuk tarafından algılanan ebeveyn tutumu ve ebeveyn ile var olan ilişkilerin, kişilik özellikleri ile bağlantısı olduğunu ortaya konmuştur.

McCrae ve Costa (1988) tarafından yürütülen bir araştırmada, yetişkinlikte hatırlanan ebeveyn-çocuk arasındaki ilişki ile yetişkinin kişilik özellikleri arasındaki bağlantının incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın katılımcıları, yaş aralığı 21 ile 96 arasında olan, 265 kadın ve 354 erkek olmak üzere toplam 619 kişiden oluşmuştur. Ebeveyn-çocuk arasındaki ilişkileri değerlendirmesi, sevgi-red (loving-rejecting), kayıtsız-talepkar (casual-demanding) ve ilgi (attention) boyutlarını kapsamaktadır. Sevgi-red boyutu, çocuğun ebeveyninden gördüğü kabul ve sevgi düzeyini; kayıtsız-talepkar boyutu, ebeveynin kuralları yaptırımındaki hoşgörü veya katılığını; ilgi boyutu ise, ebeveynin bir takım hak veya özel hediyelerle çocuğunu şımartma eğilimini yansıtmaktadır. Bu ölçümde, kardeşler de değerlendirme yapmışlardır. Yetişkin katılımcının kişilik özelliklerini değerlendirmek amacıyla, kişiliğin beş boyutunu kapsayan NEO Kişilik Envanteri kullanılmıştır. Bu envanteri

ayrıca kişinin arkadaşı da doldurmuştur. Hatırlanan çocuk yetiştirme stilleri ile kişilik özellikleri arasındaki ilişkiye bakıldığında, ebeveynlerini (anne-baba) sevecen olarak rapor eden yetişkin çocukların, kendilerini daha yumuşak başlı, daha dışadönük, gelişime açık ve öz-denetim sahibi olarak tanımladıkları ortaya çıkmıştır. Ebeveynlerinin (anne-baba) çocuk yetiştirme stillerini, talepkara (demanding) nazaran kayıtsız (casual) olarak tanımlayan çocukların, dışadönük ve öz-denetim boyutlarından daha düşük; gelişime açık kişilik boyutundan ise daha yüksek puan aldıkları görülmüştür. Babaların kayıtsızlığı, daha düşük nevrotiklik boyutu ile ilişkili bulunmuştur. Hem anne hem babalar için ilgi boyutunun, dışadönüklükle anlamlı düzeyde ilişkili; sadece babalarda düşük düzeyde yumuşak başlılık ile ilişkili olduğu görülmüştür. Akranın değerlendirmesine göre yumuşak başlılığın, babanın kayıtsızlığı ile ilişkili olduğu saptanmıştır. Katılımcılardan kadın ve erkeklerin cevaplarına ayrı ayrı bakıldığında; nevrotikliğin, hem kadın hem erkeklerde, ebeveyn (anne-baba) reddi ile ilişkili olduğu ortaya çıkmıştır. Hatırlanan ebeveysel kayıtsızlık ile kişinin raporladığı dışadönüklük ve öz-denetim arasındaki ilişkinin, sadece erkeklerde anlamlı olduğu saptanmıştır. Annelerin ilgisi erkeklerde yumuşak başlılık ile pozitif yönde ilişkiliyken; kadınlarda negatif yönde ilişkili olduğu görülmüştür.

1.5.6. ÇOCUKLARIN KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ İLE EMPATİ BECERİLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLERİ İNCELEYEN ÇALIŞMALAR

Del Barrio (2004), beş faktör modelindeki kişilik özellikleri ile empati arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçlayan bir araştırma yürütmüştür. Bu araştırmaya, yaşları 12 ile 17 arasındaki 832 ergen katılmıştır. Katılan ergenlerin empati becerileri ve kişilik özellikleri değerlendirilmiştir. Buna göre, arkadaşlık özelliğinin, hem kızlar hem de erkek için empati ile en fazla ilişkili olan boyut olduğu saptanmıştır. Ayrıca empatinin, dürüstlük, enerji/dışadönüklük ve açıklık boyutlarıyla pozitif yönde ilişki gösterdiği görülmüştür. Empatinin, duygusal sabitlik ile ilişkisi bulunmamıştır.

Alver (1998) tarafından yürütülen bir çalışmada, fen ve sosyal bilimler alanlarında öğrenim gören öğrencilerin uyum düzeyleri ile empatik becerileri arasındaki ilişkiler araştırılmıştır. Bu araştırmaya 200 üniversite öğrencisi katılmıştır. Öğrencilerin empati becerileri ve uyum düzeyleri değerlendirilmiştir. Uyum düzeyleri, Hacettepe Kişilik Envanteri ile değerlendirilmiştir. Bu envanter, kişisel, sosyal ve genel uyum olmak üzere üç alt boyuttan oluşmaktadır. Kişisel uyum alt boyutu, kendini gerçekleştirme, duygusal kararlılık, nevrotik eğilimler, psikotik belirti alt boyutlarını kapsamakta; sosyal uyum ise, aile ilişkileri, sosyal ilişkiler, sosyal normlar ve antisosyal eğilim boyutlarını kapsamaktadır. Araştırma bulgularına bakıldığında, kişisel, sosyal ve genel uyum düzeyleri ile empatik beceri arasında anlamlı bir ilişki gözlenmemiştir. Buna ek olarak cinsiyet açısından, öğrencilerin empati becerileri ve genel uyum düzeylerinin farklılaşmadığı bulunmuştur.

1.5.7. ÇOCUK YETİŞTİRME STİLLERİ, ÇOCUKLARIN EMPATİ BECERİLERİ VE AHLAKİ MUHAKEME DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLERİ İNCELEYEN ÇALIŞMALAR

Lopez, Bonenberg ve Schneider'ın (2001) bir araştırmasında, çocukluk döneminde deneyimlenen ebeveynsel disiplin stilleri ile ilk yetişkinlikteki ahlaki muhakeme ve empati düzeyi arasındaki ilişkilerin incelenmesi amaçlanmıştır. Katılımcıları, 63 kadın ve 39 erkekten oluşan, yaş ortalamaları 19.67 olan toplam 102 lisans öğrencisi oluşturmuştur. Katılımcıların çocuklukta deneyimledikleri ebeveynsel disiplin stilleri, psikolojik saldırı, hafif saldırı, şiddetli saldırı, tümevarım ve saldırgan olmayan güç iddiası kategorilerinde incelenmiştir. Katılımcıların empati düzeyleri, duygusal empati boyutları değerlendirilerek; ahlaki muhakeme düzeyleri ise Değerlerin Belirlenmesi Testi ile ölçülmüştür. Değerlerin Belirlenmesi Testi'nden elde edilen P skoru, uzlaşım sonrası düzeyi ifade etmektedir. Araştırmanın bulgularında, cinsiyetin, empati ile anlamlı düzeyde ilişkili olduğu görülmüştür. Kadınların, erkelere göre daha yüksek empati düzeyine sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Ebeveynin tümevarım kullanımının da, empati düzeyi için anlamlı bir yordayıcı olduğu saptanmıştır. Hafif saldırı kullanımının, empati düzeyi ile negatif

yönde ilişkili olduğu bulunmuştur. Analizler sonucunda, empatinin en güçlü yordayıcısının cinsiyet olduğu, sırayı tümevarım ve hafif saldırı kullanımının takip ettiği bulunmuştur. Diğer hiçbir disiplin stiline, empati ile anlamlı düzeyde ilişkisi bulunamamıştır. Empatinin de, ahlaki muhakemenin anlamlı bir yordayıcısı olarak ortaya çıktığı görülmüştür. Bulgularda ayrıca, empati ve tümevarımın anlamlı düzeyde ilişkisi olduğunda, tümevarımın ahlaki muhakeme ile anlamlı düzeyde ilişkili olmadığı görüldüğü ifade edilmiştir. Sonuç olarak araştırmanın bulgularında, ebeveynin tümevarımcı tutumu ile gençlerin ahlaki muhakeme düzeyleri arasındaki ilişkide, empatinin aracı etkisi ortaya çıkmıştır.

Eisenberg ve Mussen (1978) tarafından yürütülen bir çalışmada, empati düzeyi ile ahlak gelişimi arasındaki ilişkiler incelenmiş ve bu değişkenlerin sosyalleştirme öncülleri araştırılmıştır. Bu çalışmaya 35 erkek ve 37 kadın olmak üzere toplam 72 öğrenci katılmıştır. Öğrenciler, 9., 11. ve 12. sınıfa mensup olmuşlardır. Her öğrenci, duyuşsal empati ölçeğini ve çocuk yetiştirme tutumları ile ilgili bir ölçeği doldurmuştur. Çocukların ahlaki muhakeme düzeylerini belirlemek amacıyla kullanılan ölçüm sonucunda puanlama, olgunlaşmamış hedonistik muhakemeden, daha yüksek içselleştirilmiş değerlere doğru gitmektedir. Bu ölçeklerin uygulanmasının ardından, deneyci bireysel olarak katılımcılara, 2-3 hafta sonra gönüllü olarak kendisine yardım edip etmeyeceklerini sormuştur. Bu sorunun cevabı da, ahlaki muhakeme kapsamında değerlendirilmiştir. Çalışmanın bulgularına bakıldığında, gönüllü olarak yardımı kabul eden erkeklerin, anlamlı düzeyde daha yüksek empati skorları elde ettikleri görülmüştür. Araştırmacılar bu bulguyu, erkekler için, yardım ve empati değişkenlerinin birbirleriyle anlamlı düzeyde ilişkili olduğu yönünde yorumlamışlardır. Empati ve olumlu sosyal muhakeme ölçümlerinin her iki cinsiyet için de birbiriyle anlamlı düzeyde ilişkili olduğu saptanmıştır. Ayrıca bulgular, yüksek düzeyde empatik erkeklerin annelerinin, cezalandırmayan, kısıtlayıcı olmayan, eşitlikçi anneler oldukları ve çocuklarıyla duygusal ilişkiyi korumaya eğilimli olduklarını göstermiştir. Araştırmacılar, bu annelerin çocuklarını problemleri kendileriyle paylaşmaları için teşvik eden ve çocuklarının başkaları üzerinde iyi izlenim oluşturmalarına önem veren anneler oldukları yorumunu yapmışlardır. Ebeveynlik uygulamaları kızların empati

skorları ile nadiren (infrequently) ilişkilidir. Araştırmacılar bu durumu, kızların erkeklere göre daha empatik olmasına atfetmişlerdir. Tartışmada empatik olmanın, kadınsı cinsiyet rolünün daha belirgin bir özelliği olduğu; çoğu kızın da daha empatik olarak sosyalleştirildiği belirtilmiştir. Belirli ebeveyn tutumlarının, kızların empatik kapasitelerine etki etmediği, araştırmacılar tarafından bu şekilde açıklanmıştır.

Yukarıda özetlenen bilgiler doğrultusunda, gençlerde ahlaki muhakeme gelişiminin ebeveyn tutumları, empati becerileri ve kişilik özellikleri gibi çeşitli faktörlerden etkilendiği görülmektedir.

Ahlaki muhakeme gelişiminde en önemli faktörlerden biri, ebeveynlik davranışlarıdır (Hoffman, 1979). Ebeveyn tutumları, çocukların ahlaki muhakeme gelişiminde önemli bir yordayıcı olmakla birlikte; ahlaki muhakemenin, ebeveyn tutumlarından farklı olarak çocuğun empati becerileri, kişilik özellikleri gibi faktörler tarafından da yordandığı görülmektedir (Self ve ark., 1995; Crockroft, 1995). Ebeveyn tutumları ile ahlaki muhakeme arasındaki ilişkide, bu faktörlerin nasıl rollere sahip olduğunun, araştırılması gereken bir konu olduğu düşünülmektedir. Nitekim bu faktörlerden empati becerisinin, ebeveyn tutumları ile ahlaki muhakeme düzeyi arasındaki ilişkide aracı rolünün olduğunu gösteren bir araştırma mevcuttur (Lopez, Bonenberg ve Schneider, 2001). Ahlaki muhakemenin gelişiminde en önemli faktörlerden biri olan empati kapasitesi, kişinin çeşitli rollere ve karşılıklı ilişkilere girmesini kolaylaştırması ve bir başkasının bakış açısını alabilmeyi pekiştirmesi yoluyla, ahlaki muhakeme gelişimini etkilemektedir (Kohlberg, 1977; Walker, 1980). Ancak empati becerilerinin aynı zamanda bu ilişkide biçimlendirici rolünün olup olmadığının da, araştırılması gereken bir konu olduğu düşünülmektedir. Çünkü, çocukların empati becerilerinin gelişimi, ebeveyn tutumlarının yanı sıra, biyolojik faktörler (Decety ve Batson, 2009), cinsiyet (Eisenberg ve Mussen, 1978), anne ve babanın eğitim durumu (Çetin, 2008; Filiz, 2008), ailenin sosyoekonomik durumu (Çetin, 2008) ve kişilik özellikleri (Del Barrio, 2004) gibi faktörlerden de etkilenmektedir. Empati becerilerinin ebeveyn tutumundan bağımsız gelişen bir yönünün olması, ahlaki muhakeme üzerinde ebeveyn tutumu ve empati becerisinin etkileşimini akla getirmektedir. Benzer bir şekilde, ebeveyn tutumları ile çocuğun

ahlaki muhakeme gelişiminde, empati becerisinin rolüne ek olarak, kişilik özelliklerinin rolünden bahsetmek de mümkündür. Kişilik özellikleri, ebeveyn tutumlarına ek olarak (Branje ve ark., 2005; Reti ve ark., 2002), genetik faktörler, sosyal ilişkiler (Bargotta, 1964), yaşam olayları ve içinde yaşanılan kültürden de (McCrae ve Costa, 1995) etkilenmektedir. Görüldüğü gibi kişilik özellikleri de, empati becerileri gibi ebeveyn tutumuna ek olarak, ebeveyn tutumundan başka faktörler tarafından da etkilenmektedir. Bu durum, ahlaki muhakemenin gelişiminde, ebeveyn tutumu ve kişilik özelliklerinin etkileşimini akla getirmektedir.

Bu bilgiler doğrultusunda, bu araştırmada üniversite öğrencilerinin anneden algıladıkları çocuk yetiştirme stilleri (kabul/ilgi ve sıkı denetim/kontrol boyutları) ve ahlaki muhakeme düzeyleri arasındaki ilişkide empati becerilerinin hem aracı hem biçimlendirici etkisi, kişilik özelliklerinin ise biçimlendirici etkisi incelenmiştir.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE PROBLEMLERİ

Bu araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinin annelerinden algıladıkları kabul ve kontrol ile ahlaki muhakeme düzeyleri arasındaki ilişkide empati becerilerinin aracı ve biçimlendirici; kişilik özelliklerinin biçimlendirici etkisini incelemektir. Ayrıca, üniversite öğrencilerinin empati becerilerinin ve ahlaki muhakeme düzeylerinin, cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığı da incelenmiştir.

Bu amaç doğrultusunda belirlenen problemler aşağıda sıralanmıştır:

P.1. Üniversite öğrencilerinin empati becerileri (empatik ilgi, bakış açısı alma, kişisel sıkıntı) cinsiyete göre farklılık gösterir mi?

P.2. Üniversite öğrencilerinin ahlaki muhakeme düzeyleri (kişisel kazanç, normların korunması, uzlaşım sonrası) cinsiyete göre farklılık gösterir mi?

P.3. Üniversite öğrencilerinin annelerinden algıladıkları kabul ve kontrol ile ahlaki muhakeme düzeyleri arasındaki ilişkide, empati becerilerinin aracı bir etkisi var mıdır?

P.4. Üniversite öğrencilerinin annelerinden algıladıkları kabul ve kontrol ile ahlaki muhakeme düzeyleri arasındaki ilişkide, empati becerilerinin biçimlendirici bir etkisi var mıdır?

P.5. Üniversite öğrencilerinin annelerinden algıladıkları kabul ve kontrol ile ahlaki muhakeme düzeyleri arasındaki ilişkide, kişilik özelliklerinin biçimlendirici bir etkisi var mıdır?

2. ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN EMPATİ BECERİLERİ, KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ VE ANNEDEN ALGILADIKLARI ÇOCUK YETİŞTİRME STİLLERİ İLE AHLAKİ MUHAKEME DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİYİ İNCELEYEN ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

2.1. KATILIMCILAR

Araştırmanın örneklem grubunu, uygunluk prensibine göre seçilen İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde okuyan 531 öğrenci oluşturmuştur.

Araştırmaya katılan öğrencilerin % 55.1'i (N=292) kız ve % 44.8'si (N=238) erkektir. Öğrencilerin yaş ortalamaları ise 20.1'tir (S= 1.3). Erkeklerin yaş ortalamaları 20.26 (S= 1.34), kızların yaş ortalamaları ise 19.94'tür (S= 1.25). Bu öğrencilerinin annelerinin yaş ortalaması 45.94 (S= 5.88) iken, babaların yaş ortalamaları 50'dir (S= 6.44).

Öğrencilerin anne ve babalarının, eğitim ve sosyoekonomik seviyelerine dair bilgiler, Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Üniversite öğrencilerine ve ailelerine ait demografik bilgiler

	N	%
Anne Eğitim		
Okur-yazar değil	19	3.6
İlkokul mezunu	237	44.6
Ortaokul mezunu	48	9
Lise mezunu	113	21.3
Lisans ve üzeri	40	7.6
Toplam	457	86.1
Baba Eğitim		
Okur-yazar değil	5	0.9
İlkokul mezunu	192	36.2
Ortaokul mezunu	67	12.6
Lise mezunu	141	26.6
Lisans ve üzeri	79	14.9
Toplam	484	91.1
Sosyo-Ekonomik Seviye		
Düşük	25	4.7
Orta	313	58.9
İyi	186	35
Toplam	524	98.7

2.2. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Araştırma verilerinin toplanmasında Kişisel Bilgi Formu, Değerlerin Belirlenmesi Testi, Çocuk Yetiştirme Stilleri Ölçeği, Beş Faktör Kişilik Özellikleri Ölçeği ve Kişiler Arası Tepkisellik İndeksi kullanılmıştır.

2.2.1. KİŞİSEL BİLGİ FORMU

Araştırmacı tarafından hazırlanan Kişisel Bilgi Formu, araştırmaya katılan öğrencilerin ve ebeveynlerinin demografik özelliklerini belirlemek amacıyla oluşturulmuştur. Bu form, üç çoktan seçmeli, altı açık uçlu soru olmak üzere toplam dokuz sorudan oluşmaktadır.

2.2.2. DEĞERLERİN BELİRLENMESİ TESTİ (DBT)

Değerlerin Belirlenmesi Testi (DBT), Rest (1986) tarafından Defining Issues Test (DIT) adıyla geliştirilmiştir. Testin Türkçe'ye uyarlaması, Cesur ve Topçu (2010) tarafından yapılmıştır. Kohlberg'in altı aşamalı ahlak kuramına dayanan bir testtir (Rest, 1986). DBT, ahlaki ikilemler içeren dört hikayeden oluşmaktadır. Bu hikayeler, "Hasan ve İlaç", "Kaçak Mahkum", "Doktorun İkilemi" ve "Faruk Bey" adlı hikayelerdir. "Hasan ve İlaç" hikayesi mülkiyet hakları/insan hayatı ikilemini, "Kaçak Mahkum" hikayesi kanunun hükmü/kanunun amacı ikilemini, "Doktorun İkilemi" hikayesi ötenazi meselesini ve "Faruk Bey" hikayesi eşit fırsatlar/mülkiyet hakları ikilemini içermektedir. Test, dört bölümde cevaplandırılmaktadır. Birinci bölümde katılımcılar ahlaki ikilem içeren hikayeyi okurlar. İkinci bölümde onlardan hikayedeki ikilem ile ilgili bir yargıya varmaları istenir. Bu yargıya varırken katılımcılar, hikaye ile ilgili bir soruya üç seçenek arasından cevap verirler. Üçüncü bölümde hikaye ile ilgili 12 cümle bulunmaktadır. Bu cümleler, ahlaki muhakemenin farklı basamaklarını temsil etmektedir. Katılımcılardan 12 cümlenin her birini, önem derecesine göre likert tipi 5'li derecelendirme ile belirtmeleri istenir. Bunu belirtirken katılımcılar, cümlelerin önünde yer alan "büyük", "çok", "biraz", "az" ve "hiç"

kutularına işaret koyarlar (4: büyük, 3: çok, 2: biraz, 1: az, 0: hiç). Testin dördüncü bölümünde, önem derecesi belirtilen 12 cümle arasından “en önemli”, “ikinci önemli”, “üçüncü önemli” ve “dördüncü önemli” cümleleri sıralamaları istenir. Aynı işlem, dört hikaye için aynı şekilde tekrar edilir (Cesur ve Topçu, 2010).

Testten, 2., 3., 4., 5. (5A ve 5B) ve 6. basamak puanları ve M puanı elde edilir. M puanı, katılımcının anlamsız cümlelere verdiği önemi ifade eder. M puanı sayesinde, katılımcının test hakkındaki tutumu anlaşılır (Rest, 1986). Testten elde edilen ahlaki muhakeme basamak puanlarından hareketle üç şema puanı ortaya çıkmaktadır. Bunlar, 2. ve 3. basamak puanlarının toplamı olan “kişisel kazanç”, 4. basamak puanı olan “normların korunması” ve 5. ve 6. basamak puanlarının toplamı olan “uzlaşım sonrası” şema puanlarıdır (Cesur ve Topçu, 2010). Kişisel kazanç şeması kişinin toplum değil, kendi çıkarları doğrultusunda ahlaki ikilemler arasından seçim yaptığı akıl yürütme biçimini ifade eder. Normların korunması şeması, sosyal olarak onaylanmış normların varlığına duyulan ihtiyacı ve bu normları net, aynı ve kategorik bir şekilde devam ettirmeye olan eğilimi yansıtır. Bu şemada, kanunlar, hiyerarşik roller, otorite büyük önem taşımaktadır. Uzlaşım sonrası şema, sosyal yükümlülükler için paylaşılan düşünceler, karşılıklık ve sorgulamaya verilen önemi yansıtır. Şemalardan alınan puanın artması, katılımcının ahlaki muhakeme sürecinde o şemayı kullanımının artmasını yansıtmaktadır. Değerlerin Belirlenmesi Testi, ahlaki şemaları harekete geçiren bir araçtır. Ahlaki ikilemleri okumak ve düşünmek, ahlaki şemaları harekete geçirir (Rest, Narvaez, Thoma ve Bebeau, 2000).

Değerlerin Belirlenmesi Testi’nde her bireyin testteki cevaplarının güvenilirliği kontrol edilmektedir. Bunun için iki yol izlenmektedir. Bu yollar, tutarlılık kontrolleri ve M puanlarıdır. Tutarlılık kontrolleri, katılımcının belirttiği en önemli ilk iki cümle ile değerlendirilmektedir. “En önemli” olarak seçilen cümlenin, katılımcının 12 cümle arasından önem derecelendirmesine göre en fazla önemi verdiği cümle olması beklenmektedir. Aynı şekilde eğer kişi bir maddeyi “ikinci önemli” cümle olarak seçmişse, birinci maddenin dışında başka bir madde daha önemli olarak işaretlenmemiş olmalıdır. Eğer testin ikiden fazla hikayesinde bu şekilde bir tutarsızlık varsa o test elenmektedir. Diğer bir tutarsızlık çeşidi ise, 12 cümle önem derecesine göre cevaplandırılırken 9 tane arka arkaya aynı cevabın

verilmesidir. Hikayeler arasında iki veya daha fazla hikayede dokuz tane arka arkaya aynı cevabın verildiği testler analiz dışında bırakılmaktadır. Diğer bir güvenilirlik kriteri olan M puanı 5 ve üzerindeyse de, o katılımcının testi kullanılamamaktadır. Tutarsızlık ve M puanlarının yüksek olmasının, katılımcının testinin güvenilirliğini azaltabileceği düşünülerek, bu testlerin analize girmemesi önerilmektedir.

DBT şemalarının güvenilirliklerini tespit etmek amacıyla iç tutarlık katsayıları incelenmiştir. Şemaların Cronbach alfa güvenilirlik katsayıları kişisel kazanç şeması için .58, normların korunması şeması için .58 ve uzlaşım sonrası şeması için .60'tır (Cesur ve Topçu, 2010).

Bu çalışmada şemaların Cronbach alfa güvenilirlik katsayıları kişisel kazanç şeması için .50, normların korunması şeması için .59 ve uzlaşım sonrası şeması için .62 olarak bulunmuştur.

2.2.3. ÇOCUK YETİŞTİRME STİLLERİ ÖLÇEĞİ (ÇYSÖ)

Çocuk Yetiştirme Stilleri Ölçeği (ÇYSÖ), Sümer ve Güngör (1999) ve Sümer (2000) tarafından katılımcıların anne ve babalarından algıladıkları çocuk yetiştirme stillerini ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçek, iki alt boyuttan oluşmaktadır. Sıkı denetim/kontrol boyutu, katılımcıların çocukluk yıllarında anne ve babaları tarafından ne kadar sınırlandırıldıkları, denetlendikleri, gözlendiklerini yansıtmaktadır. Bu boyut, 11 madde ile ölçülmüştür. Bu maddelerin numaraları, 2, 4, 6, 8, 10, 12, 14, 16, 18, 20 ve 22'dir. Kabul/ilgi boyutu, katılımcıların çocukluk yıllarından anne ve babaları tarafından sevilme, kabul görme, onaylanma, ilgi görme algılarını yansıtmaktadır. Bu boyut, 11 madde ile ölçülmüştür. Bu maddelerin numaraları, 1, 3, 5, 7, 9, 11, 13, 15, 17 ve 21'dir. Bu maddelerin arasından, 11, 13 ve 21 numaraları maddeler ters olarak puanlanmaktadır. Bu iki boyuttan elde edilen yüksek puanlar, kabul veya kontrol algısının yüksekliğini ifade etmektedir.

Katılımcılar, likert tipinde 22 maddeden oluşan bu ölçekte her maddenin karşısında yer alan "hiç doğru değil" (1 puan), "doğru değil" (2 puan), "kısmen

doğru” (3 puan), “doğru” (4 puan) ve “çok doğru” (5 puan) seçeneklerinden kendilerine uygun olanı seçmektedirler.

Kabul/ilgi ve sıkı denetim/kontrol alt boyutlarının kesişmesinden dört temel çocuk yetiştirme stili ortaya çıkmaktadır. Bunlar; kabul/ilgi ve sıkı denetim/kontrol boyutunun yüksek olduğu açıklayıcı/otoriter stil; kabul/ilgi boyutunun yüksek ve sıkı denetim/kontrol boyutunun düşük olduğu izin verici/şımartan stil; kabul/ilgi boyutunun düşük ve sıkı denetim/kontrol boyutunun yüksek olduğu otoriter stil ve sıkı denetim/kontrol ve kabul/ilgi boyutunun düşük olduğu izin verici/ihmalkar stildir.

Çocuk Yetiştirme Stilleri Ölçeği’nin alt boyutlarının güvenilirliklerini tespit etmek amacıyla iç tutarlık katsayıları incelenmiştir. Alt boyutların Cronbach alfa güvenilirlik katsayıları, anneden ve babadan algılanan kabul/ilgi boyutu için .94, anneden algılanan sıkı denetim/kontrol boyutu için .80, babadan algılanan Denetim/kontrol boyutu için .70 olarak hesaplanmıştır (Sümer ve Güngör, 1999; Sümer, 2000).

Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin annelerinden algıladıkları kabul ve kontrol değerlendirilmiş olup, alt boyutların Cronbach alfa güvenilirlik katsayıları, anneden algılanan kabul/ilgi boyutu için .87, anneden algılanan denetim/kontrol için .81 olarak bulunmuştur.

2.2.4. BEŞ FAKTÖR KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ ÖLÇEĞİ (BFKÖÖ)

Beş Faktör Kişilik Özellikleri Ölçeği, kişiliğin beş boyutunu, kısa ve etkili bir şekilde değerlendirmek amacıyla Benet-Martinez ve John (1998) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçe’ye uyarlaması, Sümer ve Sümer (2005) tarafından “Uluslararası Cinsellik Betimleme (description) Projesi” kapsamında yapılmıştır. İngilizceden 28 dile çevrilerek ve 56 ulustan 17837 kişiye uygulanarak gerçekleştirilen bu projede Türkiye kültürel olarak, Orta Doğu bölgesinde yer almıştır (Schmitt, Allik, McCrae ve Benet-Martinez, 2007).

Beş Faktör Kişilik Özellikleri Ölçeği, kişilik özelliklerinin beş boyutunu kapsayan 44 maddeden oluşmaktadır. Bu boyutlar, nevroitiklik, dışadönüklük, açıklık, yumuşak başlılık ve özdenetim'dir. Nevrotiklik boyutu 8 madde ile ölçülmektedir. Bu maddeler, 4, 9, 14, 19, 24, 29, 34 ve 39'dur. Bu maddelerin arasından 9, 24 ve 34 numaralı maddeler ters puanlanmaktadır. Dışadönüklük boyutu 8 madde ile ölçülmektedir. Bu maddeler, 1, 6, 11, 16, 21, 26, 31 ve 36'dır. Bu maddelerin arasından 6, 21 ve 31 ters puanlanmaktadır. Açıklık boyutu 10 madde ile ölçülmektedir. Bu maddeler, 5, 10, 15, 20, 25, 30, 35, 40, 41 ve 44'dür. Bu maddeler arasından 35 ve 41 ters puanlanmaktadır. Yumuşak başlılık boyutu, 9 madde ile ölçülmektedir. Bu maddeler, 2, 7, 12, 17, 22, 27, 32, 37 ve 42'den oluşmaktadır. Bu maddeler arasından 2, 12, 27 ve 37 ters puanlanmaktadır. Özdenetim boyutu 9 madde ölçülmektedir. Bu maddeler, 3, 8, 13, 18, 23, 28, 33, 38 ve 43'tür. Bu maddelerin arasından 8, 18, 23 ve 43 ters puanlanmaktadır (Schmitt, Allik, McCrae ve Benet-Martinez, 2007).

Ölçeğin dışadönüklük boyutu, hareketlilik, enerji, baskınlık, sosyallik, etkileyicilik özelliklerini; yumuşak başlılık boyutu, fedakarlık, duyarlılık, güven ve alçalgönüllülük özelliklerini; özdenetim boyutu, görev ve amaç yönelimli davranışı kolaylaştıran, kurallarla belirlenmiş dürtü kontrolünü; duygusal dengenin tersi olan nevroitiklik boyutu, kaygı, üzüntü, alınganlık, sinirsel gerginlik gibi özellikleri; açıklık boyutu ise, bireylerin zihinsel ve deneyimsel yaşamlarındaki liberallik esneklik, derinlik ve karmaşıklığı yansıtmaktadır (Benet-Martinez ve John, 1998).

Bu ölçek, 5'li likert tipi bir ölçektir. Kişi, her madde için "hiç katılmıyorum" (1 puan), "biraz katılmıyorum" (2 puan), "ne katılıyorum ne de katılmıyorum (kararsızım)" (3 puan), "biraz katılıyorum" (4 puan) ve "tamamen katılıyorum" (5 puan) seçeneklerinden birini seçer. Ölçeğin alt boyut puanlarının yüksekliği, kişinin o özelliği gösterdiğini işaret etmektedir (Schmitt, Allik, McCrae ve Benet-Martinez, 2007). Ölçekte yer alan maddeler, hızlı ve esnek değerlendirmeyi sağlaması amacıyla karmaşık cümlelerden uzak, sıfat halinde maddelerdir (Benet-Martinez ve John, 1998).

Beş faktör kişilik ölçeğinin tüm kültürler için Cronbach Alfa güvenilirlik değerleri nevroitiklik için .79, dışadönüklük için .77, gelişime açıklık için .76, yumuşak başlılık için .70 ve özdenetim için .78 olarak bulunmuştur. Türkiye'nin dahil olduğu Orta Doğu kültürünün Cronbach Alfa güvenilirlik değerleri ise nevroitiklik için .76, dışadönüklük için .74, açıklık için .75, yumuşak başlılık için .67 ve özdenetim için .77'dir (Schmitt, Allik, McCrae ve Benet-Martinez, 2007).

Bu çalışmada, Cronbach Alfa güvenilirlik değerleri nevroitiklik için .74, dışadönüklük için .79, gelişime açıklık için .75, yumuşak başlılık için .62 ve özdenetim için .71 olarak bulunmuştur.

2.2.5. KİŞİLER ARASI TEPKİSELLİK İNDEKSİ (KATI)

Kişiler Arası Tepkisellik İndeksi, Davis (1980) tarafından, empatiyi çok boyutlu değerlendirmek amacıyla geliştirilmiştir. Bu ölçek 28 maddeden oluşmaktadır. Ölçek dört alt alt ölçekten, her alt ölçek yedi maddeden oluşmaktadır. Alt ölçekler, hayal gücü, bakış açısı alma, empatik ilgi ve kişisel sıkıntıdır. Hayal gücü alt ölçeği, kitap, film gibi bir takım hayali durumlarda kişinin kendisini oradaki karakterlerin yerine yaratıcı bir şekilde koyabilme eğilimini yansıtır. Bakış açısı alma alt ölçeği, kişinin başkalarının bakış açılarını anlayabilme eğilimini ifade eder. Bu alt ölçeğin maddeleri hayali durumları değil, gerçek yaşam deneyimlerini içerir. Hayal gücü ve bakış açısı alma alt ölçekleri, empatinin bilişsel boyutlarını oluşturmaktadır. Üçüncü ve dördüncü alt ölçek olan empatik ilgi ve kişisel sıkıntı ise, empatinin duygusal boyutunu oluşturmaktadır. Empatik ilgi, gözlemlenen kişiye dair deneyimlenen ilgi, merhamet ve sıcaklığın düzeyini yansıtır. Kişisel sıkıntı alt ölçeği ise, başkalarının olumsuz deneyimleri karşısında yaşanan korku, endişe ve rahatsızlık duygularını ifade eder (Davis, 1980).

Ölçeğin Türkçe'ye uyarlaması, olumlu sosyal davranışların çeşitli değişkenler ile ilişkisini incelemeyi amaçlayan bir araştırma kapsamında Kumru, Carlo ve Edwards (2004) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin bu formunda, empatik ilgi, bakış açısı alma ve kişisel sıkıntı alt ölçekleri kullanılmıştır. Bu ölçek, her boyutta 7

maddenin bulunduğu toplam 21 maddelik bir formdan oluşmaktadır. Empatik ilgi alt ölçeğinin maddeleri 1, 3, 6, 10, 13, 15 ve 17'dir. Bu maddelerin arasından 3, 10 ve 13 ters olarak puanlanmaktadır. Bakış açısı alma alt ölçeğinin maddeleri 2, 5, 8, 11, 16, 19 ve 21'dir. Bu maddelerin arasından 2 ve 11 ters puanlanmaktadır. Kişisel sıkıntı alt ölçeğinin maddeleri 4, 7, 9, 12, 14, 18 ve 20'dir. Bu maddelerin arasından 9 ve 14 ters olarak puanlanmaktadır. Her madde katılımcı tarafından 5'li likert tipi bir derecelendirme yöntemiyle cevaplandırılır. Kişiler, maddeleri cevaplandırırken, "beni iyi tanımlamıyor" (1 puan), "beni bir dereceye kadar tanımlıyor" (2 puan), "beni tanımlıyor" (3 puan), "beni iyi tanımlıyor" (4 puan) ve "beni çok iyi tanımlıyor" (5 puan) seçenekleri arasından seçimlerini yapmaktadırlar (Kumru, Carlo ve Edwards, 2004).

Kumru, Carlo ve Edwards'ın (2004) ilköğretim, lise ve üniversite öğrencileri üzerinde yürüttüğü araştırma kapsamında sadece empatik ilgi ve bakış açısı alma alt ölçeklerinin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı hesaplanmıştır. Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı empati (empatik ilgi) alt ölçeği için 3 maddesi düşürüldükten sonra .53, bakış açısı alma alt ölçeği için, 2 maddesi düşürüldükten sonra .59 olarak bulunmuştur. Aynı ölçekler, lise ve üniversite öğrencileri üzerinde yürütülen bir çalışmada, Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı empati için .75, bakış açısı alma alt ölçeği için .78 olarak bulunmuştur (Bayraktar, Sayıl ve Kumru, 2009).

Bu çalışmada, Cronbach alfa güvenilirlik değerleri, empatik ilgi alt boyutu için .56, bakış açısı alma alt boyutu için .68 ve kişisel sıkıntı alt boyutu için .58 olarak bulunmuştur.

3. İŞLEM

Araştırmada kullanılan Kişisel Bilgi Formu, Değerlerin Belirlenmesi Testi, Çocuk Yetiştirme Stilleri Ölçeği ve Beş Faktör Kişilik Özellikleri Ölçeği, 2010/2011 Eğitim-Öğretim yılı mart ayı içerisinde, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi öğrencilerine uygulanmıştır. Uygulamalardan önce fakülte ders programından belirlenen derslerin öğretim üyelerine çalışmanın amacı anlatılarak, öğretim üyelerinden ders saatleri içinde uygulama yapmak üzere izin alınmıştır. Gönüllü olan öğretmenlerin belirlenen ders ve saatlerinde sınıflarına girilmiştir. Uygulamadan önce öğrencilere araştırmanın amacı ve ölçüm araçlarının nasıl cevaplandırılacağı ile ilgili yönerge verilerek, katılmaya gönüllü olan öğrencilere ölçekler dağıtılmıştır. Ölçeklerin uygulaması yaklaşık 60 dakika sürmüştür. Uygulamalar, üç haftada tamamlanmıştır.

4. BULGULAR

Bu araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinin annelerinden algıladıkları kabul/ilgi ve sıkı denetim/kontrol ile ahlaki muhakeme düzeyleri arasındaki ilişkide empati becerilerinin aracı ve biçimlendirici; kişilik özelliklerinin biçimlendirici etkisini incelemektir. Ayrıca, üniversite öğrencilerinin empati becerilerinin ve ahlaki muhakeme düzeylerinin, cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığı da incelenmiştir.

Öncelikle, üniversite öğrencilerinin Değerlerin Belirlenmesi Testi (DBT), Kişiler Arası Tepkisellik İndeksi (KATİ), Çocuk Yetiştirme Stilleri Ölçeği (ÇYSÖ) ve Beş Faktör Kişilik Özellikleri Ölçeği'nden (BFKÖÖ) aldıkları ölçek puan ortalamaları ile standart sapma değerleri ile birlikte, empati (KATİ) ve ahlaki muhakeme düzeyi (DBT) puanlarının cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan bağımsız gruplar t-testi sonuçlarına yer verilmiştir. Daha sonra, DBT, KATİ ve ÇYSÖ'nun kabul/ilgi ve sıkı denetim/kontrol boyutlarından elde edilen puanlar arasındaki ilişkilerin incelenmesi amacıyla yapılan Pearson Momentler Çarpımı korelasyon analizi sonuçları sunulmuştur. Korelasyon analizi sonuçları, mediatör analizi için Baron ve Kenny'nin (1986) kabul koşullarını sağlamaması nedeniyle, mediatör analizi yapılamamış, dolayısıyla bu analizin bulgularına yer verilememiştir. Korelasyon analizinin ardından, anneden algılanan kabul ve kontrol boyutları ile öğrencilerin ahlaki muhakeme düzeyleri arasındaki ilişkide empati becerilerinin ve kişilik özelliklerinin biçimlendirici etkilerini test etmek amacıyla yapılan Hiyerarşik Doğrusal Biçimlendirici (Moderatör) Regresyon Analizi sonuçları sıralanmıştır.

Kişilik özelliklerinin ve empati becerilerinin biçimlendirici etkisini incelemek amacıyla, Baron ve Kenny'nin (1986) öne sürdüğü hiyerarşik doğrusal biçimlendirici regresyon analizi için, bağımsız değişken ile bağımlı değişken arasındaki ilişkinin anlamlı olması gerekmemektedir. Dolayısıyla biçimlendirici regresyon analizi, anneden algılanan kabul ve kontrol ile ahlaki muhakeme düzeyleri arasında anlamlı ilişkilerin bulunmadığı durumlar da dahil olmak üzere yürütülmüştür. Hiyerarşik Doğrusal Biçimlendirici Regresyon Analizine dahil edilecek tüm ölçeklerin puanları öncelikle standart (Z) skorlarına dönüştürülmüştür. Her bir biçimlendirici regresyon

analizi için, önce bağımlı değişken, ardından sırasıyla bağımsız değişken, biçimlendirici değişkenlerin tümü ve son adımda da biçimlendirici değişkenler ile bağımsız değişkenlerin standart skorlara çevrilmiş puanlarının çarpımı ile elde edilen “bağımsız değişken X biçimlendirici değişken” etkileşimleri girilmiştir. Biçimlendirici regresyon analizinin son basamağında etkileşimlerin anlamlı olması, bağımsız değişken ile bağımlı değişken arasındaki ilişkide biçimlendirici etkilerin olduğuna işaret etmektedir. Tüm istatistiksel çözümler için anlamlılık düzeyi .05 ve altı olarak alınmıştır.

1. Betimleyici Bulgular:

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerine uygulanan tüm ölçeklerin puan ortalamaları ve standart sapmaları verilmiştir (Tablo 2 ve Tablo3). Araştırmanın birinci ve ikinci problemi doğrultusunda DBT ve KATİ için, puan ortalamaları ve standart sapmalarına ek olarak cinsiyet değişkeni için bağımsız gruplar t-testi sonuçlarına da yer verilmiştir.

Öğrencilerin ahlaki muhakeme düzeyi puanlarının cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan bağımsız gruplar t-testi sonucunda, ahlaki muhakemenin kişisel kazanç, normların korunması ve uzlaşım sonrası şemaları arasında cinsiyete ilişkin istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır (Tablo 2).

Katılımcıların empati puanlarının cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığına bakıldığında ise, empatik ilgi, bakış açısı alma ve kişisel sıkıntı alt boyutlarının cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermediği saptanmıştır (Tablo 2).

Tablo 2. Değerlerin Belirlenmesi Testi (DBT) ve Kişiler Arası Tepkisellik İndeksi'nin (KATI) Bağımsız t-testi Sonuçları

	Kız (N=210)		Erkek (N=162)		Toplam (N=374)		
	Ort.	Ss.	Ort.	Ss.	Ort.	Ss.	t
DBT							
Kişisel Kazanç	31.82	12.87	32.50	11.78	32.08	12.46	.523
Normların Korunması	30.29	12.41	31.28	12.50	30.75	12.41	.764
Uzlaşım Sonrası	28.19	11.59	26.39	12.78	27.45	12.17	-1.421
KATI							
Empatik İlgi	26.22	4.2	25.28	4.42	25.79	4.31	-2.504
Bakış Açısı Alma	23.76	4.9	23.92	5.15	23.82	4.99	.367
Kişisel Sıkıntı	40.597	4.8	20.75	4.38	21.99	4.75	-5.629

Tablo 3. Çocuk Yetiştirme Stilleri Ölçeği (ÇYSÖ) ve Beş Faktör Kişilik Özellikleri Ölçeği'nin (BFKÖÖ) Ağırlıklı Puan Ortalamaları ve Standart Sapmaları

Toplam (N=531)		
	Ort.	Ss.
ÇYSÖ		
Kabul	43.53	7.48
Kontrol	28.60	7.99
BFKÖÖ		
Dışadönüklük	27.96	6.34
Yumuşak Başlılık	33.96	5.19
Özdenetim	32.34	5.98
Nevrotiklik	23.15	6.43
Açıklık	38.96	5.99

2. Öğrencilerin Anneden Algıladıkları Kabul/İlgi ve Sıkı Denetim/Kontrol ile Ahlaki Muhakeme Düzeyleri Arasındaki İlişkide Empati Becerilerinin Aracı Etkisi

Araştırmanın üçüncü problemi olan, ebeveynden algılanan kabul ve kontrol ile ahlaki muhakeme düzeyi arasındaki ilişkide empati becerilerinin aracı etkisinin olup olmadığını incelemek amacıyla, Baron ve Kenny'nin (1986) aracı (mediator) regresyon analizi için belirlediği üç koşul temel alınmıştır. Buna göre bağımlı ve bağımsız değişken arasında anlamlı bir ilişki olmalı; aracı ve bağımlı değişken arasında da anlamlı bir ilişkili olmalı ve aracı değişken ile bağımsız değişken birlikte analize dâhil edildiğinde önceden bağımlı ve bağımsız değişken arasında varolan ilişkinin anlamlılığı ya tamamen ortadan kalkmalı ya da anlamlılığının derecesi azalmalıdır (Baron ve Kenny, 1986). Anlamlılığın tamamen ortadan kalkması, değişkenin tam aracı olduğunu gösterirken; anlamlılığının azalması, değişkenin kısmi aracı değişken olduğunu göstermektedir. Bu bilgiler ışığında, öncelikle bağımlı değişken (üniversite öğrencilerinin ahlaki muhakeme düzeyleri), bağımsız değişken

(anneden algılanan kabul ve kontrol) ve aracı değişken (empati becerileri) arasındaki korelasyonlar Pearson Momentler arpımı Korelasyon Analizi ile incelenmiştir (Tablo 4).

Anneden algılanan kabul ve kontrol ile öğrencilerin empati becerileri arasındaki ilişki bulgularına bakıldığında, öğrencilerin anneden algıladıkları kontrol ile empatinin kişisel sıkıntı boyutu arasında pozitif yönde bir ilişki saptanmıştır. Ancak anneden algılanan kontrol ile empatinin empatik ilgi ve bakış açısı alma boyutları arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Bunun yanı sıra, anneden algılanan kabul ile empatinin hiçbir alt boyutu arasında anlamlı düzeyde bir ilişki bulunmamıştır.

Öğrencilerin empati becerileri ile ahlaki muhakeme düzeyleri arasındaki ilişkilere bakıldığında, empati alt boyutları ile ahlaki muhakeme düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki görülmemiştir.

Tablo 4. Üniversite Öğrencilerinin Anneden Algıladıkları Kontrol ve Kabul, Empati Becerileri ve Ahlaki Muhakeme Düzeyleri Arasındaki Korelasyonlar

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
1. DBT Kişisel Kazanç	1							
2. DBT Normların Kounması	-.325(**)	1						
3. DBT Uzlaşım Sonrası	-.553(**)	-.419(**)	1					
4. CYSOO Kabul	-.038	.124(*)	-.002	1				
5. CYSOO Kontrol	.036	.037	-.102(*)	-.323(**)	1			
6. KATI Empatik İlgi	.017	-.080	.011	.023	.008	1		
7. KATI Bakış Açısı Aşma	.001	-.002	-.051	-.034	.011	.450(**)	1	
8. KATI Kişisel Sıkıntı	.026	.025	-.046	.062	.216(**)	.377(**)	.004	1

* $p < .05$; ** $p < .01$

Empati alt boyutları ile ahlaki muhakeme düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamasından dolayı, Baron ve Kenny'nin (1986), aracı (mediator) regresyon analizi için belirlediği kabul koşulları sağlanamadığından, analiz yapılamamıştır.

3. Öğrencilerin Anneden Algıladıkları Kabul/İlgi ve Sıkı Denetim/Kontrol ile Ahlaki Muhakeme Düzeyleri Arasındaki İlişkide Empati Becerilerinin Biçimlendirici Etkisi

Araştırmanın dördüncü problemi doğrultusunda, öğrencilerin anneden algıladıkları kabul ve kontrol ile ahlaki muhakeme düzeyleri arasındaki ilişkide empati becerilerinin biçimlendirici etkisini belirlemek amacıyla, hiyerarşik doğrusal biçimlendirici (moderatör) regresyon analizi uygulanmıştır.

Öğrencilerin Anneden Algıladıkları Kabul/İlgi ile Ahlaki Muhakeme Düzeyleri Arasındaki İlişkide Empati Becerilerinin Biçimlendirici Etkisi

İlk hiyerarşik doğrusal biçimlendirici regresyon analizinde ahlaki muhakemenin *kişisel kazanç şeması* bağımlı değişken olarak ele alınmıştır. Regresyon denkleminde birinci adımda bağımsız değişken olarak anne kabulü, ikinci adımda biçimlendirici değişkenler olan empatinin üç alt boyutu ve üçüncü adımda ise Anne Kabul X Empatik İlgi, Anne Kabul X Bakış Açısı Alma ve Anne Kabul X Kişisel Sıkıntı etkileşimleri birlikte girilmiştir. Birinci adımda regresyon denkleminde katılan bağımsız değişken olan anne kabulünün ahlaki muhakemenin kişisel kazanç şeması üzerinde yordayıcı bir etkisinin olmadığı görülmüştür. İkinci adımda regresyon denkleminde biçimlendirici değişkenler olarak katılan üç empati alt boyutunun bir arada ahlaki muhakemenin kişisel kazanç şeması üzerindeki değişime katkısının olmadığı bulunmuştur. Üçüncü adımda anne kabulü ile empatinin üç alt boyutunun ortak etkilerinin bir arada ahlaki muhakemenin kişisel kazanç şeması üzerindeki değişime katkısının anlamlı olmadığı gözlenmekle birlikte, bu adımda yalnızca empatinin kişisel sıkıntı alt boyutunun biçimlendirici etkisinin anlamlı olduğu ortaya çıkmıştır (Tablo 5).

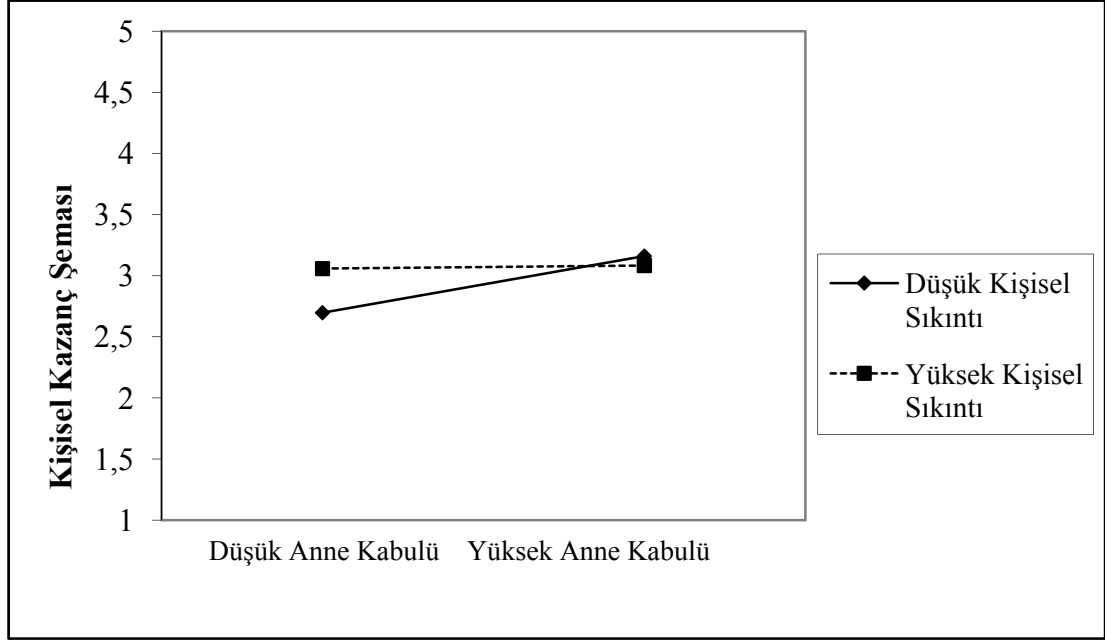
Tablo 5. Anne Kabulünün Ahlaki Muhakemenin Kişisel Kazanç Şeması Üzerindeki Etkisinde Empati Becerisinin Biçimlendirici Rolüne Dair Hiyerarşik Doğrusal Biçimlendirici Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	β	ΔR^2
1. Adım: Anne Kabulü (a)	-.037	.001
2. Adım: Empatik İlgi (b)	.018	.001
Bakış Açısı Alma (c)	-.017	
Kişisel Sıkıntı (d)	.021	
3. Adım: aXb	-.088	.016
aXc	.056	
aXd	.131*	

Not. Tüm ölçek puanları analiz öncesinde standart puanlara dönüştürülmüştür. Tablodaki standardize β katsayıları 3. adımda elde edilmiş katsayılardır.

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

Şekil 2’de görüldüğü gibi, empatinin kişisel sıkıntı alt boyut puanları düşük olan üniversite öğrencilerinde, anneden algılanan kabul puanı yükseldikçe, ahlaki muhakemenin kişisel kazanç şeması puanlarında da artış olduğu gözlenmiştir. Kişisel sıkıntı puanı yüksek olan üniversite öğrencilerinde ise, anneden algılanan kabul puanı arttıkça, ahlaki muhakemenin kişisel kazanç şeması puanında herhangi bir artış gözlenmemektedir. Yani, daha düşük kişisel sıkıntı duyan üniversite öğrencilerinde, anneden algılanan kabul ile ahlaki muhakemenin kişisel kazanç şeması kullanımı pozitif yönde ilişkili bulunmuştur.

Şekil 2. Anne Kabulünün Ahlaki Muhakemenin Kişisel Kazanç Şeması Üzerindeki Etkisinde Empatinin Kişisel Sıkıntı Alt Boyutunun Biçimlendirici Rolü

İkinci hiyerarşik doğrusal biçimlendirici regresyon analizinde, ahlaki muhakemenin *normların korunması şeması* bağımlı değişken olarak ele alınmıştır. Regresyon denkleminde birinci adımda bağımsız değişken olarak anne kabulü, ikinci adımda biçimlendirici değişkenler olan empatinin üç alt boyutu ve üçüncü adımda ise Anne Kabul X Empatik İlgi, Anne Kabul X Bakış Açısı Alma ve Anne Kabul X Kişisel Sıkıntı etkileşimleri birlikte girilmiştir. Birinci adımda bağımsız değişken olarak denkleme katılan anne kabulünün ahlaki muhakemenin normların korunması şemasındaki değişimin %2'sini düşük derecede anlamlı düzeyde açıkladığı görülmektedir. İkinci adımda regresyon denkleminde biçimlendirici değişkenler olarak katılan empatinin üç alt boyutunun bir arada ahlaki muhakemenin normların korunması şeması üzerindeki değişime katkısının olmadığı bulunmuştur. Ancak bu alt boyutlardan empatik ilginin ahlaki muhakemenin normların korunması şemasını negatif yönde düşük derecede yordadığı görülmektedir. Üçüncü adımda anne kabulü ile empatinin üç alt boyutunun ortak etkilerinin bir arada ahlaki muhakemenin normların korunması şeması üzerindeki değişime katkısının anlamlı olmadığı

gözlenmekle birlikte, bu adımda yalnızca empatinin kişisel sıkıntı alt boyutunun biçimlendirici etkisinin anlamlı olduğu ortaya çıkmıştır (Tablo 6).

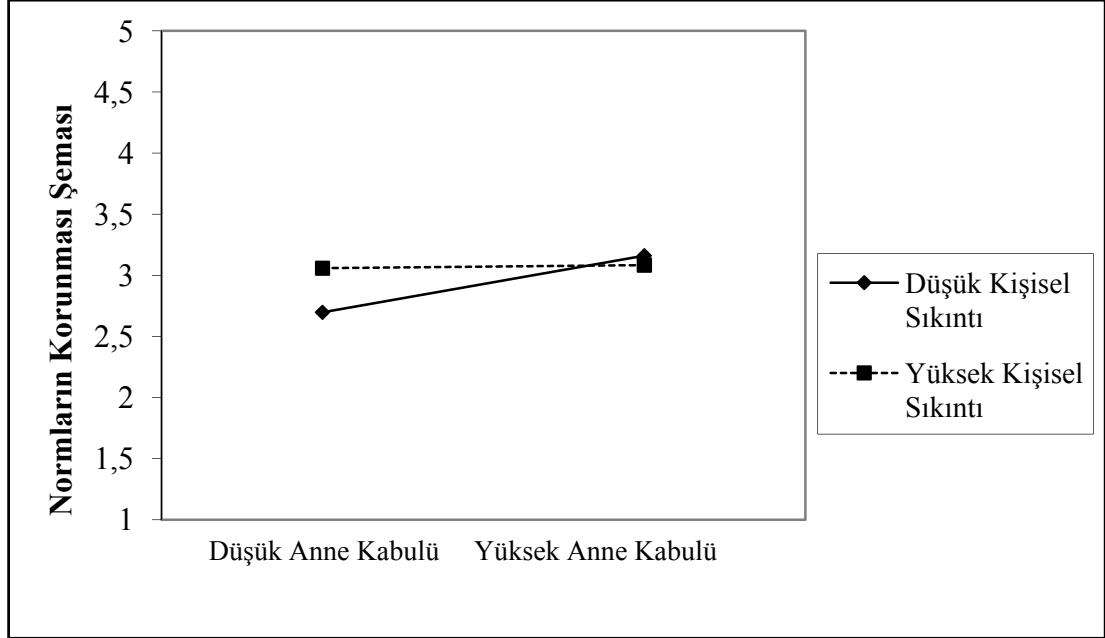
Tablo 6. Anne Kabulünün Ahlaki Muhakemenin Normların Korunması Şeması Üzerindeki Etkisinde Empati Becerisinin Biçimlendirici Rolüne Dair Hiyerarşik Doğrusal Biçimlendirici Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	β	ΔR^2
1. Adım: Anne Kabulü (a)	.122*	.015*
2. Adım: Empatik İlgi (b)	-.140*	.013
Bakış Açısı Alma (c)	.071	
Kişisel Sıkıntı (d)	.071	
3. Adım: aXb	.051	.011
aXc	-.043	
aXd	-.110*	

Not. Tüm ölçek puanları analiz öncesinde standart puanlara dönüştürülmüştür. Tablodaki standardize β katsayıları 3. adımda elde edilmiş katsayılardır.

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

Şekil 3'de görüldüğü gibi, kişisel sıkıntı puanı düşük olan üniversite öğrencilerinin anneden algılanan kabul puanı arttıkça, ahlaki muhakemenin normların korunması şeması puanı da artmaktadır. Kişisel sıkıntı puanı yüksek olan üniversite öğrencilerinde ise anne kabulü arttıkça, normların korunması şeması puanı herhangi bir değişim göstermemektedir. Yani, daha düşük kişisel sıkıntı duyan üniversite öğrencilerinde, anneden algılanan kabul ile ahlaki muhakemenin normların korunması şeması kullanımı pozitif yönde ilişkili olduğu bulunmuştur.

Şekil 3. Anne Kabulünün Ahlaki Muhakemenin Normların Korunması Şeması Üzerindeki Etkisinde Empatinin Kişisel Sıkıntı Alt Boyutunun Biçimlendirici Rolü

Üçüncü hiyerarşik doğrusal biçimlendirici regresyon analizinde ahlaki muhakemenin *uzlaşım sonrası şeması* bağımlı değişken olarak ele alınmıştır. Regresyon denkleminde birinci adımda bağımsız değişken olarak anne kabulü, ikinci adımda biçimlendirici değişkenler olan empatinin üç alt boyutu ve üçüncü adımda ise Anne Kabul X Empatik İlgisi, Anne Kabul X Bakış Açısı Alma ve Anne Kabul X Kişisel Sıkıntı etkileşimleri birlikte girilmiştir. Birinci adımda regresyon denkleminde katılan bağımsız değişken olarak anne kabulünün ahlaki muhakemenin uzlaşım sonrası şeması üzerinde yordayıcı bir etkisinin olmadığı görülmüştür. İkinci adımda regresyon denkleminde biçimlendirici değişkenler olarak katılan empatinin üç alt boyutunun bir arada ahlaki muhakemenin uzlaşım sonrası şeması üzerinde yordayıcı etkisinin anlamlı olmadığı bulunmuştur. Empati alt boyutlarının biçimlendirici etkileri ele alındığında ise, hiçbir alt boyutun anlamlı düzeyde biçimlendirici etki göstermediği saptanmıştır (Tablo 7).

Tablo 7. Anne Kabulünün Ahlaki Muhakemenin Uzlaşım Sonrası Şeması Üzerindeki Etkisinde Empati Becerisinin Biçimlendirici Rolüne Dair Hiyerarşik Doğrusal Biçimlendirici Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	β	ΔR^2
1. Adım: Anne Kabulü (a)	-.015	.000
2. Adım: Empatik İlgi (b)	.080	.009
Bakış Açısı Alma (c)	-.086	
Kişisel Sıkıntı (d)	-.077	
3. Adım: aXb	-.003	.002
aXc	.049	
aXd	-.003	

Not. Tüm ölçek puanları analiz öncesinde standart puanlara dönüştürülmüştür. Tablodaki standardize β katsayıları 3. adımda elde edilmiş katsayılardır.

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

Öğrencilerin Anneden Algıladıkları Sıkı Denetim/Kontrol ile Ahlaki Muhakeme Düzeyleri Arasındaki İlişkide Empati Becerilerinin Biçimlendirici Etkisi

Dördüncü hiyerarşik doğrusal biçimlendirici regresyon analizinde ahlaki muhakemenin *kişisel kazanç şeması* bağımlı değişken olarak ele alınmıştır. Regresyon denkleminde birinci adımda bağımsız değişken olarak anne kontrolü, ikinci adımda biçimlendirici değişkenler olan empatinin üç alt boyutu ve üçüncü adımda ise Anne Kontrol X Empatik İlgi, Anne Kontrol X Bakış Açısı Alma ve Anne Kontrol X Kişisel Sıkıntı etkileşimleri birlikte girilmiştir. Birinci adımda regresyon denkleminde katılan bağımsız değişken olarak anneden algılanan kontrolün ahlaki muhakemenin kişisel kazanç şeması üzerinde yordayıcı bir etkisinin olmadığı görülmüştür. İkinci adımda regresyon denkleminde biçimlendirici değişkenler olarak katılan empatinin üç alt boyutunun bir arada ahlaki muhakemenin kişisel kazanç şeması üzerindeki değişime katkısının olmadığı bulunmuştur. Empati alt boyutlarının biçimlendirici etkileri ele alındığında ise, hiçbir alt boyutun anlamlı düzeyde biçimlendirici etki göstermediği saptanmıştır (Tablo 8).

Tablo 8. Anne Kontrolünün Ahlaki Muhakemenin Kişisel Kazanç Şeması Üzerindeki Etkisinde Empati Becerisinin Biçimlendirici Rolüne Dair Hiyerarşik Doğrusal Biçimlendirici Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	β	ΔR^2
1. Adım: Anne Kontrolü (a)	.039	.001
2. Adım: Empatik İlgi (b)	.015	.000
Bakış Açısı Alma (c)	.001	
Kişisel Sıkıntı (d)	.006	
3. Adım: aXb	.007	.010
aXc	-.005	
aXd	-.098	

Not. Tüm ölçek puanları analiz öncesinde standart puanlara dönüştürülmüştür. Tablodaki standardize β katsayıları 3. adımda elde edilmiş katsayılardır.

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

Beşinci hiyerarşik doğrusal biçimlendirici regresyon analizinde ahlaki muhakemenin *normların korunması şeması* bağımlı değişken olarak ele alınmıştır. Regresyon denkleminde birinci adımda bağımsız değişken olarak anne kontrolü, ikinci adımda biçimlendirici değişkenler olan empatinin üç alt boyutu ve üçüncü adımda ise Anne Kontrol X Empatik İlgi, Anne Kontrol X Bakış Açısı Alma ve Anne Kontrol X Kişisel Sıkıntı etkileşimleri birlikte girilmiştir. Birinci adımda regresyon denkleminde katılan bağımsız değişken olarak anne kontrolünün ahlaki muhakemenin normların korunması şeması üzerinde yordayıcı bir etkisinin olmadığı görülmüştür. İkinci adımda regresyon denkleminde biçimlendirici değişkenler olarak katılan empatinin üç alt boyutunun bir arada ahlaki muhakemenin normların korunması şeması üzerindeki değişime katkısının anlamlı olmadığı bulunmuştur. Ancak bu alt boyutlardan empatik ilginin ahlaki muhakemenin normların korunması şemasını negatif yönde düşük derecede yordadığı görülmektedir. Empati alt boyutlarının biçimlendirici etkileri ele alındığında ise, hiçbir alt boyutun anlamlı düzeyde biçimlendirici etki göstermediği saptanmıştır (Tablo 9).

Tablo 9. Anne Kontrolünün Ahlaki Muhakemenin Normların Korunması Şeması Üzerindeki Etkisinde Empati Becerisinin Biçimlendirici Rolüne Dair Hiyerarşik Doğrusal Biçimlendirici Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	β	ΔR^2
1. Adım: Anne Kontrolü (a)	.026	.001
2. Adım: Empatik İlgi (b)	-.132*	.012
Bakış Açısı Alma (c)	.054	
Kişisel Sıkıntı (d)	.072	
3. Adım: aXb	.021	.001
aXc	-.040	
aXd	.002	

Not. Tüm ölçek puanları analiz öncesinde standart puanlara dönüştürülmüştür. Tablodaki standardize β katsayıları 3. adımda elde edilmiş katsayılardır.

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

Altıncı hiyerarşik doğrusal biçimlendirici regresyon analizinde ahlaki muhakemenin *uzlaşım sonrası şeması* bağımlı değişken olarak ele alınmıştır. Regresyon denkleminde birinci adımda bağımsız değişken olarak anne kontrolü, ikinci adımda biçimlendirici değişkenler olan empatinin üç alt boyutu ve üçüncü adımda ise Anne Kontrol X Empatik İlgi, Anne Kontrol X Bakış Açısı Alma ve Anne Kontrol X Kişisel Sıkıntı etkileşimleri birlikte girilmiştir. Birinci adımda bağımsız değişken olarak denkleme katılan anneden algılanan kontrolün ahlaki muhakemenin *uzlaşım sonrası şemasındaki* değişimin %1'ini düşük derecede anlamlı düzeyde açıkladığı görülmektedir. İkinci adımda regresyon denkleminde biçimlendirici değişkenler olarak katılan empatinin üç alt boyutunun bir arada ahlaki muhakemenin *uzlaşım sonrası şeması* üzerindeki değişime katkısının olmadığı bulunmuştur. Empati alt boyutlarının biçimlendirici etkileri ele alındığında ise, hiçbir alt boyutun anlamlı düzeyde biçimlendirici etki göstermediği saptanmıştır (Tablo 10).

Tablo 10. Anne Kontrolünün Ahlaki Muhakemenin Uzlaşım Sonrası Şeması Üzerindeki Etkisinde Empati Becerisinin Biçimlendirici Rolüne Dair Hiyerarşik Doğrusal Biçimlendirici Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	β	ΔR^2
1. Adım: Anne Kontrolü (a)	-.098	.010*
2. Adım: Empatik İlgi (b)	.067	.006
Bakış Açısı Alma (c)	-.088	
Kişisel Sıkıntı (d)	-.043	
3. Adım: aXb	-.004	.013
aXc	.008	
aXd	.112	

Not. Tüm ölçek puanları analiz öncesinde standart puanlara dönüştürülmüştür. Tablodaki standardize β katsayıları 3. adımda elde edilmiş katsayılardır.

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

4. Öğrencilerin Anneden Algıladıkları Kabul/İlgi ve Sıkı Denetim/Kontrol ile Ahlaki Muhakeme Düzeyleri Arasındaki İlişkide Kişilik Özelliklerinin Biçimlendirici Rolü

Araştırmanın beşinci problemi kapsamında, öğrencilerin anneden algıladıkları kabul ve kontrol ile ahlaki muhakeme düzeyleri arasındaki ilişkide kişilik özelliklerinin biçimlendirici rolünü belirlemek amacıyla hiyerarşik doğrusal biçimlendirici (moderatör) regresyon analizi uygulanmıştır.

Öğrencilerin Anneden Algıladıkları Kabul/İlgi ile Ahlaki Muhakeme Düzeyleri Arasındaki İlişkide Kişilik Özelliklerinin Biçimlendirici Rolü

Yedinci hiyerarşik doğrusal biçimlendirici regresyon analizinde ahlaki muhakemenin *kişisel kazanç şeması* bağımlı değişken olarak ele alınmış, regresyon denkleminde birinci adımda bağımsız değişken olarak anne kabulü, ikinci adımda biçimlendirici değişkenler olan beş kişilik özelliği ve üçüncü adımda ise Anne Kabul X Dışadönüklük, Anne Kabul X Yumuşak Başlılık, Anne Kabul X Özdenetim, Anne Kabul X Nevrotiklik, Anne Kabul X Gelişime Açıklık etkileşimleri birlikte

girilmiştir. Birinci adımda ebeveyn kabulünün ahlaki muhakemenin kişisel kazanç şeması üzerinde yordayıcı bir etkisinin olmadığı görülmüştür. İkinci adımda regresyon denklemine biçimlendirici değişkenler olarak katılan beş kişilik özelliğinin bir arada ahlaki muhakemenin kişisel kazanç şeması üzerindeki değişime katkısının olmadığı bulunmuştur. Kişilik özelliklerinin biçimlendirici etkileri ele alındığında ise, hiçbir kişilik özelliğinin anlamlı düzeyde biçimlendirici etki göstermediği saptanmıştır (Tablo 11).

Tablo 11. Anne Kabul Algısının Ahlaki Muhakemenin Kişisel Kazanç Şeması Üzerindeki Etkisinde Kişilik Özelliklerinin Biçimlendirici Rolüne Dair Hiyerarşik Doğrusal Biçimlendirici Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	β	ΔR^2
1. Adım: Anne Kabulü (a)	-.021	.001
2. Adım: Dışadönüklük (b)	-.077	.021
Yumuşak Başlılık (c)	.060	
Özdenetim (d)	.016	
Nevrotiklik (e)	.045	
Açıklık (f)	-.073	
3. Adım: aXb	-.054	.014
aXc	.099	
aXd	-.037	
aXe	.039	
aXf	-.017	

Not. Tüm ölçek puanları analiz öncesinde standart puanlara dönüştürülmüştür. Tablodaki standardize β katsayıları 3. adımda elde edilmiş katsayılarıdır.

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

Ahlaki muhakemenin *normların korunması şemasının* bağımlı değişken olarak ele alındığı sekizinci hiyerarşik doğrusal biçimlendirici regresyon analizinde, birinci adımda bağımsız değişken olarak anne kabulü, ikinci adımda biçimlendirici değişkenler olan beş kişilik özelliği ve son adımda ise anneden algılanan kabul ile kişilik özelliklerinin etkileşimleri bir arada analize dahil edilmiştir. Birinci adımda bağımsız değişken olarak denkleme katılan anne kabulünün ahlaki muhakemenin normların korunması şemasındaki değişimin %2'sini düşük derecede anlamlı düzeyde açıkladığı görülmektedir. İkinci adımda regresyon denklemine

biçimlendirici değişkenler olarak katılan beş kişilik özelliğinin bir arada ahlaki muhakemenin normların korunması şeması üzerindeki değişime katkısının olmadığı bulunmuştur. Ancak bu kişilik özelliklerinden özdenetimin ahlaki muhakemenin normların korunması şemasını pozitif yönde düşük derecede, gelişime açıklığın ise negatif yönde düşük derecede yordadığı görülmektedir. Kişilik özelliklerinin biçimlendirici etkileri ele alındığında ise, hiçbir kişilik özelliğinin anlamlı düzeyde biçimlendirici etki göstermediği saptanmıştır (Tablo 12).

Tablo 12. Anne Kabulünün Ahlaki Muhakemenin Normların Korunması Şeması Üzerindeki Etkisinde Kişilik Özelliklerinin Biçimlendirici Rolüne Dair Hiyerarşik Doğrusal Biçimlendirici Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	β	ΔR^2
1. Adım: Anne Kabulü (a)	.104	.015*
2. Adım: Dışadönüklük (b)	.013	.022
Yumuşak Başlılık (c)	.022	
Özdenetim (d)	.111*	
Nevrotiklik (e)	.057	
Açıklık (f)	-.129*	
3. Adım: aXb	.054	.007
aXc	.011	
aXd	.015	
aXe	.016	
aXf	.044	

Not. Tüm ölçek puanları analiz öncesinde standart puanlara dönüştürülmüştür. Tablodaki standardize β katsayıları 3. adımda elde edilmiş katsayılardır.

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

Ahlaki muhakemenin *uzlaşım sonrası şemasının* bağımlı değişken olarak ele alındığı dokuzuncu hiyerarşik doğrusal biçimlendirici regresyon analizinde, birinci adımda bağımsız değişken olarak anne kabulü, ikinci adımda biçimlendirici değişkenler olan beş kişilik özelliği ve son adımda ise anne kabul ile kişilik özelliklerinin etkileşimleri bir arada analize dahil edilmiştir. Birinci adımda ebeveyn kabulünün ahlaki muhakemenin *uzlaşım sonrası şeması* üzerinde yordayıcı bir etkisinin olmadığı görülmüştür. İkinci adımda regresyon denkleminde biçimlendirici değişkenler olarak katılan beş kişilik özelliğinin bir arada ahlaki muhakemenin

uzlaşım sonrası şemasındaki değişimin %3'ünü düşük derecede anlamlı düzeyde açıkladığı görülmektedir. Kişilik özelliklerinin biçimlendirici etkileri ele alındığında ise, hiçbir kişilik özelliğinin anlamlı düzeyde biçimlendirici etki göstermediği saptanmıştır (Tablo 13).

Tablo 13. Anne Kabulünün Ahlaki Muhakemenin Uzlaşım Sonrası Şeması Üzerindeki Etkisinde Kişilik Özelliklerinin Biçimlendirici Rolüne Dair Hiyerarşik Doğrusal Biçimlendirici Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	β	ΔR^2
1. Adım: Anne Kabulü (a)	-.005	.000
2. Adım: Dışadönüklük (b)	.033	.031*
Yumuşak Başlılık (c)	-.098	
Özdenetim (d)	-.031	
Nevrotiklik (e)	-.104	
Açıklık (f)	.095	
3. Adım: aXb	.041	.011
aXc	-.090	
aXd	.040	
aXe	-.044	
aXf	-.010	

Not. Tüm ölçek puanları analiz öncesinde standart puanlara dönüştürülmüştür. Tablodaki standardize β katsayıları 3. adımda elde edilmiş katsayılardır.

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

Öğrencilerin Anneden Algıladıkları Sıkı Denetim/Kontrol ile Ahlaki Muhakeme Düzeyleri Arasındaki İlişkide Kişilik Özelliklerinin Biçimlendirici Rolü

Onuncu hiyerarşik doğrusal biçimlendirici regresyon analizinde, ahlaki muhakemenin *kişisel kazanç şeması* bağımlı değişken olarak ele alınmış, regresyon denkleminde birinci adımda bağımsız değişken olarak anne kontrolü, ikinci adımda biçimlendirici değişkenler olan beş kişilik özelliği ve üçüncü adımda ise Anne Kontrol X Dışadönüklük, Anne Kontrol X Yumuşak Başlılık, Anne Kontrol X Özdenetim, Anne Kontrol X Nevrotiklik, Anne Kontrol X Gelişime Açıklık etkileşimleri birlikte girilmiştir. Birinci adımda anne kontrolünün ahlaki muhakemenin kişisel kazanç şeması üzerinde yordayıcı bir etkisinin olmadığı

görülmüştür. İkinci adımda regresyon denkleminde biçimlendirici değişkenler olarak katılan beş kişilik özelliğinin bir arada ahlaki muhakemenin kişisel kazanç şeması üzerindeki değişime katkısının olmadığı bulunmuştur. Kişilik özelliklerinin biçimlendirici etkileri ele alındığında ise, hiçbir kişilik özelliğinin anlamlı düzeyde biçimlendirici etki göstermediği saptanmıştır (Tablo 14).

Tablo 14. Anne Kontrolünün Ahlaki Muhakemenin Kişisel Kazanç Şeması Üzerindeki Etkisinde Kişilik Özelliklerinin Biçimlendirici Rolüne Dair Hiyerarşik Doğrusal Biçimlendirici Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	β	ΔR^2
1. Adım: Anne Kontrolü (a)	.022	.001
2. Adım: Dışadönüklük (b)	-.070	.021
Yumuşak Başlılık (c)	.068	
Özdenetim (d)	.022	
Nevrotiklik (e)	.056	
Açıklık (f)	-.181	
3. Adım: aXb	.042	.007
aXc	-.033	
aXd	.023	
aXe	.066	
aXf	.003	

Not. Tüm ölçek puanları analiz öncesinde standart puanlara dönüştürülmüştür. Tablodaki standardize β katsayıları 3. adımda elde edilmiş katsayılardır.

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

Onbirinci hiyerarşik doğrusal biçimlendirici regresyon analizinde, ahlaki muhakemenin *normların korunması şeması* bağımlı değişken olarak ele alınmış, regresyon denkleminde birinci adımda bağımsız değişken olarak anne kontrolü, ikinci adımda biçimlendirici değişkenler olarak beş kişilik özelliği ve üçüncü adımda ise Anne Kontrol X Dışadönüklük, Anne Kontrol X Yumuşak Başlılık, Anne Kontrol X Özdenetim, Anne Kontrol X Nevrotiklik, Anne Kontrol X Gelişime Açıklık etkileşimleri birlikte girilmiştir. Birinci adımda ebeveyn kontrolünün ahlaki muhakemenin normların korunması şeması üzerinde yordayıcı bir etkisinin olmadığı görülmüştür. İkinci adımda regresyon denkleminde biçimlendirici değişkenler olarak katılan beş kişilik özelliğinin bir arada ahlaki muhakemenin normların korunması şeması üzerindeki değişime katkısının olmadığı bulunmuştur. Ancak bu kişilik özelliklerinden özdenetimin ahlaki muhakemenin normların korunması şemasını pozitif yönde düşük derecede anlamlı düzeyde yordadığı görülmektedir. Kişilik özelliklerinin biçimlendirici etkileri ele alındığında ise, hiçbir kişilik özelliğinin anlamlı düzeyde biçimlendirici etki göstermediği saptanmıştır (Tablo 15).

Tablo 15. Anne Kontrolünün Ahlaki Muhakemenin Normların Korunması Şeması Üzerindeki Etkisinde Kişilik Özelliklerinin Biçimlendirici Rolüne Dair Hiyerarşik Doğrusal Biçimlendirici Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	β	ΔR^2
1. Adım: Anne Kontrolü (a)	.031	.001
2. Adım: Dışadönüklük (b)	.031	.024
Yumuşak Başlılık (c)	.023	
Özdenetim (d)	.124*	
Nevrotiklik (e)	.052	
Açıklık (f)	.097	
3. Adım: aXb	-.014	.006
aXc	-.040	
aXd	.026	
aXe	-.010	
aXf	-.008	

Not. Tüm ölçek puanları analiz öncesinde standart puanlara dönüştürülmüştür. Tablodaki standardize β katsayıları 3. adımda elde edilmiş katsayılarıdır.

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

Onikinci hiyerarşik doğrusal biçimlendirici regresyon analizinde, ahlaki muhakemenin *uzlaşım sonrası şeması* bağımlı değişken olarak ele alınmış, regresyon denkleminde birinci adımda bağımsız değişken olarak anne kontrol, ikinci adımda biçimlendirici değişkenler olarak beş kişilik özelliği ve üçüncü adımda ise Anne Kontrol X Dışadönüklük, Anne Kontrol X Yumuşak Başlılık, Anne Kontrol X Özdenetim, Anne Kontrol X Nevrotiklik, Anne Kontrol X Gelişime Açıklık etkileşimleri birlikte girilmiştir. Birinci adımda bağımsız değişken olarak denkleme katılan ebeveyn kontrolünün ahlaki muhakemenin *uzlaşım sonrası şeması*ndaki değişimin %1'ini düşük derecede anlamlı düzeyde açıkladığı görülmektedir. İkinci adımda regresyon denkleminde biçimlendirici değişkenler olarak katılan beş kişilik özelliğinin bir arada ahlaki muhakemenin *uzlaşım sonrası şeması* üzerindeki değişime katkısının olmadığı görülmüştür. Kişilik özelliklerinin biçimlendirici etkileri ele alındığında ise, hiçbir kişilik özelliğinin anlamlı düzeyde biçimlendirici etki göstermediği saptanmıştır (Tablo 16).

Tablo 16. Anne Kontrolünün Ahlaki Muhakemenin Uzlaşım Sonrası Şeması Üzerindeki Etkisinde Kişilik Özelliklerinin Biçimlendirici Rolüne Dair Hiyerarşik Doğrusal Biçimlendirici Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	β	ΔR^2
1. Adım: Anne Kontrolü (a)	-.102*	.014*
2. Adım: Dışadönüklük (b)	.010	.027
Yumuşak Başlılık (c)	-.105	
Özdenetim (d)	-.045	
Nevrotiklik (e)	-.095	
Açıklık (f)	-.032	
3. Adım: aXb	-.012	.006
aXc	.059	
aXd	-.056	
aXe	.022	
aXf	.005	

Not. Tüm ölçek puanları analiz öncesinde standart puanlara dönüştürülmüştür. Tablodaki standardize β katsayıları 3. adımda elde edilmiş katsayılarıdır.

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

5. TARTIŞMA

Bu araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinin annelerinden algıladıkları kabul ve kontrol ile ahlaki muhakeme düzeyleri arasındaki ilişkide empati becerilerinin aracı ve biçimlendirici; kişilik özelliklerinin biçimlendirici etkisinin incelenmesidir. Ayrıca, üniversite öğrencilerinin empati becerileri ve ahlaki muhakeme düzeylerinin cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığı da incelenmiştir.

Araştırmanın birinci problemi doğrultusunda, üniversite öğrencilerinin empati becerilerinin, cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığına bakılmıştır. Elde edilen bulgular, empati becerilerinin cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermediğini ortaya koymuştur. Literatürde, bu bulgu ile benzer bulgular elde edilen çalışmalar mevcuttur. Örneğin, Alver (1998), üniversite öğrencilerinin empati becerileri ile uyum düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmasında, empati becerilerinin cinsiyet açısından farklılaşmadığını bulmuştur. Benzer bir şekilde Mete (2005), lise son sınıf öğrencileri üzerinde yürüttüğü araştırmasında, empati becerilerinin cinsiyete göre farklılık göstermediğini ortaya koymuştur. Araştırmamızda, örneklem grubu üniversite öğrencilerinden oluşmaktadır. Üniversite yıllarının, gençlerin cinsiyet rollerinin birbirine benzerlik göstermeye başladığı yıllar olarak değerlendirilmesi, bu bulguya ışık tutmaktadır. Alver de (1998) benzer bir yorum yaparak, araştırma bulgularında empati becerilerinin cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermeyişi, modern çağda benzerlik gösteren erkek ve kadınların cinsiyet rollerine atfetmiştir. Bu bulgunun aksine, empati becerilerinin cinsiyete göre farklılaştığını ve bu farklılaşmanın kadınların lehine olduğunu ortaya koyan araştırmalar da mevcuttur (Carlo ve arkadaşları, 2007; Henry, Saget ve Plunkett 1996; Akkoyun, 1987; Lopez ve ark., 2001; Eisenberg ve Mussen, 1978; Çetin, 2008; Padilla-Walker ve Christensen, 2010; Erken, 2009). Hoffman (1977), empatiye, erkeklere göre kadınlarda daha sık rastlanmasının nedeninin farklı sosyalleşme deneyimlerinden kaynaklandığını ileri sürmüştür. Eisenberg ve Lennon da (2000) benzer bir şekilde, bu becerinin kadınlarda daha yüksek olmasını, var olan kalıplaşmış cinsiyet rollerine atfetmiştir. Empati becerisini değerlendiren ölçeklerin kapsadığı maddelerin; duyarlılık, cana yakınlık gibi kadınsı özellikleri daha fazla barındırdığı, özellikle

kişinin kendini değerlendirmesine dayanan ölçüm araçlarında, kadınların, daha yüksek puan aldıklarını öne sürmüşlerdir.

Araştırmanın ikinci problemi doğrultusunda, üniversite öğrencilerinin ahlaki muhakeme düzeylerinin, cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığına bakılmıştır. Elde edilen bulgular, ahlaki muhakeme düzeylerinin cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermediğini ortaya koymuştur. Cinsiyeti, biyolojik/fizyolojik ve psikolojik/sosyolojik farklılıklar temelinde değerlendiren Lifton'a (1985) göre, ahlaki muhakeme basamaklarındaki cinsiyete bağlı farklılıklar, erkek ve kadınların daha üstün ya da daha alçak olmasından değil, ahlaki muhakemelerinde ilgi ya da adalet temelini tercih etmelerinden kaynaklanmaktadır. Kadın ve erkekler, gündelik hayatlarında farklı ahlaki problemler ile karşılaşmakta; bu nedenle farklı muhakeme yürütebilmektedirler. Benzer problemler ile karşılaştıklarında kadın ve erkeklerin, ahlaki muhakeme biçimlerinin de benzer olacağı ileri sürülmektedir (Clapton, 1993). Literatürde, bu bulguyu destekleyen çeşitli araştırmalar da mevcuttur. Üniversite öğrencilerini kapsayan ve ahlaki muhakemenin değerlendirilmesinde Değerlerin Belirlenmesi Testi'ni kullanan Cesur ve Küyel (2010) araştırmalarının sonucunda, gençlerin ahlaki muhakeme düzeylerinin, cinsiyete göre farklılaşmadığını ortaya koymuştur. Yine üniversite öğrencileri ile çalışan ve ahlaki muhakemenin değerlendirilmesinde aynı ölçüm aracını kullanan Jankowski (2002), Eğeci ve Cesur (2002) ve benzeri bir ölçüm aracını kullanan Akkoyun (1987) da, cinsiyet açısından öğrencilerinin ahlaki muhakeme puanlarının anlamlı bir farklılık göstermediğini bulmuştur. Ahlaki muhakemenin değerlendirilmesinde, kişinin kendi fikriyle çelişen bir ahlakî pozisyonu kabul etmesi veya üstlenmesi ve kendi fikrini bu fikrin ışığında yeniden değerlendirmesi veya değiştirmesi görüşünden yola çıkan Seydooğulları da (2008), lise öğrencileri ile yürüttüğü araştırmasında, ahlaki muhakemenin cinsiyete göre farklılık göstermediğini bulmuştur. Genel olarak literatürde, kadın ve erkeklerin ahlaki muhakemelerinin birbirine benzer olduğu görüşü yaygındır (Walker, 1984). Bununla birlikte, cinsiyet farklılığını ortaya koyan çeşitli araştırmalara da rastlanmıştır. Örneğin, Sup Lee (2001), Değerlerin Belirlenmesi Testi'ni kullanarak genç yetişkinler üzerinde yürüttüğü araştırmasında, kızların erkeklere göre daha yüksek uzlaşım sonrası şema puanına sahip olduklarını bulmuştur. Benzer şekilde,

Self ve arkadaşları da (1996), kızların erkeklerden daha yüksek ahlaki muhakemeye sahip olduklarını saptamıştır. Crockroft (1995), üniversite öğrencileri ile çalıştığı araştırmasında, erkeklerin kadınlara göre daha fazla üçüncü basamak puanına sahip olduklarını ortaya koymuştur. Erken (2000) ilköğretim beşinci sınıfları kapsayan araştırmasında, ahlaki davranış, adaletli, hoşgörülü, dürüst, sabırlı, saygılı ve yardımsever davranış boyutlarıyla değerlendirmiş ve adaletli ve yardımsever davranışın kızlarda, erkeklere göre daha yüksek olduğunu bulmuştur. Eisenberg ve arkadaşları (2005), sosyalleşme ve sosyal rollerdeki cinsiyet farklılıklarından dolayı, kadınların erkeklere göre, başkalarının içsel durumlarına ve ihtiyaçlarına daha fazla odaklanma eğiliminde olduklarını öne sürmüştür. Yapılan araştırmaların bulgularındaki bu farklılıklar, bu konuyla ilgili daha detaylı incelemelere ihtiyaç olduğunu düşündürmektedir.

Araştırmanın üçüncü problemi, üniversite öğrencilerinin anneden algıladıkları kabul ve kontrol ile ahlaki muhakeme düzeyleri arasındaki ilişkide empati becerilerinin aracı etkisinin olup olmadığının incelenmesidir. Bu amaçla değişkenler arasında yapılan korelasyon analizleri sonucunda, anneden algılanan kabul ve kontrol ile ahlaki muhakeme düzeyleri arasında ilişki bulunmuş ancak; empati alt boyutları ile ahlaki muhakeme düzeyleri arasındaki ilişki bulunmamıştır. Bu bulgular doğrultusunda, Baron ve Kenny'nin (1986), mediatör analizi için önerdiği kabul koşulları sağlanamadığından, bu analiz yapılamamıştır. Literatüre bakıldığında, ebeveyn tutumu ile ahlaki muhakeme düzeyi arasındaki ilişkide empati becerisinin aracı rolüne dair bir araştırmaya ulaşılmıştır. Lopez ve arkadaşları (2001), çocukluk döneminde deneyimlenen ebeveynsel disiplin stilleri ile ilk yetişkinlikteki ahlaki muhakeme ve empati düzeyi arasındaki ilişkileri incelemiştir. Bu araştırmanın bulguları, çocuklarının davranışlarının sonuçları hakkında onlara açıklayıcı bilgiler veren ebeveynlik ile ahlaki muhakeme düzeyi arasındaki ilişkide, empatinin aracı etkisini ortaya koymuştur. Hoffman'a (2000) göre ebeveynler başkalarına karşı merhamet göstererek, farklı geçmişlere sahip kişilerin benzerliklerine dikkat çekerek ve ahlaki inanç ve değerler ile ilgili tartışmalar yaparak, çocuklarına model olurlar ve çocuklarının empati ve olumlu ahlaki gelişimlerini kolaylaştırırlar. Hoffman'a göre, en olumlu etkisi olan disiplin stili, tümevarımdır. Tümevarımda ebeveynler,

başkasının bakış açısına odaklanarak, onun sıkıntısına dikkat çekerler ve çocukların davranışının onun üzerinde yarattığı etkiyi vurgularlar. Tümevarımlar, bakış açısı almayı geliştirerek, sıkıntıda olan kişilere gönüllü olarak empatik tepki vermeyi pekiştirir ve artırır (Akt: Eisenberg ve Morris, 2001). Araştırmamızda bu teorik bilgiyi destekler nitelikte bulgular saptanmamıştır.

Araştırma bulgularımızda, üniversite öğrencilerin empati becerileri ile ahlaki muhakeme düzeyi arasında anlamlı düzeyde bir ilişki bulunmamıştır. Literatürde bu ilişkiye dair bulguların tutarsızlık gösterdiği görülmüştür. Empati becerilerinin ve ahlaki muhakeme düzeylerinin değerlendirilmesi amacıyla, araştırmamızla benzer ölçüm araçlarını kullanan ve üniversite öğrencileriyle çalışan Arıdağ ve Yüksel (2010), yürüttükleri araştırmada, bu iki değişken arasında anlamlı ilişki bulamamışlardır. Empati becerileri ve ahlaki muhakeme düzeyini değerlendirmek amacıyla bizim araştırmamızda kullandığımız ölçeklerin aynısını araştırmamızda kullanan Self ve arkadaşları da (2009), araştırma bulgularımızı destekler nitelikte, empati alt boyutları ile ahlaki muhakeme düzeyleri arasında ilişki bulamamıştır. Ancak literatürde bu bulgularla tutarsız sonuçların da mevcut olduğu görülmektedir. Örneğin, Akkoyun'un (2009), üniversite öğrencileri ile yürüttüğü çalışmasının bulguları, empatinin duyuşsal boyutu ile ahlaki muhakeme düzeyi arasında anlamlı ilişkiler olduğunu ortaya koymuştur. Bizim araştırmamızdan farklı olarak ilkökul beşinci sınıf öğrencileriyle çalışan ve ahlaki davranış çerçevesinde adaletli, hoşgörülü, dürüst, sabırlı, saygılı ve yardımsever davranışı alan Erken de (2009), empati becerileri yüksek olan öğrencilerin, düşük olanlara göre, daha adaletli, dürüst, yardımsever, saygılı ve sabırlı davranışlar gösterdiğini bulmuştur. Eisenberg ve Mussen (1978) de, araştırmamızda lise öğrencileriyle çalışmış ve empatinin duyuşsal boyutuna odaklanarak, ahlaki muhakemeyi de olgunlaşmamış hedonistik muhakemeden daha içselleştirilmiş değerlere doğru giden bir yaklaşımda değerlendirmiştir. Araştırmasının sonucunda, empati ve ahlaki muhakemenin ilişkili olduğunu saptamıştır. Teorik olarak, ahlaki muhakemenin gelişiminde empati kapasitesinin önemli bir faktör olduğu bilinmektedir. Kişinin deneyimlediği sosyal etkileşimlerin, çeşitli rollere ve karşılıklı ilişkilere girmeyi gerektirdiği, bu ilişkilerin de bir başkasının bakış açısını alabilmeyi ve dolayısıyla ahlaki muhakemeyi

pekiştirdiği ileri sürülmüştür (Kohlberg, 1977; Walker, 1980). Sonuç olarak, araştırmamızın bu bulgusunun aksine, ilgili literatür incelendiğinde ahlaki muhakeme ile empati arasında güçlü bir ilişkinin olduğunu savunan kuramsal ve deneysel çalışmalar mevcuttur. Bu araştırmada ilişkinin saptanamamasının nedeni, ölçeklerin yapısı ve örneklem grubunun homojenliğinden kaynaklanmış olabilir. Ahlaki muhakemeyi değerlendirdiğimiz Değerlerin Belirlenmesi Testi'nin, sınıf ortamında uygulama süresi yaklaşık 40 dk. olan, dikkat ve sabır gerektiren bir ölçek olduğu gözlenmiştir. Uygulamanın güç, talimatlarının detaylı ve zor anlaşılır olması nedeniyle, katılımcılar tarafından verilen yanıtların güvenilirliği, göz önünde bulundurulması gereken bir konudur. Buna ek olarak örneklem grubunun tümü, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi öğrencilerinden oluşmaktadır. Bu öğrencilerin konuya duyarlılıkları, ölçeğin amacını kestirmelerine neden olmuş olabilir. Ayrıca ölçme yöntemi olarak tek bir ölçüm kullanılması, farklı ölçüm araçlarının kullanılmaması, değişkenler arasında ilişki bulunamamasına neden olmuş olabilir.

Araştırmanın dördüncü problemi doğrultusunda, üniversite öğrencilerinin annelerinden algıladıkları kabul ve kontrol ile ahlaki muhakeme düzeyleri arasındaki ilişkide empati becerilerinin biçimlendirici etkisi incelenmiştir. Yapılan analizler sonucunda, anneden algılanan kabul ve kontrol ile üç empati alt boyutunun bir arada, ahlaki muhakeme düzeyi üzerinde anlamlı düzeyde bir etkisinin olmadığı görülmüştür. Ancak, anneden algılanan kabul ile ahlaki muhakemenin kişisel kazanç ve normların korunması şeması arasındaki ilişkide, empatinin kişisel sıkıntı alt boyutunun biçimlendirici etkisinin olduğu bulunmuştur. Düşük kişisel sıkıntıya sahip üniversite öğrencilerinin anneden algıladıkları kabul arttıkça, ahlaki muhakemenin kişisel kazanç ve normların korunması şemalarının kullanımı da artmaktadır. Ancak yüksek kişisel sıkıntıya sahip olan üniversite öğrencilerinde, anneden algılanan kabul yükseldikçe, kişisel kazanç ve normların korunması şemalarının kullanımında herhangi bir artış ortaya çıkmamaktadır. Literatürde, empati becerilerinin biçimlendirici etkisini konu alan bir araştırmaya rastlanmamıştır. Hoffman (2000), ebeveyn tutumlarının, çocuğun empati becerilerini geliştirmesi aracılığıyla ahlaki gelişimlerine etki ettiğini öne sürmüştür (Akt: Eisenberg ve Mussen, 2001). Ancak

bu araştırmada, aracı etki bulunmamış, biçimlendirici etki ise yalnızca empatinin kişisel sıkıntı boyutu için anlamlı olmuştur. Araştırmamızın bulguları, empati düzeyinin düşük olması durumunda, annenin kabulü yükseldikçe, ahlaki muhakemenin kişisel kazanç ve normların korunması şemalarının kullanımının da arttığını ortaya koymuştur. Buna göre, empati alt boyutlarından kişisel sıkıntının, anneden algılanan kabul ile ahlaki muhakeme düzeyi arasındaki ilişkinin biçimini değiştiren güçlü bir yordayıcı olduğu düşünölmektedir. Çocuğun empati becerisinin, bu ilişkiye katkıda bulunması, ahlaki gelişimi pozitif yönde etkilemektedir. Alanda yapılmış çalışmalara bakıldığında, tutum ile ahlaki muhakeme arasındaki ilişkinin yanı sıra (Miners, 2001; Cesur ve Küyel, 2010), empati becerileri ile ahlaki muhakeme arasındaki ilişkileri gösteren çalışmalar da mevcuttur (Akkoyun, 1987; Lopez ve ark., 2001). Bu araştırmada da, empatinin kişisel sıkıntı alt boyutunun, anneden algılanan kabul ile ahlaki muhakeme düzeyi arasındaki ilişkiyi değiştirdiği görölmüştür.

Araştırmanın bu bulgularına ek olarak, anneden algılanan kabulün, ahlaki muhakemenin normların korunması şemasını pozitif yönde düşük derecede anlamlı düzeyde yordadığı saptanmıştır. Literatüre bakıldığında, araştırma sonuçları bu bulguyu destekler niteliktedir. Örneğin, Dunton (1988), çocuklar ile çalıştığı boylamsal araştırmasında, ebeveynsel duyarlılık ve talepkarlığın, yüksek düzeyde ahlaki muhakeme ile ilişkili olduğunu göstermiştir. Buna benzer olarak Pratt ve arkadaşları (1999), ergenler üzerinde yürüttüğu araştırmasında, demokratik ebeveynliğin, ahlaki muhakeme düzeyi ile ilişki gösterdiğini ortaya koymuştur. Buck, Walsh ve Rothman da (1981), bakış açısı alma yeteneğini, ebeveyn katılımını, çocukların bağımsızlığına saygı duymayı içeren ebeveynlik uygulamalarının, yüksek düzeyde ahlaki muhakeme ile ilişkili olduğunu bulmuştur. Benzer bir şekilde, ilköğretim öğrencileri üzerinde araştırma yürüten Walker ve Henning (1999), ebeveynin destekleyici tutumunun, ahlaki gelişim için önemli bir yordayıcı olduğunu saptamıştır. Bu araştırmalarda kullanılan ebeveyn tutum ölçekleri, bizim araştırmamızda kullandığımız ölçekten farklı olmakla birlikte, genel olarak kabul edici, desteleyici ve duyarlı ebeveynlerin, çocuklarının ahlaki gelişimlerini pozitif yönde etkilediği görölmektedir. Hoffman (1963), ebeveynin kabul edici tutumunun,

çocuğunun duygularını ifade etmesine fırsat verdiğini ve bu şekilde, çocuğun daha sonra başkalarına da genelledebileceği, ebeveynine karşı olumlu duyguları teşvik ettiğini ileri sürmüştür. Kabul edici ebeveynler, çocukların özdeşleşebileceği olumlu bir model sağlayarak, başkalarının ihtiyaçlarının farkında olan ebeveynlik tipi ile örnek olurlar. Bu sosyalleşme süreci, çocukların ahlaki gelişimlerini, pozitif yönde etkiler (Hoffman, 1963).

Bu bulguya ek olarak, empatinin alt boyutlarından empatik ilginin, ahlaki muhakemenin normların korunması şemasını negatif yönde yordadığı saptanmıştır. Literatürde yapılan araştırmalar, empati becerisi ile ahlaki muhakeme düzeyi arasındaki pozitif ilişkiyi göstermektedir (Erken, 2009; Self ve ark., 1996; Akkoyun, 1987). Bu araştırmalarda, empati becerisi ve ahlaki muhakeme düzeyini değerlendirmek amacıyla araştırmamızda kullandığımızdan farklı ölçüm araçları kullanılmıştır. Bu nedenle, hem empatinin hem de ahlaki muhakemenin alt boyutları arasındaki ilişkiyi göstermektense, genel beceriler üzerinden bir ilişki sunulmuştur. Bu konunun, farklı ölçme araçları ile değerlendirilmesi, bu konuda daha detaylı bilgiye ulaşılmasında önemli olarak görülmektedir.

Araştırmanın beşinci problemi doğrultusunda, ebeveynden algılanan kabul ve kontrol ile ahlaki muhakeme düzeyleri arasındaki ilişkide kişilik özelliklerinin biçimlendirici etkisi incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda, bu ilişkide kişilik özelliklerinin biçimlendirici etkisinin olmadığı görülmüştür. Literatüre bakıldığında, bu konuyu ele alan bir araştırmanın olmaması dikkat çekmektedir. Bununla birlikte, araştırmamızın bugularında, anneden algılanan kontrolün, ahlaki muhakemenin uzlaşım sonrası şemasını negatif yönde yordadığı ortaya konmuştur. Literatürde, bu bulguyu destekler nitelikte araştırmalar mevcuttur. Örneğin, Cesur ve Küyel (2010), üniversite öğrencileri üzerinde yürüttükleri araştırmalarında, babanın sıkı disiplini ile oğullarının uzlaşım sonrası şeması arasında negatif yönde ilişkiler saptamıştır. Buna benzer bir şekilde, Dunton (1988), kısıtlayıcı ebeveynlik ile düşük ahlaki muhakeme düzeyi arasında pozitif yönde ilişki bulmuştur. Leahly de (1981), babanın kontrolünün yüksek olmasının, kızların altıncı basamak puanları ile negatif yönde ilişkili olduğunu göstermiştir. Araştırma bulgularına bakıldığında genel olarak, olumsuz ebeveynliğin, ahlaki muhakeme gelişimini negatif yönde etkilediği, olumlu

ebeveynliğin ise ahlaki muhakeme gelişimini pozitif yönde etkilediği görülmektedir. Ancak, literatürde ebeveyn tutumları ile çocukların ahlaki muhakeme düzeyleri arasında ilişki bulmayan araştırmalar da mevcuttur. Örneğin, lise öğrencileri üzerinde araştırmasını yürüten Seydooğulları (2008), ahlaki muhakeme yeteneğinin, ebeveynin otoriter veya demokratik oluşuna göre farklılaşmadığını saptamıştır. Ergenler ve genç yetişkinler üzerinde araştırmalarını yürüten ve ahlaki muhakemenin değerlendirilmesinde Değerlerin Belirlenmesi Testi'ni kullanan Jankowski (2002), Sup Lee (2001), Wilkin (1996), Mar (1994), Norstrom (1993) ve Kittredge (1984), ebeveyn tutumlarının, ahlaki muhakeme düzeyi ile anlamlı düzeyde ilişkiler göstermediğini ortaya koymuşlardır. Araştırma bulgularındaki bu tutarsızlıklar, konuyla ilgili daha fazla araştırmaya ihtiyaç olduğunu düşündürmektedir.

Kişilik özelliklerinin ahlaki muhakemeyi yordayıcılığına dair bulgulara bakıldığında ise, normların korunması şemasını, özdenetim özelliğinin pozitif yönde, gelişime açıklık özelliğinin ise negatif yönde yordadığı görülmektedir. Literatürde bu ilişkileri ele alan sınırlı sayıda araştırmaya ulaşılmıştır. Bunların arasından Crockroft (1999) üniversite öğrencileri üzerinde yürüttüğü ve kişilik özellikleri ve ahlaki muhakemenin değerlendirilmesinde benzer ölçekleri kullandığı araştırmasında, özdenetim özelliği ile ahlaki muhakeme dördüncü basamağı arasında pozitif yönde ilişkiler olduğunu göstermiştir. Bu konuda, alanda yapılmış az sayıda araştırma olduğu görülmüştür.

Araştırmanın beşinci problemi doğrultusunda, ebeveynden algılanan kabul ve kontrol ile ahlaki muhakeme düzeyleri arasındaki ilişkide kişilik özelliklerinin biçimlendirici etkisinin olmadığı bulgusundan hareketle, kişiliğin farklı boyutlarını değerlendiren ölçme araçları kullanılarak bu konunun yeniden değerlendirilmesinin, bu konuda daha detaylı ve güvenilir bilgiye ulaşılmasında önem taşıyacağı düşünülmektedir.

SONUÇLAR

Bu araştırmada, üniversite öğrencilerinin annelerinden algıladıkları kabul ve kontrol ile ahlaki muhakeme düzeyleri arasındaki ilişkide empati becerilerinin aracı ve biçimlendirici etkisi; kişilik özelliklerinin biçimlendirici etkisi incelenmiştir. Ayrıca, üniversite öğrencilerinin empati becerilerinin ve ahlaki muhakeme düzeylerinin, cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığı da incelenmiştir.

Üniversite öğrencilerinin empati becerileri ve ahlaki muhakeme düzeyleri, cinsiyet açısından incelendiğinde; cinsiyete göre hem empati becerileri hem de ahlaki muhakeme düzeyinin farklılaşmadığı bulunmuştur.

Araştırmada elde edilen bulgulara göre, anneden algılanan kabul ve kontrol ile ahlaki muhakeme düzeyi arasındaki ilişkide, empati becerilerinin aracı bir etkisi olmadığı saptanmıştır.

Üniversite öğrencilerinin anneden algıladıkları kabul ve kontrol ile ahlaki muhakeme düzeyleri arasındaki ilişkide kişilik özelliklerinin biçimlendirici bir etkisinin olmadığı bulunmuştur. Empati becerilerinin biçimlendirici etkisine bakıldığında ise, anneden algılanan kabul boyutu ile ahlaki muhakemenin kişisel kazanç ve normların korunması şeması arasındaki ilişkide empati alt boyutlarının biçimlendirici etkisi olduğu saptanmıştır. Yüksek kişisel sıkıntıya sahip olan üniversite öğrencilerinin, annelerinden algıladıkları kabul yükseldikçe, ahlaki muhakemenin kişisel kazanç ve normların korunması şemasını kullanımlarında artış olduğu gözlenmiştir. Düşük kişisel sıkıntıya sahip olan üniversite öğrencilerinin, annelerinden algıladıkları kabul yükseldiğinde ise, ahlaki muhakemenin kişisel kazanç ve normların korunması şemasını kullanımlarında herhangi bir artış gözlenmemektedir.

ÖNERİLER

Bu araştırmanın bulguları ile literatürdeki araştırmalar arasındaki tutarsızlığın, kullanılan ölçme araçlarından kaynaklanabileceği düşünölmektedir. Bu nedenle, ebeveyn tutumu, empati becerileri, ahlaki muhakeme düzeyleri ve kişilik özelliklerinin değerlendirilmesinde farklı ölçeklerin kullanılmasının, ortaya çıkan bulguların güvenilirliği açısından önemli olacağı düşünölmektedir.

Anneden algılanan kabul ve kontrol ile ahlaki muhakeme düzeyi arasındaki ilişkiler, bu araştırmada, kesitsel bir desenle incelenmiştir. Bu desen ile üniversite öğrencileri, belirli bir zaman dilimindeki kabul/kontrol algılarını, empati becerilerini ve ahlaki muhakeme düzeylerini değerlendirmişlerdir. Bu konuda yapılacak boylamsal bir araştırmanın, daha sağlıklı neden-sonuç ilişkisine ulaşılmasını kolaylařtıracakđı düşünölmektedir.

Bu araştırmada, ebeveynden algılanan kabul ve kontrol, yalnızca üniversite öğrencilerinin annelerini kapsamaktadır. Araştırmamızın sonucunda ortaya çıkan bulgular da, yalnızca annelerin tutumu ile ahlaki muhakeme düzeyi arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Babaların tutumunu da değerlendiren araştırmaların yapılmasının, bu konuda daha detaylı bilgiye ulaşılması için önemli olduğu düşünölmektedir.

Bu araştırmanın örneklemini, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakölteşi öğrencileri oluşturmuştur. Dolayısıyla, ortaya çıkan bulgular, yalnızca bu örneklemini kapsamaktadır. Özel üniversitede okuyan gençleri de kapsayıcı bir araştırma, farklı sosyoekonomik seviyeye sahip bir örneklemini yansıtmaması dolayısıyla, sonuçların genellenebilirliğini arttırabileceğini düşöndürmektedir.

Bu araştırmada kullanılan tüm ölçekler, kişinin kendini değerlendirmesine dayanan ölçeklerden oluşmaktadır. Tüm ölçekler, üniversite öğrencileri tarafından doldurulmuştur. Ancak, kişilik özellikleri, empati becerileri ve ahlaki muhakeme düzeylerini değerlendiren ölçeklerin kişinin hem ebeveyni, hem kardeşi hem de arkadaşı tarafından doldurulmasının, daha güvenilir bilgilere ulaşmada önemli bir faktör olabileceği düşünölmektedir.

KAYNAKÇA

- AGERSTRÖM, J.,
MÖLLER, K., ARCHER,
T.: 2006 "Moral Reasoning: The Influence of Affective Personality, Dilemma Content and Gender", **Social Behavior and Personality**, 34(10), 1259-1276.
- AKKOYUN, F.: 1987 "Empatik Eğilim ve Ahlaki Yargı", **Psikoloji Dergisi**, 6(21), 91-97.
- AKTAŞ, V., GÜVENÇ,
G. B.: 2006 "Kız ve Erkek Ergenlerde Saldırgan ve Olumlu Sosyal Davranışlar ile Yaş, İlişkisel Bağlanma ve Kişiler-Arası Duyarlılık Arasındaki İlişkiler", **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**.
- ALVER, B.: 1998 "Bireylerin Uyum Düzeyleri ile Empatik Becerileri Arasındaki İlişkiler", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi.
- ARIDAĞ, N., YÜKSEL,
A.: 2010 "Üniversite Öğrencilerinin Ahlaki Yargı Yetenekleri ile Empati Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", **Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri**, 10(2), 683-727.
- BARBER, B. K.: 1996 "Parental Psychological Control: Revisiting a Neglected Construct", **Child Development**, 67(6), 3296-3319.

- BARON, R. M., KENNY,
D. A.: 1986 "The Moderator-Mediator Variable Distinction in Social Psychological Research: Conceptual, Strategic, and Statistical Considerations", **Journal of Personality and Social Psychology**, 51(6), 1173-1182.
- BARRET-LENNARD, G.
T.: 1981 "The Empathy Cycle: Refinement of a Nuclear Concept", **Journal of Counseling Psychology**, 28(2), 91-100.
- BARRICK, M. R.,
MOUNT, M. K.: 1991 "The big five personality dimensions and job performance: A meta-analysis, **Personnel Psychology**, 44, 1-25.
- BAYRAKTAR, F.,
SAYIL, M., KUMRU, A.:
2009 "Liseli Ergenler ve Üniversiteli Gençlerde Benlik Saygısı: Ebeveyn ve Akranı Bağlanma, Empati ve Psikolojik Uyum Değişkenlerinin Rolü", **Türk Psikoloji Dergisi**, 24(63), 48-63.
- BATSON, C. D., FULTZ,
J., SCHOENRADE, P. A.:
1987 "Distress and Empathy: Two Qualitatively Distinct Vicarious Emotions with Different Motivational Consequences", **Journal of Personality**, 55(1), 19-39.
- BATSON, C. D., SHAW,
L. L.: 1991 "Encouraging Words Concerning the Evidence for Altruism", **Psychological Inquiry**, 2(2), 159-168.

- BAUMRIND, D.: 1966 "Effects of Authoritative Parental Control on Child Behavior", **Child Development**.
- BAUMRIND, D.: 1971 "Current Patterns of Parental Authority", **Developmental Psychology Monograph**, 4(1).
- BAUMRIND, D.: 1978 "Parental Disciplinary Patterns and Social Competence in Children", **Youth and Society**, 9(3), 239.
- BAUMRIND, D.: 1980 "New Directions in Socialization Research", **American Psychologist**, 35(7), 639-652.
- BAUMRIND, D.: 1986 "Sex Differences in Moral Reasoning: Response to Walker's (1984) Conclusion That There Are None", **Child Development**, 57, 511-521.
- BAUMRIND, D.,
BLACK, A. E.: 1967 "Socialization Practices Associated With Dimensions of Competence in Preschool Boys and Girls", **Child Development**.
- BENET-MARTINEZ, V.,
JOHN, O. P.: 1998 "Los Cinco Grandes Across Cultures and Ethnic Groups: Multitrait Multimethod Analyses of the Big Five in Spanish and English", **Journal of Personality and Social Psychology**, 75(3), 729-750.

- BERNSTEIN, W. M.,
DAVIS, M. H.: 1982 "Perspective-Taking, Self- Consciousness, and Accuracy in Person Perception", **Basic and Applied Social Psychology**, 3(1), 1-19.
- BORGATTA, E. F.: 1964 "The Structure of Personality Characteristics", **Behavioral Science**, 9(1), 8.
- BOVELL, C. V.: 2005 "An Examination of the Relationships Among Moral Schemas, Personality Traits and Human Values", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, University of Regina.
- BRANJE, S. J. T., VAN
LIESHOUT C. F. M.,
VAN AKEN, M. A. G.:
2005 "Relations between Agreeableness and perceived support in family relationships: Why nice people are not always supportive", **International Journal of Behavioral Development**, 29, 120.
- BREMS, C.: 1988 "Dimensionality of Empathy and its Correlates", **The Journal of Psychology**, 123(4), 329-337.
- BUCK, L. Z., WALSH,
W. F. ROTHMAN, G.:
1981 "Relationship Between Parental Moral Judgement and Socialization", **Youth and Society**, 13(1) , 91.

- CARLO, G.,
MCGINLEY, M.,
HAYES, R.,
BATENHORST, C.,
WILKINSON, J.: 2007
"Parenting Styles or Practices? Parenting, Sympathy, and Prosocial Behaviors Among Adolescents", **The Journal of Genetic Psychology**, 168(2), 147-176.
- CASPI, A., ROBERTS, B.
W., SHINER, R. L.: 2005
"Personality Development: Stability and Change", **Annu. Rev. Psychol.**, 56, 453-484.
- CESUR, S. ve KÜYEL,
N.: 2010
"Ebeveyn Tutumları ve Gençlerin Ahlaki Muhakeme ve Ahlaki Yönelimleri Arasındaki İlişkiler", **Psikoloji Çalışmaları Dergisi**, 29, 91-120.
- CESUR, S., TOPÇU, M.
S.: 2010
"Değerlerin Belirlenmesi Testinin Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması ve Yaş, Eğitim, Cinsiyet ve Ebeveyn Eğitiminin Ahlaki Gelişim ile İlişkisi", **Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri**, 10(3), 1657-1696.
- CLOPTON, N. A.,
SORELL, G. T.: 1993
"Gender Differences in Moral Reasoning", **Psychology of Women Quarterly**, 17, 85-101.
- COCKROFT, R. D.: 1995
"Personality and Authoritarian Moral Systems",
Yayınlanmamış Doktora Tezi, Texas A&M University.

- COLBY, A.,
KOHLBERG, L., GIBBS,
J., LIEBERMAN, M.,
FISCHER, K.,
SALTZSTEIN, H. D.:
1983
- "A Longitudinal Study of Moral Judgment",
**Monographs of the Society for Research in
Child Development**, 48(1), 1-124.
- ÇETİN, C. N.: 2008
- "İlköğretim 4. Sınıf Öğrencilerinin Empatik
Beceri Düzeylerinin Ana Baba Tutumları ve
Özsaygı ile İlişkisi", Yayınlanmamış Yüksek
Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri
Enstitüsü.
- ÇİFTÇİ ARIDAĞ, N.,
YÜKSEL, A.: 2010
- "Üniversite Öğrencilerinin Ahlaki Yargı
Yetenekleri ile Empati Becerileri Arasındaki
İlişkinin İncelenmesi", **Kuram ve Uygulamada
Eğitim Bilimleri**, 10(2), 683-727.
- DARLING, N.: 1999
- "Parenting Style and Its Correlates", **Child
Development**, 67(5), 2101-2114.
- DARLING, N.,
STEINBERG, L.: 1993
- "Parenting Style as Context: An Integrative
Model", **Psychological Bulletin**, 113(3), 487-
496.
- DAVIS, M. H.: 1980
- "A Multidimensional Approach to Individual
Differences in Empathy", **JSAS Catalog of
Selected Documents in Psychology**, 10, 85.

- DAVIS, M. H.: 1983 "Measuring Individual Differences in Empathy: Evidence for a Multidimensional Approach", **Journal of Personality and Social Psychology**, 44(1), 113-126.
- DECETY, J., BATSON, C. D.: 2009 "Empathy and Morality: Integrating Social and Neuroscience Approaches", **The Moral Brain**.
- DEL BARRIO, V.: 2004 "Relationship Between Empathy and The Big Five Personality Traits in a Sample of Spanish Adolescents", **Social Behavior and Personality**, 32(7), 677-682.
- DIGMAN, J. M.: 1990 "Personality Structure: An Emergence of The Five-Factor Model", **The Annual Review of Psychology**, 41, 417-440.
- DORNBUSCH, S. M., RITTER, P. L., LEIDERMAN, P. H., ROBERTS, D. F., FRALEIGH, M. J.: 1987 "The Relation of Parenting Style to Adolescent School Performance", **Child Development**, 58, 1244-1257.

- DÖKMEN, Ü.: 1988 "Empatinini Yeni Bir Modele Dayanılarak Ölçülmesi ve Psikodrama ile Ölçülmesi", **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, 21(1), 155-190.
- DÖKMEN, Ü.: 1994 "**İletişim Çatışmaları ve Empati**", İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- DUNTON, K. J.: 1988 "Parental Practices Associated With Their Children's Moral Reasoning Development", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Standford University.
- EĞECİ, S., CESUR, S.: 2002 "Ahlaki Yargı ile Kişilik Arasındaki İlişki", XII. Ulusal Psikoloji Kongresi, Serbest Bildiri, ODTÜ, Ankara.
- EISENBERG, N., CUMBERLAND, A., GUTHRIE, I. K., MURPHY, B. C., SHEPARD, S. A.: 2005 "Age Changes in Prosocial Responding and Moral Reasoning in Adolescence and Early Adulthood", **Journal of Research on Adolescence**, 15(3), 235–260.
- EISENBERG, N., LENNON, R.: 1983 "Sex Differences in Empathy and Related Capacities", **Psychological Bulletin**, 94(1), 100-131.

- EISENBERG, N.,
MUSSEN, P.: 1978 "Empathy and Moral Development in Adolescence", **Developmental Psychology**, 14(2), 185-186.
- EISENBERG, N.,
FABES, R. A.: 1990 "Empathy: Conceptualization, Measurement, and Relation to Prosocial Behavior", **Motivation and Emotion**, 14(2), 131-149.
- EISENBERG, N.,
MORRIS, S.: 2001 "The Origins and Social Significance of Empathy-Related Responding. A Review of Empathy and Moral Development: Implications for Caring and Justice by M. L. Hoffman", **Social Justice Research**, 14(1), 95-120.
- ERKEN, M: 2009 "Empati Becerisinin Ahlaki Davranışlar Üzerindeki Etkisi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- FESHBACH, N. D., ROE,
K.: 1968 "Empathy in Six- and Seven-Year-Olds", **Child Development**, 39, 133-145.
- FİLİZ, A.: 2009 "Farklı Lise Türlerindeki Öğrencilerin Empatik Eğilimleri ve Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- GILLIGAN, C.: 1982 **"In a different voice: Psychological theory and women's development"**, Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- GOLDBERG, L. R.: 1990 **"An Alternative "Description of Personality": The Big-Five Factor Structure"**, **Journal of Personality and Social Psychology**, 59(6), 1216-1229.
- GOLDBERG, L. R.: 1992 **"The Developmental Markers of the Big-Five Factor Structure"**, **Psychological Assessments**, 4(1), 26-42.
- GOLDBERG, L. R.: 1993 **"The Structure of Phenotypic Personality Traits"** **American Psychologist**, 48, 26-34.
- GÜLGÖZ, S.: 2002 **"Five-factor model and NEO-PI-R in Turkey"**
A. J. Marsella (Series Ed.), R. R. McCrae ve J, Allik (Eds.), **The Five-Factor Model Across Cultures**, 1-23.
- HARRIS, S., MUSSEN, P., RUTHERFORD, E.: 1976 **"Some Cognitive, Behavioral, and Personality Correlates of Maturity of Moral Development"**, **The Journal of Genetic Psychology**, 128, 123-135.
- HART, D., CARLO, G.: 2005 **"Moral Development in Adolescence"**, **Journal of Research on Adolescence**, 15(3), 223-233.

- HENRY, C. S., SAGET, D. W., PLUNKETT, S. W.: 1996 "Adolescents' Perceptions of Family System Characteristics, Parent-Adolescent Dyadic Behaviors, Adolescent Qualities, and Adolescent Empathy", **Family Relations**, 45(3), 283-292.
- HOFFMAN, M. L.: 1963 "Parent Discipline and the Child's Consideration for Others", **Child Development**, 34, 573-588.
- HOFFMAN, M. L.: 1975 "Developmental Synthesis of Affect and Cognition and Its Implications for Altruistic Motivation", **Developmental Psychology**, 11(5), 607-622.
- HOFFMAN, M. L.: 1977 "Sex Differences in Empathy and Related Behaviors", **Psychological Bulletin**, 84(4), 712-722.
- HOFFMAN, M. L.: 1990 "Empathy and Justice Motivation", **Motivation and Emotion**, 14(2), 151-172.
- HOFFMAN, M. L.: 1994 "Discipline and Internalization", **Developmental Psychology**, 30(1), 26-28.
- HOGAN, R.: 1969 "Development of Empathy Scale", **Journal of Consulting and Clinical Psychology**, 33(3), 307-316.

- JANKOWSKI, H.: 2002 "Moral Reasoning and Its Relationship to Parenting Style, Religious Comminment and Gender", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kean University.
- JANSSENS, J. M. A. M.: 1994 "Authoritarian Child Rearing, Parental Locus of Control, and the Child's Behaviour Style", **International Journal of Behavioral Development**, 17, 485.
- JOHN, O.P.,
SRIVASTAVA, S.: 1999 "The Big Five Trait Taxonomy: History, Measurement, and Theoretical Perspectives", In Pervin Lawrence A., John Oliver P. (ed.) Handbook of personality: Theory and research New York, Guilford Press, 102-138.
- JOHNSON, J. A.,
OSTENDORF, F.: 1993 "Clarification of the Five-Factor Model With the Abridged Big Five Dimensional Circumplex", **Journal of Personality and Social Psychology**, 65, 563-576.
- KARADAYI, F.: 1994 "Üniversite Gençlerinin Algılanan Anababa Tutumları, Ana babayla İlişkileri ve Bunların Bazı Kişilik Özellikleri İle Bağıntısı", **Türk Psikoloji Dergisi**, 9(32), 15-25."

- KAUFMANN, D.,
GESTEN, E., SANTA
LUCIA, R. C.,
SALCEDO, O.,
RENDINA-GOBIOFF,
G., GADD, R.: 2000
"The Relationship Between Parenting Style
and Children's Adjustment: The Parents'
Perspective", **Journal of Child and Family
Studies**, 9(2), 231-245.
- KAYA, M.: 1993
"Bazı Kişisel Değişkenlere Göre Üniversite
Öğrencilerinin Ahlaki Yargıları", Yayınlanmamış
Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KIM, E., CAIN, K.,
MCCUBBIN, M.: 2006
"Maternal and Paternal Parenting, Acculturation,
and Young Adolescents' Psychological
Adjustment in Korean American Families",
**Journal of Child and Adolescent Psychiatric
Nursing**, 19(3), 112.
- KITTREDGE, J. S.: 1984
"Parenting Practices and Moral Judgments of
Adolescents", Yayınlanmamış Doktora Tezi,
University of Virginia.
- KOHLBERG, L.: 1958
"The Development of Modes of Moral Thinking
and Choice in the Years 10 to 16",
Yayınlanmamış Doktora Tezi, The University of
Chicago.

- KOHLBERG, L.: 1973 "Stages and Aging in Moral Development: Some Speculations", **The Gerontologist**, 13(4), 497-502.
- KOHLBERG, L.,
GILLIGAN, C.: 1971 "The Adolescent as a Philosopher: The Discovery of the Self in a Postconventional World", **Daedalus**, 100(4), 1051-1086.
- KOHLBERG, L.,
HERSH, R. H.: 1977 "Moral Development: a Review of the Theory", **Theory into Practice**, 16(2), 53-59.
- KREVANS, J., GIBBS, J.
C.: 1996 "Parents' Use of Inductive Discipline-Relations to Children's Empathy and Prosocial Behavior", **Child Development**, 67, 3263-3277.
- KUMRU, A., CARLO,
G., EDWARDS, C. P.:
2004 "Olumlu Sosyal Davranışların İlişkisel, Kültürel, Bilişsel ve Duyuşsal Bazı Değişkenlerle İlişkisi", **Türk Psikoloji Dergisi**, 19(54), 109-125.
- LAMBORN, S. D.,
MOUNTS, N. S.,
STEINBERG, L.,
DORNBUSCH, S. M.:
1991 "Patterns of Competence and Adjustment among Adolescents from Authoritative, Authoritarian, Indulgent, and Neglectful Families", **Child Development**, 62, 1049, 1065.

- LAWFORD, H., PRATT, M. W., HUNSBERGER, B., PANCER, S. M.: 2005 "Adolescent Generativity: A Longitudinal Study of Two Possible Contexts for Learning Concern for Future Generations", **Journal of Research on Adolescence**, 15(3), 261-273.
- LEAHLY, R. L.: 1981 "Parental Practices and the Development of Moral Judgement and Self-Image Disparity During Adolescence", **Developmental Psychology**, 17(5), 580-594.
- LIFTON, P.: 1985 "Individual differences in moral development: The relation of sex, gender, and personality to morality", **Journal of Personality**, 53(2), 306-334.
- LOPEZ, N. L., BONENBERG, J. L., SCHNEIDER, H. G.: 2001 "Parental Disciplinary History, Current Level of Empathy, and Moral Reasoning in young Adults", **North American journal of Psychology**, 3(1), 193-204.
- MACCOBY, E. E.: 1984 "Socialization and Developmental Change", **Child Development**, 55, 317-328.

- MACCOBY, E. E.,
MARTIN, J. A.: 1983
“Socialization in the context of the family: Parent child interaction” In P. H. Mussen (Ed.)
 ve E. M. Hetherington (Vol. Ed.), *Handbook of child psychology: Vol. 4. Socialization, personality, and social development* (4th ed., pp. 1-101). New York: Wiley.
- MANDERS, W. A.,
SCHOLTE, R. H. J.,
JANSSENS, M. A. M.,
DE BRUYN, E. J.: 2006
 "Adolescent Personality, Problem Behaviour and the
 Quality of the Parent–adolescent Relationship", **European Journal of Personality**, 20, 237–254.
- MATSUBA, M. K.,
WALKER, L. J.: 2005
 "Young Adult Moral Exemplars: The Making of Self Through Stories", **Journal of Research on Adolescence**, 15(3), 275-297.
- MEHRABIAN, A.,
EPSTEIN, N.: 1972
 "A measure of emotional empathy", **Journal of Personality**, 40, 525–543.
- MCCRAE, R. R.,
COSTA, P. T.: 1987
 "Validation of the Five-Factor Model of Personality Across Instruments and Observers", **Journal of Personality and Social Psychology**, 52, 81-90.
- MCCRAE, R. R.,
COSTA, P. T.: 1988
 "Recalled Parent-Child Relations and Adult Personality", **Journal of Personality** , 56(2).

- MCCRAE, R. R.,
COSTA, P. T.: 1995 "Trait Explanations in Personality Psychology", **European Journal of Personality**, 9, 231-252.
- MCCRAE, R. R.,
COSTA, P. T.: 2003 **"Personality in Adulthood"** (2nd ed). New York: The Guilford Press.
- MCCRAE, R. R.,
COSTA, P. T.: 2008 **"The Five-Factor Theory in Personality"** In JOHN, O. P., ROBINS, R. Q., PERVIN, L. A. (Ed), "Handbook of Personality, 159-182, New York: The Guilford Press.
- MCCRAE, R. R., JOHN,
O. P.: 1992 "An Introduction to the Five-Factor Model and Its Applications", **Journal of Personality**, 60, 175-215.
- METE, B.: 2005 "Lise Son Sınıf Öğrencilerinin Empatik Becerileri ile Aile İşlevleri Arasındaki İlişkinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- MINERS, R.: 2001 "Parenting style, moral development and friendship: (How) do we choose friends?", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Concordia University.
- MOORE, B. S.: 1990 "The Origins and Development of Empathy", **Motivation and Emotion**, 14(2), 75-80.

- MURPHY, S. A.: 1994 "Parenting styles related to levels of empathy in sixth grade children", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, San Jose State University, Department of Child Development.
- NISAN, M.,
KOHLBERG, L.: 1982 "Universality and Variation in Moral Judgment: A Longitudinal and Cross-sectional Study in Turkey", **Child Development**, 53, 865-876.
- NORSTORM, J. D.: 1993 "Moral development: The effect of birth order and perceived parenting style in females", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Texas Woman's University.
- ÖNDER, A., GÜLAY, H.:
2007 "Annelerin Kabul Red Düzeyi İle Çocuklarının Empati Becerisi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", **Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 22(2).
- PADILLA-WALKER, L.
M., CHRISTENSEN, K.
J.: 2010 "Empathy and Self-Regulation as Mediators Between Parenting and Adolescents' Prosocial Behavior Toward Strangers, Friends and Family", **Journal of Research on Adolescence**, 1-11.

- PARDINI, D. A.,
LOEBER, R.,
STOUTHAMER-
LOEBER, M.: 2005 "Developmental Shifts in Parent and Peer Influences on Boys' Beliefs About Delinquent Behavior", **Journal of Research on Adolescence**, 15(3), 299-323.
- PARIKH, B.: 1980 "Development of Moral Judgment and Its Relation to Family Environmental Factors in Indian and American Families", **Child Development**, 51, 1030-1039.
- PERVIN, L.A.: 1993 "Trait Approaches to Personality: Allport, Eysenck and Cattell" In, **Personality: Theory and Research**", (6.Eds), JohnWiley & Sons, 275-305
- PIAGET, J.: 1935 "**The Moral Judgement of the Child**", Penguin Books Ltd. Middlesex, England.
- PRATT, M. W.,
ARNOLD, M. L.,
PRATT, A. D.,
DIESSNER, R.: 1999 "Predicting Adolescent Moral Reasoning from Family Climate: : A Longitudinal Study", **The Journal of Early Adolescence**, 19, 148.
- REHBER, E., 2007 "İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Empatik Eğilim Düzeylerine Göre Çatışma Çözme Davranışlarının İncelenmesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- REST, J. R.: 1986 "Manual for the Defining Issues Test", (3th ed.). Minneapolis: Center for the Study of Ethical Development, University of Minnesota, Minneapolis.
- REST, J. R., DAVISON, M. L., ROBBINS, S.: 1978 "Age Trends in Judging Moral Issues: A Review of Cross-Sectional, Longitudinal, and Sequential Studies of the Defining Issues Test", **Child Development**, 49(2), 263-279.
- REST, J. R., NARVAEZ, D., BEBEAU, M. J., THOMA, S. J., : 1999 "A Neo-Kohlbergian Approach: The DIT and Schema Theory", **Educational Psychology Review**, 11(4), 291-324.
- REST, J. R., NARVAEZ, D., THOMA, S. J., BEBEAU, M. J.: 2000 "A Neo-Kohlbergian Approach to Morality Research", **Journal of Moral Education**, 29(4), 381-395.
- RETI, I. M., SAMUELS, J. F., EATON, W. W., BIENVENU III, O. J., COSTA JR., P. T., NESTADT, G.: 2002 "Influences of parenting on normal personality traits" **Psychiatry Research**, 111, 55-64.
- ROBERTS, W., STRAYER, J.: 1996 "Empathy, Emotional Expressiveness, and Prosocial Behavior", **Child Development**, 67, 449-470.

- ROGERS, R.: 1983 "Empatik Olmak Değeri Anlaşılmamış Bir Varoluş Őeklidir", ev. Akkoyun, F., **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**.
- SCHAFFER, M.,
CLARK, S., JEGLIC, E.
L.: 2009 "The Role of Empathy and Parenting Style in the Development of Antisocial Behaviors", **Crime&Delinquency**, 55(4), 586-599.
- SCHIEMAN, S., VAN
GUNDY, K.: 2000 "The Personal and Social Links between Age and Self-Reported Empathy", **Social Psychology Quarterly**, 63(2), 152-174.
- SCHMITT, D. P., ALLIK,
J., MCCRAE, R. R.,
BENET-MARTINEZ, V.:
2007 "The Geographic Distribution of Big Five Personality Traits: Patterns and Profiles of Human Self-Description Across 56 Nations", **Journal of Cross-Cultural Psychology**, 38, 173-212.
- SELF, D. J.,
GOPALAKRISHNAN,
G., KISER, W. R. &
OLIVAREZ, M.: 1996 "The Relationship of Empathy to Moral Reasoning in First-Year Medical Students", **Cambridge Quarterly of Healthcare Ethics**, 4, 448-453.
- SEYDOOğULLAR, S.
.: 2008 "Demokratik ve Otoriter Ana Baba Tutumlarının Lisede ğrenim Gren ğrencilerin Ahlaki Yargı Yeteneğine Etkisi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi.

- SIMMS, E. E., 2009 "Assessment of the Facets of Five Factor Model: Further Development and Validation of a New Personality Measure", Yayınlanmamış Doktora Tezi, The University of Iowa.
- SOMER, O.,
GOLDBERG, L. R.: 1999 "The Structure of Turkish Trait-Descriptive Adjectives", **Journal of Personality and Social Psychology**, 76(3), 431-450.
- STEINBERG, L.,
ELMEN, J. D.,
MOUNTS, N. S.: 1989 "Authoritative Parenting, Psychosocial Maturity, and Academic Success among Adolescents", **Child Development**, 60, 1424-1436.
- STEINBERG, L.,
LAMBORN, S. D.,
DARLING, N.: 1994 "Over-Time Changes in Adjustment and Competence among Adolescents from Authoritative, Authoritarian, Indulgent, and Neglectful Families", **Child Development**, 65, 754-770.
- STEINBERG, L.,
LAMBORN, S. D.,
DORNBUSCH, S. M.,
DARLING, N.: 1992 "Impact of Parenting Practices on Adolescent Achievement: Authoritative Parenting, School Involvement, and Encouragement to Succeed", **Child Development**, 63, 1266-1281.

- STEINBERG, M.,
MOUNTS, N. S.,
LAMBORN, S. D.,
DORNBUSCH, S. M.:
1991
- "Authoritative Parenting and Adolescent Adjustment Across Varied Ecological Niches", **Journal of Research on Adolescence**, 1(1), 19-36.
- STOCKS, E. L.,
LISHNER, D. D.,
DECKER, S. K.: 2009
- "Altruism or psychological escape- Why does empathy promote prosocial behavior?", **European Journal of Social Psychology**.
- SUP LEE, H.: 2001
- "Perceived Parenting Styles and Moral Reasoning Among Korean Christian Young Adults", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Biola University.
- SÜMER, N.: 2000
- "Yapısal Eşitlik Modelleri: Temel Kavramlar ve Örnek Uygulamalar", **Türk Psikoloji Yazıları**, 3(6), 49-74.
- SÜMER, N., GÜNGÖR,
D.: 1999
- "Çocuk Yetiştirme Stilllerinin Bağlanma Stilleri, Benlik Değerlendirmeleri ve Yakın İlişkiler Üzerindeki Etkisi", **Türk Psikoloji Dergisi**, 14(44), 35-58.
- SÜMER, N., LAJUNEN,
T., OZKAN, T.: 2005
- "Big Five Personality Traits as the Distal Predictors of Road Accident Involvement", **Traffic and Transport Psychology**.

- ÜNAL, C.: 1972 "İnsanları Anlama Kabiliyeti", **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, 5, 3-4, 71-93.
- WALKER, L.: 1980 "Cognitive and Perspective-taking Prerequisites for Moral Development", **Child Development**, 51, 131-139.
- WALKER, L. J.,: 1984 "Sex Differences in the Development of Moral Reasoning: A Critical Review", **Child Development**, 55, 677-691.
- WALKER, L. J.: 1986 "Sex Differences in the Development of Moral Reasoning: A Rejoinder to Baumrind", **Child Development**, 57, 522-526.
- WALKER, L. J.,
HENNING, K. H.: 1999 "Parenting Style and the Development of Moral Reasoning", **Journal of Moral Education**, 28(3).
- WALKER, L. J., VRIES,
B., TREVETHAN, S. D.:
1987 "Moral Stages and Moral Orientations in Real-Life and Hypothetical Dilemmas", **Child Development**, 58, 842-858.
- WEISS, L. H.,
SCHWARZ, J. C.: 1996 "The Relationship between Parenting Types and Older Adolescents' Personality, Academic Achievement, Adjustment, and Substance Use", **Child Development**, 67(5), 2101-2114.

- WHITE, F. A.: 2000 "Relationship of Family Socialization Processes to Adolescent Moral Thought", **The Journal of Social Psychology**, 140(1), 75-91.
- WHITE, F. A.,
MATAWIE, K. M.: 2004 "Parental Morality and Family Processes as Predictors of Adolescent Morality", **Journal of Child and Family Studies**, 13(2), 219-233.
- WILKIN, S. E.: 1994 "The Relationship Between Perceived Severity of Parental Physical Punishment and The Development of Moral Reasoning of Young Adults", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, University of Windsor.
- WISEMAN, T.: 1996 "A concept analysis of empathy", **Journal of Advanced Nursing**, 23, 1162-1167.
- YILMAZ, A.: 2009 "Suça Yönelmiş ve Yönelmemiş 14-18 Yaş Arası Ergenlerin Empati Düzeylerinin ve Ana-Baba Tutumlarının İncelenmesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.